Bijdragen tot de geschiedenis der Nederlandsche letterkunde. Deel 2

Georg Penon

bron
Georg Penon, *Bijdragen tot de geschiedenis der Nederlandsche letterkunde. Deel 2*. J.B. Wolters, Groningen 1881

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/peno002bijd02_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

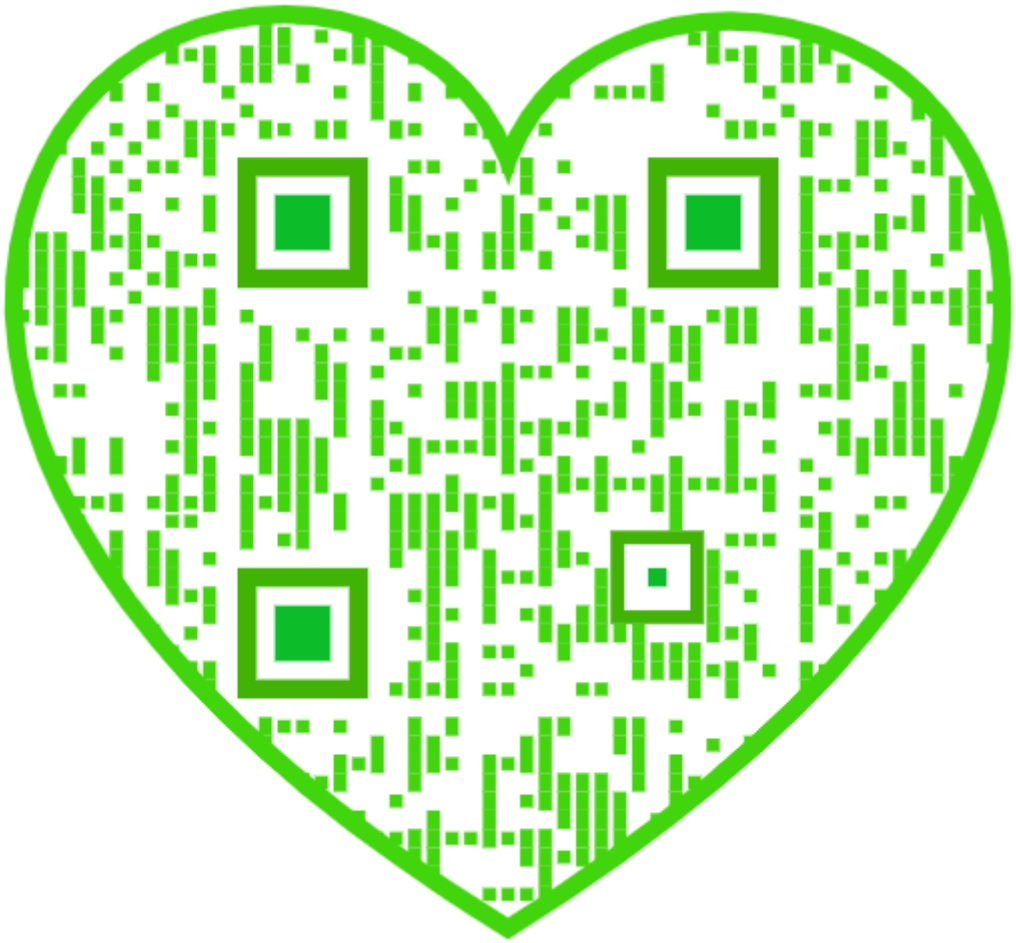

Het tweede deel der ‘Verscheyde Nederduytsche gedichten’.

Het tweede deel der ‘Verscheyde Nederduytsche gedichten’.

§ 32. De in 1651 verschenen *Verscheyde Nederduytsche Gedichten*[1] zijn gewis goed door het publiek ontvangen. De kleine bundel bevatte bij veel voortreffelijks, wat reeds van elders bekend was, ook sommige onuitgegeven gedichten, en de geheele verzameling was voor dien tijd zeer goed te noemen. De uitgever van den bundel, Lodewyck Spillebout, besloot nog eene dergelijke bloemlezing te laten verschijnen. Wel had de eerste bundel geene aanwijzing als ‘Eerste Deel’ op den titel, maar dat was geen bezwaar om den tweeden denzelfden naam als den eersten te geven.

Zoo verschenen dan: *Verscheyde Nederduytsche Gedichten van P.C. Hooft*, *C. Huygens*, *C. Barlaeus*, *Tesselschade*, *Vondel*, *Vander Burgh*, *en anderen. Het Tweede Deel*, *Verzamelt door* J.V.M. - *t' Amsterdam*, *Voor Lodewyck Spillebout*, *Boeckverkooper op den Dam*, *in d' Amsterdamsche Bibliotheek. Anno* 1653.

Bij den eersten bundel vonden we eene zeer onregelmatige pagineering; hier is dat niet het geval. Behalve 4 bladzijden voor titel en opdracht aan het begin, en vier voor het Register aan het einde, vinden we 260 op gewone wijze[2] genummerde bladzijden. Het kwart vel voor titel en opdracht niet medegerekend, bestaat de verzameling uit 16 vellen van 16 bladzijden, regelmatig gemerkt A tot Q, (bl. 1 tot en met 256) en een half vel, gemerkt R (bl 257 tot en met 260, en de 4 bladzijden van het Register).

1) In het Eerste Deel dezer *Bijdragen* besproken. Daar de beide bundels bij elkaar behooren, sluiten hier de paragrafen aan die van de studie over den eersten bundel aan.
2) Alleen leest men op bladz. 187 het getal 18, en op bladz. 249 het getal 492.

Dit Tweede Deel komt niet dikwijls meer voor, en wordt daarom terecht ‘zeldzaam’ genoemd in den *Catalogue No.* 57 *d'une Collection choisie de Livres Anciens et Modernes*, No. 1778, in 1878 te Utrecht bij J.L. Beyers verschenen.

§ 33. De opdracht luidt als volgt:

‘De Uitgever aen *Jan Six.*

“Uw genegentheit tot Dichten en tot Dicht-konst, beweegen my om deze *Verscheyde Gedichten* U.E. in eygendom t' huis te zenden, en toe te eigenen; vertrouwende dat uw E. de verscheydenheit van dit werk niet onaengenaem zal weezen: want hier is keur van vermaek, zoet en zout, en hier hoort men hooge en laege toonen naer eysch van zaeken. Soo dat wy van deze Dichten zeggen moogen:

Wie lust schept in een eenigh dingh
Haer leven is veranderingh.

De Duiven-hals, *by Zonne-schijn*
Gelijkt Turkois, *Saphier*, *Robijn*,
En Gout, *en Zilver*, *en van als.*
Noch schooner dan de Duiven-hals
Verandert hier dit werk van stijl,
En kort op reis de lange mijl;
Of krimpt den dagh in huis en Hof,
Verlustigt door haer mengel-stof.

Het schaeklen is hier ongemeen
Van losse dingen, *vast aen een*
Verknocht, *en wonderbaer verrijkt*,
Door 't geen malkander minst gelijkt.

Hier vindt gy dan in een bondel van weinigh blaederen *Vondels* hooghdraeventheyt, en de aerdigheit van *Barleus*, hoe wel hy geen Latijn spreekende, veel van zijn glans verliest. Hier vertoont zich *Huigens* en *Tesselschaede;* en *van der Burgh* en *Brosterhuizen;* en *Martinius* en *Dekker*, en al wat by uw E. in eenige achtingh is, by een. Doch of uw E. in de verscheyden-

heyt van dit ongelijke werk noch iets lafs of iets onsmaekelijks ontmoete, zoo gedenkt dat het onmooghlijk is een yders oordeel te voldoen; en dat het licht by de schaduwen, en den dagh by de nacht te meer zal uitmunten, en aengenaemer worden".

t' Amsterdam, den 30 Julii 1653.

Vaert wel.

Over den Uitgever en de Opdracht wordt in § 50 gesproken.

De door den Uitgever hier ingelaschte verzen heeft hij uit Vondel genomen. Ze komen voor in een lofdicht van Vondel op den *Wetsteen der Vernuften van Jan de Brune.* Zie Vondels *Verscheide Gedichten* (ed. 1644), bl. 227 vg. Bij vergelijking blijkt dat ze hier eenigszins veranderd zijn.

§ 34. Het *Tweede Deel* begint met den *Brief*, *geschreven van den Heer* P.C. HOOFT *uyt Florence in 't Jaer* 1607 *of* 8, *aen d' oude Amsterdamsche Kamer in Liefd' bloeyende.*

De tekst, hier in 1653 medegedeeld, en wel, voorzoover bekend is, hier voor het eerst gedrukt, is langen tijd als de ware beschouwd. In den hier gegeven tekst vangt de brief aan met de volgende verzen:

> 'Sijn Groet zend, die niet weet, ô konstrijk Broeder-tal,
> Of hy u Meesters of zijn Broeders noemen zal.
> Terwijl het wit geberght en moeyelijke weegen,
> De Bosschen, en de Zee die tusschen ons geleegen,
> En meenigh vruchtbaer Veldt en Akker my belet
> Mijn Geest met uw Gezangh te voeden altemet:
> Zoo doe ick by gebrek van die gewoone weelden,
> Het geen ik kan, dat is, uw doen my in te beelden.
> En daer ick u, noch ook uw kunst niet kan verstaen,
> Laet ik dees Dichten die noch ruw zijn tot u gaen;
> Getuigen van mijn doen, en van mijn wil een teeken
> Om zoo gy niet tot my en kont, tot u te spreeken'.

Van dezen tekst is geen handschrift bekend. Eigenaardig is het dat in deze bewerking de volgende regels (vs. 203 vgg.) gelezen worden:

‘Men vindt tot Amsterdam, die met zijn hoogh gedicht
De duistre wegh tot lof en waere deught verlicht.
En Kampen, die met kunst 't gemeen beloop der dingen
Het nut der deught en 't quaet der ondeught weet te zingen,
En Koster, Vondelen, Brerôo en Victorijn.
Die nu al toonen watz' hier naemaels zullen zijn.
Dit riepze’.... e n z .

Naar den hier gegeven tekst is, volgens Leendertz' mededeeling (Hoofts *Gedichten*, I, 7), de *Brief* afgedrukt in de uitgaven van P.C. Hoofts *Gedichten* van 1657, 1668, 1704 en 1823 (II, 196 vgg.).

De brief is *niet* opgenomen in de door Arnout Hellemans Hooft en Geeraerdt Brandt bewerkte uitgave van P.C. Hoofts *Werken* in 1671. (Vergelijk over die uitgave Leendertz' Inleiding op Hoofts *Gedichten*, I, p. XLVI-LVI.)

In den *Algemeenen Konst- en Letterbode* van Vrijdag 24 Juni 1853 (No. 25) plaatste Dr. J. van Vloten *Hoofts Dichtbrief aan de Kamer In Liefde Bloeyende in zijn oorspronkelijken vorm.* Hij gaf bij den ouderen tekst de volgende inleiding: ‘Aan het slot van den, ter Amsterdamsche boekerij bewaarden, band van Hoofts Poëzy in Handschrift, zijn in hun oorspronkelijken vorm de bekende verzen voorhanden door Hooft, uit Florence, aan zijne vrienden van de Rederijkerskamer *in liefde bloeyende*, blijkens het op- en onder-schrift reeds in 1600, geschreven[1)]. Eene vergelijking dier verzen met de latere uitgave doet zien, dat zij daarin geene geringe verandering ondergaan hebben; dat er, als reeds dadelijk de geheele aanvang, sommige weggenomen, vele gekuischt zijn, geen enkel genoegzaam onveranderd gebleven is. Wij meenen mitsdien der vaderlandsche letterkunde geen ondienst te doen, dien brief hier naar het oorspronkelijk handschrift mede te deelen; zijne vergelijking met den lateren vorm doet ons op

1) “Waardoor alle onzekerheid omtrent de oorspronkelijke dagteekening ophoudt; gewoonlijk wordt die eerst later, in de uitgave der gedichten eerst op het jaar 1608 - de jaarteekening misschien der wijziging - gesteld”. (Noot van Dr. van Vloten.)

de ontwikkeling van Hoofts dichtgeest en taalstudy een belangrijken blik werpen.'

Wat Dr. van Vloten omtrent het verschil der teksten mededeelt, is waar. De oorspronkelijke tekst heeft 236 versregels, de omwerking slechts 218. In bijna iederen regel is bij de omwerking verandering gekomen.

Uit letterkundig oogpunt is dat verschil het belangrijkst, hetwelk men vindt ter plaatse, waar in de omwerking van Vondel en andere dichters sprake was. In plaats toch van de boven aangetogen verzen leest men in den oorspronkelijken tekst, vs. 221 vgg.:

> 'In Amsterdam men vint die met sijn hóóch gedicht
> De duister wech, die leyt tot ware vreucht, verlicht,
> En vechters die omt best tgemeen beloop der dingen
> Tot goedts en quaets beken, met aangenaemheit singen,
> Veel geesten jonck en out, die cloeck en welbespraeckt,
> Met wesen nut verhalen haer gedicht volmaeckt.
> Dit riepse'.... e n z .

Dr. van Vloten wees t.a. pl. bl. 391 reeds op dat verschil: 'Men ziet, dat hier die persoonlijke toespraak tot de verschillende leden der kamer, uit de latere uitgave, nog geheel ontbreekt'.

In 1855 gaf Dr. van Vloten den brief nog eens uit (in den oorspronkelijken vorm) in zijne welbekende uitgave van Hoofts *Brieven*, I, bl. 2-11. Daar wordt bij het woord *vechters* gezegd: 'Namelijk dichterlijke kampvechters; in de latere uitgave stelde Hooft er Kampen (Corn. van Kampen) alleen voor in de plaats'. Verder wordt opgemerkt: 'Men ziet, dat de 4 in de latere uitgave opgesomde jonge leden der Kamer.... er eerst bij de omwerking zijn bijgevoegd. Geen der genoemde 4 kan dan ook reeds vóor Hoofts vertrek in 1598, lid der Kamer geweest zijn'.

Onder den oorspronkelijken tekst staat: 'In Fiorenza A. 1600, Julij 8'. Uit de door Hooft gemaakte *Reis-heuchenis* blijkt (Hoofts *Brieven*, uitg. van Dr. van Vloten, II, 439) dat Hooft zich toen werkelijk te Florence bevond.

Toen de Heer P. Leendertz Wz. Hoofts *Gedichten* bewerkte, vermeldde hij in de Inleiding op Deel I, p. XXII het bestaan

van den oorspronkelijken tekst in het Amsterdamsche Handschrift, en luidde zijne verklaring: ‘Het is zonder twijfel het klad van het gedicht, door Hooft te Florence geschreven’. Hij deelde de oudste redactie mede[1)], I, bl. 7-12, en de latere in de Bijlagen bij Deel I, bl. 376-382. In die Bijlagen spreekt hij uitvoerig over Brandt in verhouding tot de omwerking. Wij dienen hier Leendertz' onderzoek na te gaan. Om een gemakkelijker overzicht te krijgen, zullen wij de quaesties ieder zooveel mogelijk afzonderlijk behandelen.

I) Leendertz zegt: ‘Men heeft lang in dwaling verkeerd ten opzigte van het jaar, waarin deze brief geschreven is. De verzamelaar van het tweede deel der Verscheyde Ned. Gedichten (hij noemt zich J.v.M.) was blijkbaar niet nauwkeurig bekend met Hoofts leven. In Brandts Lijkrede[2)] vond hij, dat de dichter in Italië “een taamelijken tijdt sijner jeugd heeft doorgebracht”, zonder nadere bepaling. Hooft was in 1581 geboren, dus in 1607 of 1608 reeds zes of zeven en twintig jaren oud. Onze verzamelaar, die den brief uit Florence geschreven in een dezer beide jaren stelde, vatte dus wel het woord jeugd in eene zeer ruime beteekenis op; doch hij meende dit te moeten doen’.

Allereerst merken we op dat de Heer Leendertz, gelijk ook uit het volgende blijkt, in den verzamelaar van het Tweede Deel der *Versch. Ned. Ged.* en in Brandt twee verschillende personen ziet.

‘De verzamelaar is niet nauwkeurig bekend met Hoofts leven’. Zouden we daarvoor ook eerst moeten weten of de woorden, die nu boven Hoofts *Brief* staan (*Geschreven* enz.), al of niet boven de copie stonden, die hij naar de drukkerij zond? Zoo ja, dan is aan te nemen dat de verzamelaar liet drukken wat hem gegeven was of wat hij in zijn bezit had, zonder zich om de nauwkeurigheid van die jaartallen te bekommeren, en dan is daardoor alleen nog niet het bewijs geleverd dat hij ‘niet nauwkeurig met Hoofts leven bekend’ is.

1) Bij vs. 222 (boven geciteerd) zegt hij: ‘Waarschijnlijk ziet dit op Hendrik Laurensz. Spiegel.’ - *Vechters* wordt verklaard door ‘wedijverende dichters’.

2) Gedichten van G. Brandt de jonge. Rott. 1649. kl. 8°. bl. 143. (Noot van Leendertz.)

We weten niet of die woorden *Geschreven* enz. al of niet in de gebruikte copie stonden.

Het is niet te bewijzen dat die jaartallen *door den verzamelaar* opgegeven zijn.

Doch we zouden hem daarvoor verantwoordelijk kunnen stellen.

Maar heeft hij Brandts *Lykreede* gelezen? Wie zal het zeggen?

En moet juist door de lezing dier *Lykreede* en juist door die woorden ‘een taamelijken tijdt sijner jeugd’ de verzamelaar op een dwaalweg komen of een verkeerd jaartal geven? Dat geloof ik niet.

Brandt geeft in zijne uitdrukkingen geene aanleiding tot misverstand. Hij zegt t.a. pl.: ‘Hy was een Jongeling, die d' oude wijsheit ten pen uitvloeide, en grijse harssenen in 't hooft droeg. De hooge Schoolen hebben voor sijn leergierigheit oopen gestaan; en sijn wijsheit is ook buitens landts toegenoomen. Hy, die de zeeden en gewoonten der uitheemsche rijken den Hollanderen in haare taal most naalaaten, heeft die zelf willen onderzoeken, en toen met sijn doordringend oordeel gezien wat den vreemdeling wel, of qualijk voegde. Italië, daar hy een taamelijken tijdt sijner jeugt heeft doorgebracht, kon hem behaagen’.

Hier wordt - zal men zeggen - eerst van de Hoogeschool en daarna van de reis naar 't buitenland gesproken. Maar in Brandts uitdrukking ‘*en* sijn wijsheit is *ook* buitens landts toegenomen’ ligt niets, wat den lezer recht geeft de reis later te stellen dan 't verblijf in Leiden[1)].

Thans weten *wij* dat Brandt eerst de Hoogeschool en vervolgens de buitenlandsche reis heeft vermeld, omdat hij in du Perrons *Oraison funèbre sur la mort de Monsieur De Ronsard* dezelfde volgorde vond. (Dr. Matthes' uitgave van Hoofts *Leeven* en de *Lykreede*, bl. 71.)

Als Brandt zegt dat Hooft ‘een taamelijken tijdt sijner jeugt’ in Italië heeft doorgebracht, is daarin niets wat onjuist is of tot

1) Ik doel hier alleen op de woorden, die Brandt in de *Lykreede* bezigde. Overigens is het bekend dat Brandt in zijn *Leeven van Hooft*, uitgegeven in 1677, de reis na het verblijf aan de Leidsche Hoogeschool stelt. Zie Dr. Matthes' uitgave van dat *Leeven*, bl. 9, 10, en vooral aldaar de derde aanteekening op bl. 12.

eene verkeerde opvatting aanleiding kan geven. Volgens de *Reisheuchenis* was Hooft 11 Juni 1598 van Amsterdam op reis gegaan, en was hij 4 Februari 1599 reeds in Frankrijk; 6 Juli van dat jaar kwam hij in Italië (Genua), dat hij 31 Maart 1601 verliet, om 8 Mei 1601 weer in Amsterdam terug te keeren. ‘Alsoo wtgeweest drie jaren min 33 dagen’ zegt Hooft zelf. Wel ‘een taamelijke tijdt sijner jeugt’!

Ik herhaal dat ik het niet noodig en zelfs zeer gewaagd vind om met Leendertz aan te nemen dat de ‘verzamelaar’ Brandts woorden in de *Lykreede* verkeerd heeft opgevat.

II) Wij zagen dat Leendertz zeide dat de verzamelaar het woord ‘jeugd’ in eene zeer ruime beteekenis opvatte. Hij vervolgt aldus: ‘doch hij meende dit te moeten doen. De inhoud van den brief dwong hem er toe. Hij vond daar melding gemaakt van Bredero en Vondel als jeugdige leden der Kamer, maar die reeds deden blijken, dat men veel van hen mogt verwachten, en, meende hij, zoo iets kon niet vroeger dan in 1607 geschreven zijn, toen Bredero twee en twintig, Vondel twintig jaar oud was’.

Hier gaat Leendertz blijkbaar van de volgende onderstellingen uit:

a. De omwerking lag, zooals ze in onze verzameling is gepubliceerd, vóór den verzamelaar; d.i. de verzamelaar heeft zelf er niets in veranderd.

b. De woorden *geschreven* enz. stonden niet in de copie, die de verzamelaar gebruikte.

c. De omwerking is door Hooft zelven bewerkt.

Over *b* is reeds boven bij I gesproken. Over *a* en *c* beneden bij V en IV meer. 't Was echter noodig er hier op te wijzen.

Zijn deze onderstellingen juist, dan kunnen wij met Leendertz begrijpen waarom de verzamelaar 1607 of 8 boven den *Brief* stelde.

III) Hierop volgt bij Leendertz: ‘Latere uitgevers van Hoofts werken en schrijvers over Hooft hebben hem getrouw nageschreven[1)]. Zij hadden echter vooraf de zaak nauwkeurig behooren

1) Leendertz komt in Deel II, bl. 425 hierop terug: “Alleen, voor zoo verre ik weet, Jacobus Kok, maakt daarop eene uitzondering, die Brandts berigten en het jaargetal onder [lees: boven] den brief in de Versch. Ged. tracht overeen te brengen door Hooft tweemaal naar Italië te laten reizen, eens op zijn achttiende jaar, eens in 1607 of 1608. Vad. Woordenb. dl. XXI, bl. 42”.

te onderzoeken. Immers onze verzamelaar spreekt van het jaar 1607 of 8, een bewijs dat hij den juisten tijd niet wist en er slechts naar giste. Brandt daarentegen zegt in een later werk[1)], dat Hooft zijne reize naar Italië op achttienjarigen leeftijd ondernam en uit hetgeen hij daaromtrent mededeelt, blijkt dat hij zeer goed ingelicht is; hij geeft allerlei bijzonderheden op, verhaalt hoe lang Hooft in deze en gene stad bleef, ja noemt zelfs den dag van zijne terugkomst te Amsterdam. Hij maakt daar ook melding van den brief, en zegt dat die in 1600 geschreven is'.[2)]

Ook hier is de verzamelaar de man, die het verkeerde jaartal 1607 of 8 gaf.

Dat Brandt in Hoofts *Leven* zeer goed ingelicht is, bewijst eenvoudig dat Brandt *in het jaar* 1677, toen hij dat *Leven* schreef, met allerlei bizonderheden bekend was.

Er wordt *geenszins* door aangetoond of bewezen, dat Brandt reeds veel vroeger evenveel bizonderheden aangaande Hooft wist als in het jaar 1677.

Het is bekend hoe Brandt in 1677 zoo vele bizonderheden aangaande de reis van Hooft naar Italië kon weten (zie noot 2 op deze bladzijde). Hij kende toen de *Reis-heuchenis*, die zich in het zoogenaamde HS. G. bevindt. Dat Handschrift of beter nog die verzameling G. is in Brandts handen geweest. Zie daar-

1) Hoofts Leven, bl. 7, voor de uitgave der Nederl. Historiën, 1677. fol. (Noot van Leendertz).

2) Leendertz vervolgt: 'Dat Brandts opgaven juist zijn, weten wij. Hoofts aanteekeningen op zijne reize naar Italië, waaruit hij ze overnam, zijn eenige jaren geleden door dr. J. van Vloten uitgegeven in het tweede deel der Brieven, bl. 407-443. Wij weten ook, dat de vermelding van Vondel - die in 1600 dertien jaren oud was, en van wien geen gedicht ouder dan 1605 bekend is - onder de dichters, "die nu al toonen wat z' hier naemaals zullen zijn", geene reden is om den brief tot lateren tijd te brengen. Het handschrift toch, volgens hetwelk ik dien [nl. in den oorspronkelijken vorm] heb uitgegeven, is zonder twijfel het oorspronkelijke. De vele doorhalingen en het papier, dat van geene hollandsche fabrijk is, bewijzen het. Tweemaal, aan het begin en aan het einde, vindt men het jaartal 1600; eens zelfs wordt de dag, 8 Julij, er bij genoemd. Uit de Reis-heuchenis blijkt, dat Hooft zich toen te Florence bevond. Maar noch Kampen, noch Koster, Vondelen, Breerô en Victorijn worden daar genoemd'.

over Dr. J. van Vlotens Bericht voor het tweede deel van Hoofts *Brieven* en Leendertz' mededeelingen in de Inleiding op Hoofts *Gedichten*, bl. XXIII, XXIV, XLVI-LVI. Het Handschrift G. is in het bezit geweest van Arnout Hellemans Hooft, en Brandt heeft het gebruikt in de jaren 1668 tot 1671[1)], toen hij met Arnout Hooft de bekende uitgave van P.C. Hoofts *Werken* voor de pers gereed maakte. Wellicht heeft hij toen reeds daaruit aanteekeningen aangaande Hoofts leven gemaakt. In elk geval is nu wel duidelijk waaraan Brandt in 1677 de bizonderheden aangaande de reis naar Italië te danken heeft.

Voor ons onderzoek is de vraag niet onbelangrijk: Wat is aangaande de kennismaking of vriendschap van Geeraerdt Brandt en Arnout Hellemans Hooft bekend? Mij zijn slechts de volgende gegevens bekend:

a. Toen Brandt te Nieuwkoop stond, heeft hij Arnout Hooft, die daar en in den omtrek bezittingen had, dikwijls diensten bewezen. - Deze mededeeling is gedaan door Leendertz in de Inleiding op Hoofts *Gedichten*, bl. XLVII. Van waar hij dit weet, kan ik niet melden. - Brandt stond van 1652 tot 1660 te Nieuwkoop.

b. In 1667 draagt Brandt aan Arnout Hooft op zijne uitgave van Barlaei *Epistolae.* Hij richt in de opdracht tot hem de volgende woorden: ‘Quod autem epistolarum hunc librum tuo nomine inscribo, vir nobilissime, fas arbitror. Partim quia in literarum hoc opere paginae plurimae, ad parentem tuum, illustrem illum Muydensem Satrapam, ac in Batava historia poësique Principem, olim perscriptae, jure haereditario tuae sunt: partim ob affectum quo memoriam Soceri, ac ipsius ingenii monumenta, semper coluisti. Accedit quod ejus liberos propinquosque singulari humanitate, quae amicitiae erga inferiores optima est probatio, etiamnum devincias. Quibus et ego annumerandus quem majore benevolentia quam mereri mea potuit tenuitas complecteris. Accipe ergo hoc literarum munus in gratitudinis perenne pignus. Earum

1) In 1668 verzocht en verkreeg Arnout Hellemans Hooft van de Staten van Holland en Westfriesland privilegie voor vijftien jaren om zijn vaders werken te doen drukken.

aant.

lectio, ubi legere dabitur, animum tuum, curis forensibus defessum, oblectetur. Vale vir nobilissime et amicissime. Diu te fruatur Amstelodamum, diu in te conspiciat non solum tanti patris, sed etiam avi integerrimi, in Reipublicae gravissimis causis probati Consulis, vivam imaginem, ipsos non minus virtutibus et dotibus animi, quam vultu et corporis externa specie referentem'.

c. Van 1668 tot 1671 arbeiden ze samen aan eene uitgave van P.C. Hoofts *Werken* (zie de vorige bladzijde en de Haes, *Leven van G. Brandt*, bl. 51).

d. 'In den jare 1677 werdt hem [Brandt] van den Ridder Arnout Hellemans Hooft de zorg over 't uitgeven van zijns vaders Nederlantsche Historien toebetrout; welken nieuwen druk hy versierde met een beknopt verhael van des Drossaerts leven' (de Haes, *Leven van G. Brandt*, bl. 51).

e. Voor de volledigheid nog de mededeeling van de Haes in zijn *Leven van G. Brandt*, bl. 58 en 59, dat Brandt 'geacht en gezien' was, 'niet alleen by menschen van zyne broederschap, maer zelfs by de aenzienlijkste en bescheidenste luiden uit andere gezintheden. Aldus verdiende hy de achting der wijtberoemde heeren Pieter de Groot, den Ridder Arnout Hellemans Hooft', e n z .

f. Toen Arnout Hooft 25 Februari 1680 was gestorven, schreef Brandt op hem het volgende *Grafschrift* (*Poëzy*, uitg. v. 1688, bl. 424):

'Hier rust de Ridder Hooft, by 't vaderlyk gebeent,
Van 't Recht, de Vryheit, en wie deugt bemint beweent.
Hier werdt hy met den bloem der Heeren uitgezift,
En wacht nu heil by Godt, die recht van onrecht schift'.

Dit zijn al de gegevens[1)], die ik heb kunnen vinden. Wilden

1) In de Opdracht van de in 1684 door hem uitgegeven vertaling van Tacitus' Werken door P.C. Hooft zegt Brandt dat die vertaling hem 'voorheenen ter handt gekoomen' is. Hier noemt hij den toen reeds overleden Arnout Hooft niet, in wiens bibliotheek die vertaling geweest was. (Zie Leendertz' Inleiding op de *Gedichten* van Hooft, I, bl. XVI, en Dr. Matthes' uitgave van *Hoofts Leeven*, bl. 97). - Men verlieze hierbij niet uit het oog dat ook deze vertaling is uitgegeven met het vroeger aan A. Hooft verleende privilegie. (Zie de noot op de vorige bladzijde).

we ons op het gebied der *gissingen* wagen, dan zou b.v. gedacht kunnen worden aan een begin der vriendschap of aan toenadering, toen Brandt in 1647 de *Lykreede* had vervaardigd[1]. Men kon dan tevens op gering verschil in leeftijd wijzen. Arnout Hooft is in 1630 geboren en Brandt in 1626.

Doch we dienen na deze uitweiding tot Leendertz' inleiding op de omwerking terug te keeren.

IV) Na de woorden, die boven, bl. 9, noot 2, werden vermeld, vindt men bij Leendertz de volgende: ‘De tekst in de Verscheyde Ned. Gedichten is blijkbaar eene omwerking uit lateren tijd, toen men van Vondel en de overige met hem genoemde dichters reeds veel verwachting had. Deze omwerking is zonder twijfel van Hooft zelven’.

Dat de omwerking uit lateren tijd is, daaraan is geen twijfel. Geheel ‘zonder twijfel’ reken ik het met Leendertz (zie ook boven bl. 8) nog niet dat de omwerking van Hooft is. Vooreerst valt de omstandigheid op dat nergens in de in grooten getale in handschrift bewaarde gedichtjes en gedichten van Hooft eenig spoor dier omwerking te vinden is. En waarom zou Hooft later die omwerking hebben gemaakt? Het is toch te denken dat de leden der Kamer *In Liefde Bloeiende* den oorspronkelijken tekst hebben ontvangen als brief, wellicht in den een of anderen aan familie gerichten brief ingesloten. Voor hen zou dus die omwerking geen waarde hebben gehad. Zij wisten dat Hooft, voor hij te Leiden studeerde, in Italië was geweest, en zouden zonder twijfel hebben opgemerkt dat er anachronisme was in het vermelden van Vondels naam.

Doch *zekerheid* is in dezen niet te verkrijgen. In elk geval handelde de verzamelaar der *Versch. Ned. Ged.* goed, toen hij den brief aan P.C. Hooft toekende: 't is toch zeker dat deze den oorspronkelijken tekst heeft geschreven.

We zullen met van Vloten (zie boven bl. 4), Leendertz, Jonckbloet (*Gesch. Ned. Lett.* I, 2e dr., bl. 401) en anderen

1) Deze *Lykreede* werd in Augustus 1647 bij Joost Hartgers te Amsterdam uitgegeven. Zie G.M.C. Loeff, *De Nederlandsche Kerkgeschiedschrijver Geeraardt Brandt* (Utrecht, 1864), bl. 123, A. 6.

ook de omwerking als Hoofts werk blijven beschouwen, al hebben we daaromtrent ook nog twijfel.

V) Tot bewijs zijner bewering dat de omwerking van Hooft is voert Leendertz eenige plaatsen uit Brandt aan. Dit gedeelte, tevens het laatste van zijn betoog, is voor ons het gewichtigste. We zullen eerst Leendertz' opmerkingen in haar geheel hier opnemen.

'Deze omwerking - had Leendertz gezegd - is zonder twijfel van Hooft zelven. De eerste twaalf regels - (zoo vervolgt hij) - werden reeds kort na des dichters dood, in 1648, door Brandt aangehaald in zijne Inleyding tot de beschrijving der zes middelste vertooningen op d' Afkunding der Eeuwige Vreede[1)], en wel op zulk eene wijze, dat wij ons verzekerd mogen houden, dat Brandt den ouderen tekst niet kende, maar den lateren vorm voor den oorspronkelijken hield, wat bovendien blijkt uit hetgeen hij in zijn Leeven van Hooft[2)] omtrent den brief zegt. Wel vinden wij in zijne Lijkreede over den Heer P.C. Hooft[3)] de regels:

> Hij zag hier ook de Stadt in haer begraeve muuren
> Dien Romen dank weet, dat haer tijtelen noch duuren,

waarvan de tweede met de omwerking, doch de eerste met het oorspronkelijke overeenkomt; de omwerking heeft daar: 'een stadt met oude muiren'. Ik geloof echter, dat deze overeenkomst wel te verklaren is. De hoogwijze verzamelaar van de Versch. Ned. Gedichten, die de taal van eene halve eeuw vroeger niet meer verstond, begreep dat het noodig was, de gedichten, die hij in zijnen bundel opnam, hier en daar te verbeteren. Daar men nu, meende hij, wel een dood ligchaam maar geen muur begroef, kwam het woord 'begraeve' hier niet te pas en moest door een beter vervangen worden. Om gelijke reden veranderde hij, in de omwerking, het woord 'mach (zoo als bij Brandt t.a. pl. gelezen wordt) in "kan"'.

1) Gedichten van Geer. Brandt de Jonge. Rott. 1649, bl. 263. (Noot van Leendertz.)
2) Vóór de Ned. Hist. 1677, bl. 6. (Leendertz.)
3) Gedichten van G. Brandt de Jonge, bl. 143. (Leendertz.)

Aldus luiden de opmerkingen van Leendertz. We zullen eerst moeten nagaan wat Brandt zelf aangaande den *Brief* mededeelt, om daarna Leendertz' gevolgtrekkingen te beoordeelen.

Bij de vraag wat Brandt zelf aangaande den *Brief* mededeelt nemen we liever de volgorde naar den tijd der mededeeling dan dat we Leendertz' betoog hier op den voet volgen.

a. In de *Lykreede* (Brandts *Gedichten*, uitg. 1649, bl. 143) wordt gevonden: ‘Hy zag hier het rijke Genua. Laat my met sijn eigen woorden spreeken:

> ‘Hy zag van Genua de dikbemuurde wallen,
> Wiens burgers Prinssen zijn, en zelf is 't niet met allen’.

In den oorspronkelijken tekst staat, vs. 97 vg.:

> ‘Dit sijn van Genoua de dickbemuerde wallen,
> Wiens borgers Princen sijn, en selfs ist niet met allen’.

In de omwerking vs. 79 vg.:

> ‘Dit zijn van Genua de dik bemuurde Wallen,
> Wiens burgers Prinssen zijn en zelf is 't niet met allen.’

't Verschil is gering, te gering om daaruit een resultaat te trekken. Toch nadert *mijns inziens* de tekst der *Lykreede* hier meer tot de omwerking.

b. In de *Lykreede* leest men t.a. pl.:

> ‘Hy zag hier ook de Stadt in haar begraave muuren
> Dien Romen dank weet, dat haar tijtelen noch duuren’.

In den oorspronkelijken tekst, vs. 105 vg. wordt gevonden:

> ‘De stadt die Ginswaert leyt met haer begraven muiren,
> Dees weet het Rome danck dat haere tytels duiren’.

Daarentegen in de omwerking, vs. 87 vg.:

> ‘Maer gins vertoont zich noch een Stadt met oude muiren,
> Dien Roome dank weet dat haer tijtelen noch duiren’.

Volkomen waar is hetgeen Leendertz zegt: ‘de tweede regel komt met de omwerking, de eerste met het oorspronkelijke overeen’.

c. In den oorspronkelijken tekst wordt, vs. 107 vgg. gelezen

> ‘Daer leyt Ferrara dat sijns eers geen eynt en weet
> Om de geboortnis van den Godlijcken Poëet,
> Wiens schrift Spangiaert, Franchoy en Arabier ontvouwen’.

In de omwerking, vs. 99 vgg. staat:

> ‘Daer leit Ferrara dat zijns lofs geen eind en weet,
> Om dat sy was de Wiegh van d' aerdigste Poëet,
> Wiens schriften Spanjaerden, ja Arabiers ontvouwen’.

Hiervoor heeft Brandt in de *Lykreede* 't volgende: ‘de plaats daar Arioste de vaarzen schreef, die Arabiën, Spanje, Vrankrijk, en Duitschlandt in haar taalen zingen’.

Hier komen Brandts woorden meer met den oorspronkelijken tekst overeen dan met de omwerking.

d. De oorspronkelijke tekst zegt van Ovidius alleen (vs. 153 vg.):

> ‘Alhier was Naso die selfs door sijn const verblint
> Niet dan van Cyprus droomt, en van haer dartel kint’.

De omwerking (vs. 131 vgg.) spreekt daarentegen van de gevolgen, die dit ‘door sijn const verblint’ zijn op Ovidius' positie in de maatschappij had:

> ‘Alhier was Naso die door minne-komst verblind,
> Al zingende de wech na 't kille Pontus vind’.

In de *Lykreede* komen Brandts woorden voor (in overeenstemming met de in de omwerking gegeven gedachte): ‘Hier was Nazo, die door sijn schrijfzucht en vernuft ellendig ten bederf liep, die, schoon den rechtvaardigen Kaizer hem veroordeelde, was vrygesprooken geweest, zoo de Min hem maar hadt verantwoordt’.

e. De woorden van den oorspronkelijken tekst (vs. 155 vg.) over Horatius zijn:

> ‘Horatius deed den Thyber hier sijn snelheit laten
> Die sachter ginck doort hooren van de nieuwe maten’.

Ze luiden in de omwerking (vs. 133 vgg.):

> ‘Hier deed Horatius uw stroom zijn snelheit laeten,
> Die door het hooren van zijn zangh en nieuwe maeten
> Veel zachter liep naer Zee en langs zijn vruchtbre strand’.

In de *Lykreede* zegt Brandt: ‘Hier zag hy het Sabijnsche landthuis, en de plaatsen daar Horatius den Tiber ophieldt, die traager dan naa gewoonte naar zee liep, om te moogen luistren naar sijn nieuwe maaten’.

Dat ‘naar zee liep’ komt met de omwerking overeen.

f. Elders leest men in de *Lykreede*, t.a. pl. bl. 144: ‘Napels, 't welk onder het Arragonsche jok d' inwendige droefheit door uitwendige vreugt ontveinsde’.

Daarmee komen Hoofts woorden in den *Brief* overeen, vs. 143 vg. der omwerking:

> ‘Te Napels, 't welk ontveinst, verstoort door 't Spaansche juk,
> Door uiterlijke vreucht zijn innerlijke druk’.

Die verzen luiden in den oorspronkelijken tekst, vs. 161 vg.:

> ‘T' eel Napels twelck ontveyst verstoort door 't Spaensche juck
> Door wtwendige pracht den inwendigen druck’.

Ook hier komen dus de woorden der *Lykreede* met de omwerking overeen.

g. In den oorspronkelijken tekst luiden de verzen 197 en 198:

> ‘Dit Vaderlant compt toe een deel van Dantes lof
> Diet Aertrijck docht te laech tot hoger dichtens stof’.

In de omwerking, vss. 179 en 180, staat:

> ‘Ook komt dit Vaderlandt een deel van Dantes lof,
> Wien 't aerdtrijk docht te kleen tot hooge dichtens stof’.

Vergelijkt men hiermede nu Brandts *Lykreede*, dan vindt men dat daar gesproken wordt van ‘Dante, die 't aardtrijk te kleen was tot de hoogste stof sijner dichten’. Dat stemt dus mede met den omgewerkten tekst van den *Brief* overeen.

Meerdere plaatsen heb ik in de *Lykreede* niet gevonden, waar uit de vergelijking met de beide bewerkingen van den *Brief* is af te leiden welke bewerking Brandt heeft gebezigd.

h. Zooals Leendertz reeds heeft gemeld (zie boven, bl. 13), vindt men in Brandts *Inleydinge tot de Beschryving der zes middelste vertooningen op d' Afkunding der Eeuwige Vreede* weer iets over Hoofts *Brief.* Slaan we de door Leendertz aan-

getogen plaats op, dan vinden we daar de Kamer *In Liefde Bloeiende* vermeld. Brandt zegt: 'Hier [in die Kamer] heeft de Drost sijn eerste Heldensangen geschreven. De genegentheit van den Ridder Hooft tot dees oude Kamer heb ik konnen sien uit een brief, die hun uit Italie toegesonden, en noch voor handen is'.

In de *Lykreede* was wel (zie sub *a*) gezegd dat de door Brandt gebruikte versregels Hoofts 'eigen woorden' waren, maar hier (in 1648) wordt voor het eerst gesproken van 'een brief, die hun uit Italie toegesonden, en noch voorhanden is'. Brandt heeft dit er wellicht bijgevoegd, omdat het een toen nog onuitgegeven gedicht van Hooft betrof. - Men merke op dat Brandt er geen jaartal bij vermeldt.

Uit den *Brief* citeert Brandt vervolgens[1)] het twaalftal versregels, waarmede de omwerking begint, en die ik boven, bl. 3, heb opgenomen. Ze komen geheel met den tekst der omwerking overeen, want de lezing in die *Inleydinge* van Brandt 'met uw gezang te vreden altemet' is blijkbaar eene drukfout. - Ook in deze verzen is er genoeg verschil tusschen de omwerking en den oorspronkelijken tekst (vs. 15-26), om met zekerheid te zeggen dat Brandt hier de omwerking heeft gebruikt.

Trekken we hier samen wat we bij *a* tot *h* opmerkten, dat is alles wat *voor* 1653 op te merken is, dan vinden we dat *a, d*, *e*, *f, g* en *h* alle pleiten voor de stelling dat Brandt den omgewerkten tekst heeft gekend, terwijl uit *b* en *c* blijkt dat op de daar aangehaalde plaatsen overeenkomst bij Brandt met den oorspronkelijken tekst is waar te nemen.

We kunnen nu langs twee wegen gaan.

De eerste is dat we aannemen dat Brandt de twee teksten heeft gekend, dus zoowel den oorspronkelijken als den omgewerkten. Dat zou wel de eenvoudigste oplossing der quaestie zijn, maar is in die gissing waarheid? Wie zal dat beslissen? Ze past uitmuntend bij onze punten *a* tot *h*, maar dat is geen reden om haar aan te nemen zonder op te geven wat er tegen kan worden aangevoerd. En dat is niet weinig. Vooreerst, indien Brandt in 1647

1) Op die twaalf regels laat Brandt de woorden volgen: 'dit schreef de jonge Hooft aan de Kamer In Liefd' Bloeyend'.

en 1648 de twee teksten heeft gekend, hoe is hij aan die teksten gekomen? Nemen we aan dat de oorspronkelijke tekst aan sommigen (b.v. in afschrift) bekend was, van waar dan die omwerking? We komen mede tot de vroeger reeds genoemde zwarigheden (zie bl. 12). Stellen we omgekeerd dat Brandt de omwerking kende, hoe komt hij dan aan eene lezing uit den oorspronkelijken tekst? En nemen we al aan dat b.v. Barlaeus hem ééne der bewerkingen heeft verschaft, van waar dan de andere? Van vriendschap van Brandt met P.C. Hooft weten we niets[1)] en aangaande vriendschap van Arnout Hellemans Hooft en Brandt vóór 1652 evenmin iets zekers. En zeer gewaagd zou de gissing zijn dat Arnout Hooft aan Brandt ten behoeve der *Lykreede* de papieren zijns vaders, die hij waarschijnlijk *toen* zelf nog niet nauwkeurig kende, heeft laten zien.

Langs eenen anderen weg tracht Leendertz de zaak te verklaren. Hij neemt aan dat Brandt eene omwerking van Hoofts *Brief* kende, wier tekst wel bijna geheel met dien van 1653 overeenstemt, maar toch in sommige punten verschil aanbiedt. - Hierdoor wordt een deel der zoo pas aangewezen zwarigheden weggenomen, al blijft ook nu nog onverklaard hoe die omwerking, zooals Brandt haar in 1647 en 1648 kende, in de wereld is gekomen. Maar daar staat tegenover dat men nu weer tot gissingen vervalt in zake den in 1653 gepubliceerden tekst. Als Leendertz aanneemt dat er *drie* teksten zijn 1°. die van Hooft te Florence geschreven, 2°. die der omwerking, zooals Brandt haar kende en 3°. die, zooals ze in 1653 is uitgegeven, dan dient hij, al laat hij ook de origine van den tweeden tekst buiten discussie, toch het verschil van 2 en 3 op te helderen. En dat gebeurt door den verzamelaar van het Tweede Deel der *Versch. Ned. Ged.* te beschuldigen van vervalsching van bestaande teksten, en hem voor 'hoogwijs' te schelden. *Maar noch die beschuldiging noch die qualificatie worden bewezen*, *of zijn te bewijzen.*

Ik geloof dat het ontstaan van dien tweeden tekst en de daarmee verbonden omstandigheden wel nimmer zullen verklaard en opge-

1) Zie vooral Dr. Matthes' Inleiding voor zijne uitgave van *Brandts Leeven van Hooft*, bl. IX en X.

aant.

helderd worden, en zal dus mij maar niet langer op het gebied van al die gissingen ophouden.

Voor we echter van den *Brief* afscheid nemen, dienen we, al is ons onderzoek ook reeds uitgebreid geworden, nog te wijzen op die plaatsen in Brandts werken, waar hij *na* 1653 van den *Brief* melding maakt.

Dit geschiedt voorzoover ik weet het eerst in 1677, in Hoofts *Leeven.* We weten dat Brandt *toen* de *Reis-heuchenis* kende, en *toen* wist wanneer Hoofts reis naar Italië had plaats gehad. Zie boven, bl. 9). Derhalve is dan ook daar (*Hoofts Leeven*, ed. Matthes, bl. 11) de brief gesteld op het jaar 1600. Toch wordt daar de tekst geciteerd naar de omwerking. Eerst (t.a. pl. 11) worden de eerste twee regels vermeld dier omwerking (*zijn groet zendt*), die Brandt reeds in 1648 had bekend gemaakt, en dan wordt (t.a. pl. 12) gezegd: 'Daar noch byquam zyne verkeering met Samuel Koster, Joost van den Vondel, Gerbrandt Brederoode en Johan Vechters of Victoryn, welker naamen, in dien voorgemelden brief, onder de konstgenooten zyner jeught gespelt worden, hunner gedenkende met deze woorden: *Die nu al toonen wat z' hier naamaals zullen zyn*'.

Brandt gebruikt hier den tekst der omwerking. Men lette er op dat niet kan worden beslist of Brandt hier den gedrukten tekst in de *Versch. Ned. Ged.*, of in de uitgaven van Hoofts *Gedichten* van 1657 en 1668 heeft gebezigd, of wel het afschrift of handschrift van den *Brief*, dat hij in 1647 en 1648 had gebruikt.

In allen gevalle blijkt hieruit dat Brandt *en* 1677 niet wist dat eene oudere en anders luidende bewerking van den *Brief* bestond, *of* dat hij zich dien ouderen tekst niet herinnerde.

Wel komt de oudere bewerking voor in het Amsterdamsche HS A, dat aan Arnout Hellemans Hooft heeft behoord, maar *niet alles*, wat die verzameling thans bevat, is eens eigendom van Arnout Hooft geweest. Men raadplege Leendertz' Inleiding op Hoofts *Gedichten*, I, p. XIII, XIV, XXII en XXIII. Daarom zegt Leendertz, t.a. pl. p. XXIII terecht: 'Het HS. van den Brief uit Florence heeft Brandt niet onder de oogen gehad. Althans nog in Hoofts Leeven, voor het eerst gedrukt in 1677 en

waarschijnlijk toen of kort te vooren opgesteld, spreekt hij van de latere redactie van den brief alsof deze de oorspronkelijke ware'.

Hier heeft Brandt de omwerking gevolgd, en meent hij werkelijk dat Hooft in 1600 reeds zoo over Coster, Vondel en anderen oordeelde.

Dat hij het ongerijmde der zaak niet inzag, blijkt uit *Vondels Leeven*, bl. 14 en 15 der uitgave van Dr. Verwijs[1)], waar van Vondel wordt gezegd: 'Maar niet tegenstaande d' onvolmaaktheit zyner kindtsche rymen, zagh men hier en daar noch slaagen en aardigheden, die uit dat teder zaadt met der tydt een' ryken oeghst beloofden: zoo dat zyn naam, noch maar dartien jaaren oudt, in zekeren brief, te dier tydt, in 't jaar MDC, van den Heere P.C. Hooft, uit Florensen, aan de *Kamer in Liefde bloeyende*, dat vermaarde kunstgenootschap t' Amsterdam, in dicht geschreven, met deezen lof, nevens andere fraaye geesten, wierdt gespelt' - en dan volgen de boven (bl. 4) reeds medegedeelde zes regels, waarin ook Vondel wordt genoemd.

§ 35. Het eerste gedicht van VONDEL, dat in onzen bundel is opgenomen, heeft tot titel: *Op een wassen beeld.* Slaat men het Register achter den bundel op, dan leest men daar: *Op een gekleurt Wassen-beelt van sijn Schoon-dochter.* Daar in de in 1651 verschenen uitgave in plano van dit gedicht (Amsterdam, voor Lodewyck Spillebout, Boeckverkooper in de Kalver-straat) die aanwijzing ontbreekt, heeft de verzamelaar eene bevestiging gegeven van de gissing, die men bij de lezing der laatste regels van het vers zou maken. Die regels luiden:

'Hoe voeght de goude Keten om
Dien Zwanen-hals, daer 't Heiligdom
Van 't diamante Kruis aen vast,
Bedeckt het poezeligh Albast
Van hare noit bevleckte borst,
Zoo blanck, als Sneeuw by winter-vorst.
Zoo 't wel gelijcken wort gelooft,
Hier trof de Kunst haer wit op 't Hooft'.

1) De daar gegeven aanteekening is duister, wat de quaestie zelve betreft.

Het bestaan der editie in plano van 1651 van dit vers is het eerst bekend gemaakt door J.A. Alberdingk Thijm in zijne *Portretten van Vondel* (1876), bl. 121. Hij voegt er bij: 'Wij hebben in dezen prachtdruk het bewijs, dat Vondel het gedicht niet gemaakt heeft vóór dat het huwelijk van Baertgen met Joost Junior zijn beslag had'.

Mr. J. van Lennep kende die afzonderlijke uitgave niet, en stelde daarom (*Vondel*, VI, 42) het gedicht op het jaar 1650, en Dr. J. van Vloten, eveneens met die uitgave onbekend, meende dat het van het jaar 1649 was (II, bl. 52 en 989). - In *De Gids*, 1873, III, 390 werd door J.A. Alb. Thijm, die toen de uitgave in plano van dit vers van Vondel nog niet kende, gezegd: 'Het is het eerst gedrukt in den bundel *Verscheyde Nederduytsche Gedichten*, door den uitgever opgedragen aan den portretschilder Geeraardt Pietersen van Zijll, in 1651'. In zake de *Versch. Ned. Ged.* vergist de schrijver zich, want het gedicht komt alleen in het *Tweede Deel* dier *Versch. Ned. Ged.* voor, dat in 1653 is verschenen en aan Jan Six is opgedragen. De eerste bundel van 1651 was aan van Syl opgedragen. - Dezelfde vergissing komt nog eens bij den schrijver voor, en wel in zijne *Portretten van Vondel*, bl. 121, doch in het Voorbericht voor zijn Blijspel *De Zegepraal der Schoonheid* (1879) wordt op het *Tweede Deel* van 1653 gewezen[1)].

Op dit gedicht *Op een gekleurt wassen beelt* volgen drie gedichten van Vondel onder den gemeenschappelijken titel *Afbeeldinge van Christine*, *der Sweeden*, *Gotten en Wenden koninginne.* Het zijn twee verzen op hare 'afbeeldinge' en een bijschrift daarbij. Het portret, waarop Vondels vers betrekking heeft, was 'door David Becks, hare Majesteits Kamerling, geschildert'. Deze drie gedichten waren (volgens den *Catalogus der Vondeltentoonstelling*, No. 293) samen in 1653 uitgegeven (8 bl. fol.)

1) 'Toen Spillebout, in 1653, "op den Dam" woonde, in "de Amsterdamsche Bibliotheek" plaatste de verzamelaar het in den bundel *Versch. Ned. Ged.* II', leest men aldaar. In 1651 woonde Lod. Spillebout '*in de Kalverstraet*, *in d' Amsterdamsche Bibliotheek*' (*Bijdragen*, I, 2), en nu in 1653 woont hij (zie boven § 32, bl. 1) '*op den Dam*, *in d' Amsterdamsche Bibliotheeck*'.

te Amsterdam, bij Nikolaes van Ravesteyn. Dat ze in 1653 door Vondel waren gedicht had Brandt in de uitgave van 1682 van J. van Vondels *Poëzy* (I, 211 en 596) reeds medegedeeld.

Waarschijnlijk is in onzen bundel voor het eerst publiek gemaakt Vondels gedichtje *Op d' Afbeeldinge van Susanna van Baerle*, *de Bruidt van G. Brandt.* In de uitgave van Vondels *Poëzy* in 1682 heeft Brandt (I, 604) er bijgevoegd dat het portret door Geeraerdt van Zyl is geschilderd en dat het gedichtje van het jaar 1652 is. Zie mede deze *Bijdragen*, I, 73, *noot* 1.

Verder vindt men in het *Tweede Deel* Vondels vers *Op het Tafel-zilver*, *gewrocht op 't Inhuldigen van den Doorluchtighsten Vorst en Heere Christof Bernart*, *Bisschop te Munster*, *des H. Rijcks Vorst*, *en Burghgraef te Strombergh.* Wellicht heeft van dit gedicht eene uitgave in plano bestaan, maar totnogtoe is nergens iets aangaande het bestaan eener dusdanige editie bekend geworden, en is voor de tekstcritiek dus de in de *Versch. Ned. Ged.* geboden tekst de eerste of oudste. - Volgens Brandt in J. van Vondels *Poëzy*, 1682, I, 493 is het gedicht van het jaar 1650[1)].

In 1652, den 7 Juli, was het Stadhuis te Amsterdam verbrand, en Vondel had in die gebeurtenis aanleiding gevonden tot zijn vers *Op het verbranden van 't Stadthuis van Amsterdam.* Deze ‘tragi-komische klacht’, zooals Mr. van Lennep haar karakteriseerde, was echter reeds voor het verschijnen van het *Tweede Deel* der *Versch. Ned. Ged.* bekend, want ze was (*Vondel*, V. L. VI, *Nal.* 11) eerst uitgegeven ‘in plano, zonder naam van uitgever en jaartal’. Vergelijk den *Catalogus der Vondel-tentoonstelling*, No. 285.

In datzelfde jaar 1652 is bij Abraham de Wees uitgegeven Vondels gedicht *Engeleburch in den rouw over den E.E. Heer Andries Bicker*, in twee kolommen op één blad in plano (*Vondel*, *v. L.* VI, *Nal.* 14) gedrukt. Naar die uitgave zal het in de *Versch. Ned. Ged.* overgenomen zijn. - Volgens den *Catalogus der Vondel-tentoonstelling*, No. 287 was onder het gedicht in de

1) Hoe Mr. van Lennep (*Vondel*, VI, *Nal.* 5 *en* 6) Keulen en Munster met elkaar kan verwisselen, begrijp ik me niet. Of 't mocht wegens 1672 zijn!

plano-uitgave nog het bijschrift geplaatst, dat Vondel in 1650 had gemaakt, en waarboven men nu schreef: *Op d' afbeeldinge van wijlen denzelven Heere.* De verzamelaar van ons *Tweede Deel* neemt het mede op, er gewis niet aan denkende dat het reeds in het *Eerste Deel* der *Versch. Ned. Ged.*, in het Aanhangsel (zie § 30 in *Bijdragen*, I, 66) voorkwam. - Dat bijschrift is in het Tweede Deel van Vondels *Poëzy* (1660) tweemaal (bl. 237 en 271) opgenomen.

Vervolgens vinden we in het *Tweede Deel* Vondels *Graf-naelt van Montrosse*, waarin de dichter den Graaf van Montrose, den dapperen aanhanger der Stuarts, herdenkt. Toen zijn tocht in de Schotsche Hooglanden niet die gevolgen had gehad, waarop hij gehoopt had, en hij verslagen, gevangen genomen en als landverrader ter dood gebracht was[1)], was dat voor Vondel, die zeer veel sympathie voor de Stuarts had, eene schoone gelegenheid om de verblindheid en razernij der Britten nogmaals aan te wijzen:

‘Britanje had nu schaemt en eer
Gantsch uyt, en 't Harnasch aengetogen,
Zich sadt aen 's Koninck hals gesogen,
En, na 'et vertreen van d' oude Kroon,
Sijn Vaders al t' onnooslen Zoon
Geschopt.’

Doch de expeditie was mislukt:

‘(Hij) valt in Handen des Verraders,
Die reê 's Gesalfden Hooft en Aders
Had op een snooden prijs geset,
En met dees onuytwisbre smet
Het Rijck bevleckt. Wie durf sich mengen
In 't geen de Hemel wil gehengen!
De deugt om hoogh altijt geëert,
Raeckt onder: Judas triomfeert:

1) Men leze daarover *Hollandsche Mercurius*, 1650 bl. 16-19, en *De Historie van sijn Majesteyt Karel de II*, *uyt het Engels in het Nederduyts vertaelt door L. v. Bos* (Dordrecht, 1660), bl. 33-42, met eene plaat der executie.

Die self den strop verdient te dragen,
Verstickt de Blom van 's Koninckx magen,
En trapt op 't Hart van Stuarts huys'.

Daarom deze *Graf-naelt van Montrosse* opgericht:

'Want nimmer swigt een dapper Helt,
Schoon recht moet swigten voor gewelt:
Hy hanthaeft 't heylich recht der volcken,
Al storten hem de donckre Wolcken
Der Krijghs-ellenden op het hooft'.

Montrosse stierf den 21 Mei 1650. Daarom plaatst Brandt in Vondels *Poëzy*, II, 13 het gedicht in het jaar 1650. Er bestaat geen reden om het met van Lennep (*Vondel*, VI, 91) te stellen op het jaar 1651. Wellicht heeft van Lennep zich vergist, en gemeend dat Montrose in Mei 1651 was ter dood gebracht, althans elders (*Vondel*, XII, 349) is het vers geplaatst op Mei 1651[1)].

Van dit gedicht is geene afzonderlijke plano-uitgave aan te wijzen. De tekst in onzen bundel is dus de oudste, dien we van dit gedicht kennen. Mede is in dit deel opgenomen Brandts vers *Op het afgrijsselijck ombrengen van den Koningklijken Grave Montrosse.* (Zie beneden, § 36).

Dat Vondel telkens aan de Engelsche toestanden dacht, blijkt mede uit een hier opgenomen vers *Het Orgel in den rouw*, *over Mr. Diedrick Zweling*, *Orgelist van Amsterdam.* Als hij Zwelings dood beweent, en vraagt:

'Wat zweep heeft u naer 't graf gedreven?'

verwacht men gewis geene verklaring als de volgende:

'Is oock uw Geest van 't lijf ontbonden
Door 't bassen van den Hont uyt Londen,
Die alle Noten heeft geschonden?
En los geborsten van sijn keten,
Op 't dor geraemt des Volcks gezeten,
Zijn' Heer den strot heeft afgebeten?'

1) Het jaartal 1656 in Dr. van Vlotens uitgave van Vondel (II, 989) is blijkbaar eene drukfout voor 1650.

Het vers is van het jaar 1652. Evenmin als van het vorige is hiervan eene afzonderlijke uitgave aan te wijzen, zoodat we in onzen bundel voor de tekstcritiek de oudste uitgave hebben.

Slaan we nu die uitgave op, dan lezen we vs. 10 vgg.:

> ‘Hoe juichte 't hart van oude en jongen,
> Wanneer sijn vingers ongedwongen
> Op Noten en op Stecken sprongen!
> Men kon, door Kerckgewelf en Kooren,
> Den Vader in den Zone hooren.
> Nu sal een Zerck die stemmen smooren’.

De ‘stemmen’ zijn die van vader en zoon. De vader van Diedrick Zweling of Swelingh was de beroemde Jan Pietersz. Swelingh, en ook diens vader was als musicus bekend. We leeren dit uit een vers van Vondel *Op Diedrick Zweling*, *Orgelist van Amsterdam*, in Vondels *Poëzy*, 1650, bl. 190 (V. L. V, 557; V. VL. I, 762), vs. 1-5:

> ‘Aldus heeft Livius ons Zweling afgebeelt,
> Maer niet zijn' fenixgalm, uit 's Vaders asch geteelt.
> De Neef, de Grootvaêr, en de Fenix vader zongen
> Een eeuw den Aemstel toe met hemelsche orgeltongen’, e n z .

Dus Diedrick Zweling, de neef (= kleinzoon), zijn vader (de Fenix) Jan Pietersze[1)], en de Grootvader, zongen gedurende eene eeuw ‘den Aemstel toe met hemelsche orgeltongen’. Thans waren alle drie dood, en in hetzelfde graf bijgezet, en in zijn *Orgel in den rouw* zegt Vondel daarom dat men het volgend ‘grafgeschrift’ zou kunnen plaatsen:

> ‘Hier ruste Grootvaêr, Zoon, en Vader.
> Zy volgen Davids Harp te gader
> Een eeuw van verre, om hoogh noch nader.’

We zien dus dat Vondels woorden: ‘Nu sal een Zerck die

1) Vondel heeft ook op zijn portret een gedicht gemaakt: ‘Op Meester Joan Pietersen Sweling, Phoenix der Musijcke, en Orgelist van Amsterdam’, in Vondels *Verscheide Gedichten*, 1644, bl. 136 (V. L. II, 162; V. VL. I, 154).

stemmen smooren' juist zijn, en dat hij aan vader en zoon beiden denkt, die hij in den vorigen versregel met elkaar had vergeleken. Brandt schijnt dat niet begrepen te hebben, want in Vondels *Poëzy*, 1682, II, 39 vindt men *stemme* in plaats van *stemmen.* Brandts verandering is voorwaar geene verbetering. Mr. van Lennep heeft in zijne uitgave (VI, 126) eveneens *stemme.* Ook Dr. van Vloten heeft op de betere lezing niet gelet, want ook hij schrijft *stemme* (II, 66). - In den regel: 'Hier ruste Grootvaêr, Zoon en Vader' hebben van Lennep en van Vloten beiden *rusten* geschreven. Alle vroegere uitgaven hebben het 'Ruste' *requiescat.* Dat *rusten* zal niemand eene verbetering durven noemen.

In onze verzameling volgt nu Vondels *Lyckstaetsi van den E. Heere Leonardus Marius.* Marius was, naar Brandts[1)] mededeeling in Vondels *Poëzy*, 1682, II, 44, den 18 October 1652 overleden. In verband met Vondels overgang tot de Katholieke Kerk zijn de volgende verzen over Marius uit dit gedicht niet onbelangrijk. Vondel zegt van hem, vs. 17 vgg.:

'By 't licht van zijne Starren
Kan elck, des nachts, de doling noch ontwarren.
Wie op een' driesprong yst,
Zijn veder volge, en hant, die yder wijst'.

En vs. 25 vgg.:

'Hoe treuren wy verlaten
Van u, die liefgetal by alle Staten,
U schickte naer 't begrijp
Van yders brein, of vroegh, of spader rijp?

1) Gelijk bekend is, heeft Brandt in de door hem en Vollenhove bewerkte uitgave van Vondels *Poëzy* onder vele gedichten de jaren der vervaardiging geplaatst. Zeer waarschijnlijk doelt daarop eene plaats in eenen brief van J. Vollenhove aan G. Brandt van 19 Juni 1679 (in *Het Leven van Geeraert Brandt*, *Geschreven door Joan de Haes*, bl. 205): 'Aan recht bescheit van den sterfdag der vermaarde mannen, in uwen vorigen brief genoemt, weet ik Uw Eerw. of niet te helpen, of immers op een' sprong niet, noch al teffens: maar hope het van zommigen te krygen, en zal 'er gelegenheit toe zoeken, of waarnemen'.

Wie kon zoo harten winnen?
Door eendraghts bant verbinden zoo veel zinnen,
En stierenze, in dees Zee
Der zwarigheên, aen een behoude Ree?'

Ook bij dit vers is nergens iets aangaande het bestaan eener afzonderlijke uitgave te vinden, en dus ook hier de tekst in de *Versch. Ned. Ged.* de oudste. Waarschijnlijk daarnaar gevolgd, doch in elk geval er volkomen mede overeenkomende is de tekst, dien men vindt in den derden druk (1660) van het Tweede Deel (bl. 241) van Vondels *Poëzy.* Eerst in de uitgave van Brandt van Vondels *Poëzy*, 1682, II, 43 zijn varianten. Daar totnogtoe niets aangaande eene plano-uitgave bekend is, weten we niet of de veranderingen van Vondels hand zijn, of dat Brandt het gewaagd heeft[1)] die verzen te veranderen. Behalve eene verandering[2)] in vs. 36, komen de afwijkende lezingen voor in de verzen 11-16, die in onzen bundel luiden:

'Hoe zweeft die pen, in schijn,
Niet van een Mensch, maer eenigh Serafijn!
Zoo veel geploeghde bladers
Bezaeyt met zaet van d' oude en wijze Vaders,
Getuigen hoe getrouw
Hy zweete en zwoeghde in waerheyts ackerbouw'.

Diezelfde regels in de uitgave van Vondels *Poëzy* van 1682 zijn aldus:

'Hoe zweeft die pen, in schijn,
Niet van een mensch, maer gloeiend Serafijn!
Een bergh geploeghde blaederen,
Bezaeit met zaet van d' oude en wijze vaderen,
Getuight ons hoe getrouw
Hy zweete en zwoeghde in waerheits akkerbouw.'

1) Zie mijne *Beschouwing van Vondels Hekeldichten*, bl. 207 vg.
2) In de *Versch. Ned. Ged.* leest men daar:

'Zy zijn met hem haer tweden Vader quijt'.

En in Vondels *Poëzy*, (uitg. van 1682):

'Wy zyn, helaes! ons' tweeden Vader quijt'.

Ik heb de varianten hier opgenomen, omdat èn door Mr. van Lennep (VI, 129) èn door Dr. van Vloten (II, 66) de lezingen der uitgave van Vondels *Poëzy* van 1682, dus van den lateren tekst, zijn gevolgd. Waarom de lezing van de oudere teksten niet is gevolgd, is mij niet duidelijk.

Ook is in onze bloemlezing geplaatst Vondels zeer bekend gedicht *Vrye Zeevaert*, *onder de Vlagge van den Doorluchtigen Zee-helt Marten Harpertsz. Tromp*, *Ridder*, *L. Amirael van Hollant en Zeelant.* Het was in 1653 op één blad in groot-folio uitgegeven 't' Amsterdam, voor Abraham de Wees.' Zie Fred. Mullers *Bibl. van Ned. Pamfl.* No. 4154; van Lennep in *Vondel*, VI, Nal. 14 en *Catalogus der Vondel-tentoonstelling*, No. 289. - Dit vers van Vondel komt, gelijk ik reeds elders[1] heb medegedeeld, ook voor in het *Rotterdams Zee-praatjen*, *tusschen een Koopman*, *een Borger en een Stierman*, in 1653 te Schiedam uitgegeven en vermeld als No. 4208 van Fred. Mullers *Bibl. van Ned. Pamfletten.* - De uitgave in de *Versch. Ned. Ged.* is dus reeds de derde druk van dit gedicht.

Mede bestaat eene afzonderlijke uitgave van het ook in 1653 door Vondel gemaakte en hier opgenomen vers *Scheepskroon*, *behaelt in den Scheepsstrijt*, *by Livorne*, *door den Doorluchtigen Zee-helt Joan van Galen*, *Amirael der Hollantsche Vlote*, *in de Middellantsche Zee.* Die eerste uitgave verscheen in 1653 in 4°., vier bladzz., 't' Amsterdam, by Nikolaes van Ravestein', volgens V. L. VI, Nal. 14 en *Catalogus der Vondel-tentoonstelling*, No. 290.

Het daarop in de *Versch. Ned. Ged.* volgende *Grafschrift op Joan van Galen* behoort volgens Mr. van Lenneps aanwijzing (VI, 150) bij Vondels (hier niet geplaatst) gedicht *Ter Lyckstaetsie van wylen den Edelen Heere Joan van Galen*, en is daarmee uitgegeven, samen op één blad in klein-folio te Amsterdam, bij Abraham de Wees, in 't jaar 1653[2].

1) In het *Schoolblad*, VIII, 21 van 29 April 1879.
2) *Catalogus der Vondel-tentoonstelling*, No. 291. - V.L. VI, Nal. 14, zegt van de *Lyckstaetsie:* 'Deze en de volgende lofdichten op Van Galen komen met en benevens eene menigte andere op denzelfden ook voor in *Het Leven en Bedrijf van den Doorluchtigen Zeehelt Johan van Galen*, *Ammiraal der Hollandtsche Vloote in de Middellantsche Zee*, door Arnoldus Montanus. Amst. Gerrit van Goedenbergh. 1653'.

Eindelijk worden nog drie bijschriften van Vondel gevonden. Het eerste is *Op de afbeeldinge van Mas Aniello*, *Oproermaker van Napels*, waarbij op te merken valt dat de woorden ‘Oproermaker van Napels’, die hier en in den derden druk van het Tweede Deel van Vondels *Poëzy*, 1660, bl. 257 voorkomen, weggelaten zijn in de uitgaven der *Poëzy* van 1682, I, 553 en in de uitgaven van Vondel door Mr. van Lennep (V, 554) en Dr. van Vloten (I, 762). Het tweede bijschrift is *Op d' afbeeldinge van Johanna Gray Koningin van Engelandt*, en het derde *Op een marmeren Beeldt van Koningh David.* Mr. van Lennep plaatst dit laatste bijschrift, dat hier in 1653 reeds is gepubliceerd, op het jaar 1657 (VII, 585 en XII, 354). Dr. van Vloten plaatst het in zijne uitgave (II, 293) eveneens op dat jaar, doch geeft in het Register (II, 990) door een vraagteeken te kennen dat hij het jaartal niet vertrouwt, en terecht, gelijk we hier zien.

§ 36. Volgens het Register zijn vijftien gedichten van GEERAERDT BRANDT in dit Tweede Deel opgenomen. Men moet hier op dat Register letten, want in den bundel zelven staat onder sommige dier verzen geene onderteekening. Dit is het geval met de volgende vijf verzen: *Aan de Werelt; Op de Eenigheid der Zeven Vrye Nederlanden; Op het huldigen van den Heer Geeraerdt Bikker; Aen S. Barlaeus en Op d' Anatomie t' Amsterdam.*

Andere gedichten zijn slechts met eene B geteekend, namelijk de twee gedichtjes op den Graaf van Strafford, en dat *Op het ombrengen van Montrosse*, terwijl één gedicht (*Op de Geboortedagh van Joffr.* J.V.H.) onderteekend is met G.B.

Moet nu verondersteld worden dat Brandt niet als de auteur dier zonder zijn' naam uitgegeven gedichten heeft willen bekend zijn? Dit is niet aan te nemen, want hoe zouden ze dan in het

Register bij Brandts naam zijn vermeld? Ook zij hier op de omstandigheid gewezen, dat één gedicht van Brandt hier is opgenomen, dat noch zijne onderteekening heeft, noch in het Register op zijnen naam staat (zie beneden, § 49), en dat men dien weg ook had kunnen inslaan bij deze vijf verzen. Ook om den inhoud behoeven we dat niet te veronderstellen. Het gedicht *Aen S. Barlaeus*, die daarin 'Vriendin' wordt genoemd, liet in verband met het jaar, waarin het Eerste Deel der *Versch. Ned. Ged.* verschenen was, weinig twijfel over aangaande den auteur.

De onderteekening met B was voor den lezer gewis toen reeds voldoende onder een epigram, en de letters G.B. onder het vers *Op den Geboortedagh van Joffr. J.v.H.*, lieten weinig of geen twijfel over, daar '20 August. 1652' onder het gedicht stond, en de auteur van die maand zegt:

> 'De Maendt die my gelukkigh maekt
> Door 't eindigen van veel ellenden'.

De in het Register op Brandts naam gestelde gedichten zijn zonder eenigen twijfel alle van zijne hand. Brandt schijnt op het laatst van zijn leven het plan te hebben gehad ook zijne eigene gedichten uit te geven. Hij, die Hoofts werken, Vondels *Poëzy* en Hugo de Groots Nederlandsche Gedichten had uitgegeven, en aan de uitgave van Vollenhoves *Poëzy* had medegewerkt, was wellicht daardoor opgewekt en aangespoord om zijne eigene gedichten in eene nieuwe uitgave te doen verschijnen. En het was bijna zeker dat die uitgave vele koopers zoude vinden. Van Brandt waren, behalve enkele afzonderlijk verschenen gedichten, die slechts weinigen bekend waren, en wegens de wijze van uitgave spoedig zeldzaam werden, slechts twee dichtbundels bekend. De eerste was de in 1649 te Rotterdam bij J. Naeranus verschenen uitgave der *Gedichten van Geeraardt Brandt*, en de tweede die der *Stichtelyke Gedichten*, te Amsterdam in 1665 bij Jan Rieuwertsze verschenen. Maar Brandts plan is een plan gebleven en geen daad geworden. Zijne zonen Kaspar en Johannes Brandt hebben na hun vaders dood zijne *Poëzy* te Amsterdam bij Aart Dircksz. Ooszaan, in het jaar 1688 uitgegeven. In

aant.

de niet onbelangrijke[1] *Voorrede aan den Lezer* bij die uitgave[2], luidt het: 'Wy leveren ze (de gedichten) u in die ordre, waar in ze by den Dichter zelfs in zyn leven geschikt waren', en wordt van G. Brandt gezegd, dat hij 'een nette aantekening van alle de Gedichten gestelt hadt'.

En in die uitgave van 1688 zijn de vijftien in onzen bundel opgenomen gedichten alle medegedeeld, zoodat aan Brandts auteurschap daarvan niet meer te twijfelen valt.

Bij Brandt, die veel van verbeteren en schaven hield - in sommige opzichten een model-dichter voor de dichters der achttiende eeuw - zijn veranderingen in latere drukken talrijk. Hij maakte afschriften en omwerkingen, en de nieuwe redactie verschilde soms vrij wat van het oorspronkelijk gedicht. Van de vijftien in het Tweede Deel der *Versch. Ned. Ged.* opgenomen verzen zijn slechts twee (*Op het Huwelijck van van Overbeke*, en *Op d' Anatomie t' Amsterdam*) onveranderd gebleven; de dertien andere hebben, het eene meer, het andere minder, veranderingen ondergaan. Daar nu van geen dier vijftien verzen uitgaven in plano zijn aan te wijzen, en geen dier vijftien, voorzoover ik weet, ooit te voren is gedrukt geweest, zijn de hier geboden lezingen van waarde voor de tekstcritiek, te meer nog, daar de oudere redactie alleen hier voorkomt, want tusschen 1653 en 1688 is geen dezer verzen elders gedrukt.

Aangaande het vers *Op den Geboortedagh van Anthonie Borremans*[3] zij aangeteekend dat hier als datum is opgegeven 'den 26 December 1648', terwijl in Brandts *Poëzy* (ed. 1688, bl. 233; ed. 1727, III, 1) 26 December 1647 is vermeld.

Het volgende, boven reeds genoemde gedicht *Op de Geboortedagh van Joffr. J.v.H.* is, zooals uit den inhoud blijkt, gericht tot eene vriendin van des Dichters vriendin, dus aan eene

1) Zie de *Nalezing* aan het slot van dit deel.
2) Mede te vinden voor den tweeden druk, dat is: voor het Tweede Deel van G. Brandts *Poëzy*, te Amsterdam in 1727 uitgegeven.
3) Is die Anthonie een zoon van D. Nikolaus Borremans en Johanna de la Tombe, wier huwelijk (1 Oct. 1645) bezongen is in *Bloemkrans van Verscheiden Gedichten*, bl. 169 vgg.?

vriendin van Suzanne van Baerle: ‘een vriendin, daer mijn Vriendin haer lust in heeft, Haer lust, haer wellust, en haer weelde’. Die vriendin heette Johanne. Men leert uit Brandts *Poëzy* (ed. 1688, bl. 238; ed. 1727, III, 6) dat Johanna van der Hoeve bedoeld is. Deze Johanna van der Hoeve is steeds Suzanne's vriendin gebleven, ook na haar huwelijk met Mr. Kornelis Kloek. Suzanne's zonen, Kaspar en Johannes Brandt, dragen in 1688 aan haar de *Poëzy* van hunnen vader op. In die *Opdragt* leest men: ‘Uw Ed. door eene Christelyke goethartigheit gewoon in de vreugt en droefheit harer waardtste vrienden en vriendinnen te delen, zal hier met den Dichter nu hunne geboortefeesten, dan weêr hun echt- of lykstaci vieren, en zich laten vinden in de bruiloftzalen of roukamers harer naaste bloedtverwanten. Zuzanna van Baarle, onze zalige Moeder, uwe hart- en halsvriendin (die de proeven van Uw. Ed. heusche trouwe en gedienstigheit in gezontheit en ziekte, maar voornamelyk in haren jongsten noodt tot den lesten snik toe bleef smaken) zal hier het hooft ten grafzerke uitsteken, en haren zang zelf horen laten onder het zingen van haren echtgenoot’. Elders in die *Opdragt* zeggen Kaspar en Johannes dat Mevrouw Kloek ‘den overleden Dichter, en zyn huis altyt met een blakende genegentheit gekoestert heeft (waarvan zyne kinders noch de vruchten blyven smaken)’; en Suzanne's zonen hopen dat zij ‘deze Poëzy met de zelve genegentheit ontfange, daar ze weleer den Dichter zelf mê plag te ontmoeten’. - Dat Geeraerdt Brandt met de familie Kloek omging weten we uit zijne eigene gedichten. Als Mr. Kornelis Kloek den 20 September 1682 zijn ‘zestigste verjaren’ viert, zingt hij (*Poëzy*, ed. 1688, bl. 252):

> ‘Gedoog nu dat ik my laat vinden
> In 't midden van u waardtste vrienden,
> Van vrienden, die, verheugt van hart,
> U heil toewenschen zonder smart’.

Brandt had gejuicht (*Poëzy*, ed. 1688, bl. 570), toen in 1681 Mr. Kornelis Kloek, die President-Schepen was (‘Hooft van 't Schependom’), ‘Raad’ der stad Amsterdam was geworden, wat hij

aant.

naar Brandts meening reeds lang had moeten zijn[1]. Wellicht heeft hij ook ter wille van den zoon het grafschrift vervaardigd op den vader, Mr. Pieter Kloek, die den 10 December 1667 (*Poëzy*, ed. 1688, bl. 421) is overleden. En toen een jongere broeder van Kornelis, Henrik Kloek, zijn zoontje, Pieter Kloek Henrikszoon, liet doopen op den 8 November 1669, en de oom zijn neefje, naar zijn vader genoemd, eene pillegave schonk, was het Brandt, die op verzoek van dien oom op dat doopgeschenk een versje maakte, dat nog in de *Poëzy* (ed. 1688, bl. 245) te lezen is[2].

In het gedicht *Op het Huwelijk van D. Gerart Heemskerk en Joffrouw Margareta de Bisschop* spreekt Brandt den bruidegom aldus aan:

> ‘De vrientschap, die gemoederen verplicht,
> Zendt op uw Feest in plaets van my mijn Dicht,
> Dat laegh van toon uw Broeders maaten eert,
> En needrigheit van uws gelijken leert’; enz.

De broeder, van wien hier gesproken wordt, is Willem Heemskerk. Deze had in 1647 te Rotterdam een treurspel uitgegeven, getiteld *Hebreeuwsche Heldinne*, vermeld onder No. 3084 in den *Catalogus der Tooneelstukken*, *in bezit van de Maatschappij der*

1) Brandt zegt:

> ‘Die, lang geweert, den haat ten lesten
> Heeft overleeft, den vuilen nyt
> Met zachten moede, zonder spyt,
> Verachtte, en overwon met lyden;
> Die zich nooit schikte naar de tyden
> Om naar een hoger ampt te staan,
> Noch daarom aan de handt wou gaan.
> Onkreukbaarheit, die hoog te loven,
> Hem hadt verachtert en verschoven’.

In 1688 was Kornelis Kloek tevens Bewindhebber der Oostindische Maatschappij te Amsterdam.

2) Zie verder over die vriendschap mede J. de Haes in *G. Brandts Leven*, bl. 17, 19-21 en 59. - Aangaande hare familie kan men raadplegen de *Dichtkunst van Jan Vos* (1658), 305, en *Het Geslacht Hooft*, *eene genealogie*, *uit ongedrukte bescheiden opgemaakt en met vele levensbizonderheden gestoffeerd door J.A. Alberdingk Thijm en A.A. Vorsterman van Oyen*, bl. 15.

Nederlandsche Letterkunde te Leiden. Het treurspel is op den Amsterdamschen Schouwburg vertoond, volgens het *Alphabetisch Overzicht der Tooneelstukken in de Bibliotheek van Joh. Hilman*, bl. 33, No. 519[1)]. Men vindt verder gedichten van hem in *Klioos Kraam*, *Tweede Opening*, en in den *Bloemkrans van Verscheiden Gedichten.*

Dat deze Willem Heemskerk of Willem van Heemskerk (zooals men den naam ook geschreven vindt) een broeder van Gerart Heemskerk is[2)], wordt vrij zeker door het gedicht, dat op bl. 164 van den *Bloemkrans* te lezen staat, en dat van W.v.H., volgens het Register van W. van Heemskerk is. Het vers is getiteld *Jaargetyde van G.v.H.*, en is een gedicht op den jaardag van zijnen broeder.

> ‘Landts-wijs en Broederliefde baant me
> Een weg tot broederlijk vermaan’;

1) In het *Biographisch Woordenboek der Noord- en Zuíd-Nederlandsche Letterkunde*, *door Huberts*, *Elberts en van den Branden* kan men op bl. 206 vinden dat Willem Heemskerk ook heeft geschreven ‘Koning Konradijn en Hartoogh Frederyck, treurspel, Leyden 1649’. Dit is verkeerd, want dat treurspel is van J. Oudaen. Vergelijk daarover den *Catalogus van Tooneelstukken in bezit der Maatsch. der Ned. Lett. te Leiden*, (uitgegeven in 1877), No. 4211 tot en met 4214, en den *Catalogus van Joh. Hilman*, bl. 43, No. 663. - De vergissing zal daardoor zijn ontstaan dat Willem Heemskerk een lofdicht op dat treurspel van Oudaen heeft gemaakt, dat men kan vinden in *Klioos Kraam*, *Tweede Opening*, bl. 138. Werkelijk wordt W. Heemskerk ook als de vervaardiger van *Koning Konradijn* genoemd in den ouden, in 1847 uitgegeven *Catalogus van de Bibliotheek der Ned. Lett. te Leiden*, I, *b.*, 110. Die verkeerde opgave is overgenomen in van der Aa's *Biogr. Wb.* VIII, 360, en wellicht daaruit weer in het *Biogr. Wb. van Huberts*, *Elberts en van den Branden.*

2) In van der Aa's *Biogr. Wb.* t.a. pl. wordt gezegd: ‘Vreemd is het dat van dezen niet onverdienstelijken dichter en kunstschrijver op glas geene levensbijzonderheden bekend zijn’. Daarom hier de aanwijzing, wie zijn broeder was. Ook is uit de van hem in den *Bloemkrans* opgenomen gedichten nog wel iets te leeren. - Zie verder over hem Witsen Geysbeeks *Biogr. Wb.* III, 110 vg.; Mr. J. Scheltema, *Anna en Maria Tesselschade Visscher*, bl. 223; Kramm, *Levens en Werken der Hollandsche en Vlaamsche Kunstschilders*, III, 655; Witsen Geysbeeks *Apollineum*, II, 184-186, en de *Geschiedkundige Aanteekeningen betrekkelijk het Slot Loevestein* (Gorinchem, 1840), Bijlagen, bl. 43.

en wat verder:

> ‘(Ik) wensch, uit mijner zielen grond,
> Dat staag uw leven en uw mond,
> Eenstemmig wijzen 't wis voor 't wanen:
> Dat eenvoud en vrijmoêgheid mag
> Uw Heilig ampt en Geest bekrachten’.

Zoo er nog twijfel mocht wezen of Gerart en Willem broeders zijn, zal die geheel verdwijnen na de lezing van bladz. 182-189 van dienzelfden *Bloemkrans*, waar eerst Willem van Heemskerk een lied dicht ter eere van zijnen broeder Jan van Heemskerk ter gelegenheid van diens huwelijk in 1646 met Maria Paats, en waar daarop volgen drie verzen, mede volgens den inhoud van eenen broeder des bruidegoms. Die drie verzen, twee in het Nederlandsch en één in het Latijn, zijn, volgens het Register, van G. van Heemskerk.

Doch reeds genoeg over Willem Heemskerk. Alleen nog, in verband met Brandts vermelding van zijnen naam, de mededeeling dat in G. Brandts *Poëzy*, ed. 1688, bl. 546 een gedicht gevonden wordt *Aan Willem van Heemskerk*, *op het ontfangen van een roemer*, *daar hy* ‘R e d e b r e n g t r a a d t’ *op gesneden had.*

Brandts vers *Aan de Werelt*, *op eenige Psalmen* is volgens het onderschrift ‘geschreven ten tijde van 't ombrengen van Kooning Karel I van Engelandt’.

Het onderschrift ‘Cedant arma togae, concedat laurea paci’[1] bij het gedicht *Op de Eenigheid der Zeven Vrye Nederlanden* is niet opgenomen in de uitgaven van Brandts *Poëzy.* Het gedicht is van het jaar 1651. Opmerkelijk zijn de versregels, waarin over 't gebeurde in 't vorige jaar wordt gesproken:

> ‘'t Zachtmoedig Hollandt, en het eed'le Gelderlandt,
> De trouwe Zeeuw, het Sticht, en Vrieslandts vrye strandt,

1) Gevolgd naar de bekende plaats uit Cic. *Orat. in L. Pisonem*, 30: *Cedant arma togae*, *concedat laurea laudi.*

En d' Over-IJsselaar, en d' Ommelandtsche Steden[1],
Besweeren d' Eenigheid der afgezonde Vrede.
't Geledene ongelijk, het afgeweert gevaar,
Hoy- Oegst- en Zomer-maent van 't laatste Jubel-jaar
Vergeet dit Zeven-tal, nu 't Hollandt wil vergeten.
Zoo leit nu d' Eendracht hier een knoop, en sterke keten,
Die door geen list, noch ook geen Alexanders kling,
Van een raak, noch door Haat noch Twist aan stukken spring'.

In het gedicht *Op het huldigen van den Heer Geeraerdt Bikker*, *Drost van Muyden*, *Baljuw van Goylandt* laat Brandt den vader van den nieuwen drost eene hulde brengen aan de nagedachtenis van Hooft.

'De zoele Zuyewindt blies door de hooge Linden
Sijn vreucht met reuken uit; terwijl de grijse Heer,
Daer Hollandt nu op ziet, en Amsterdam zijn eer,
En stut en heyl in vindt, zijn Soon op d' Oostertooren
Van 't Huis te Muiden brengt, en liet zijn lessen hooren
Vol wijze zorg, en sprack: ô Drost, die deezen naem
Nu voert tot een geschenk van mijn benijde faem,
Hier zijn wy op de plaets daer Hooft de nijdt verachtte.
Hier zijt gy op de plaets daer Hooft naer wijsheit trachtte.
Hier las hy Tacitus, en steegh toen op de trap
Van Werelt-wijsheit en van Vorsten-wetenschap.
Hier deedt hy 't geen hy las, en leerde van de Dooden.
Hier schreef de Billijkheit de Wetten en Gebooden.
En hier, hier wensch ik nu dat gy in 't Ampt van Hooft
Ook naer zijn wijsheit staet, die Goylandt is berooft
Toen[2] Hooft zijn daegen sloot: nu wensch ick dat uw zeden
Met deughden zijn verzelt, met vriendlijkheit en vrede'.

Bekend is het dat ook Vondel (V.L. VI, 10 vgg.) en Vos (*Gedichten*, ed. 1662, I, 587 vgg.) die inhuldiging bezongen

1) In ed. 1688: "En Overysselaar, stadt Groeningen en Landen".
2) Deze twee regels luiden in editie 1688, bl. 537:

"Toen Hooft zyn dagen sloot: naar wysheit, die het leven
Met hare wetten stiert, en 't ware heil zal geven."

hebben, en dat men in R. Anslo's *Poëzy* (ed. de Haes, bl. 266) een gedicht vindt: '*Muiden uit den rou over het verkiezen van den heere Geraart Bikker*[1)].

Het vers *Aen S. Barlaeus*, *op het uitgeven van 't eerste deel der Verscheyde Gedichten* is reeds door mij vermeld en overgenomen in *Bijdragen*, I, 75. - Eveneens is daar (I, 23) vermeld een door Brandt geschreven en hier opgenomen *Grafschrift op A. Matthisius.*

De twee bijschriften op den Graaf van Strafford zijn in de uit gave der *Poëzy* van 1688 gewijzigd en de titel van het eerste is veranderd. Volgens de *Versch. Ned. Ged.* was het eerste een versje 'op d' afbeeldinge' van den graaf, volgens de *Poëzy* was het een grafschrift.

Bij het gedicht *Op het afgrijsselijck ombrengen van den Koningklijken Grave Montrosse* herinnere men zich dat in onzen bundel ook een vers van Vondel over dezelfde zaak voorkomt. Zie boven, § 35, bl. 24.

Verder vindt men in onzen bundel Brandts bijschrift *Op d' Afbeeldingh van Carolus Niellius*, *in zijn leven Remonstrantsch Predicant tot Amsterdam.* Het luidt:

'Dit is Niel, wiens raedt te Dordrecht wiert verstooten,
Wiens stem, wel zeven Jaer te Loevestein beslooten,
Weer uitborst t' Amsterdam, en leerde, dat geen maght
De Waerheit binden kan aen poort, of gracht, of wacht.
Nu zweeft zijn Ziel om hoogh; daer Godt de twist zal rechten,
Die Gommers scheur-zucht door geen menschen wou beslechten'.

Dit vers is in de uitgave van Brandts *Poëzy* van 1688, bl. 457 gewijzigd[2)]. Tevens vindt men daar een tweede bijschrift op de afbeelding van Niellius, dat volgens de onderteekening door Brandt den 10 Augustus 1654, is vervaardigd.

Op dat bijschrift op Niellius volgt in de *Versch. Ned. Ged.* Brandts gedicht *Op het Graf van Franciscus Martinius*, *Predicant tot Epe op de Veluw*, *en uitneement Poëet.* Daar zoowel

1) Mede te vinden in den *Bloemkrans van Verscheiden Gedichten*, bl. 291.
2) Regel I: 'Dus leeft Niel, die om zyn deugden werdt verstoten'; r. 4: 'binden kon met slot met wal, of wacht'; r. 6: 'Die hier de scheurzucht'.

in dit deel der *Versch. Ned. Ged.* (zie beneden, § 45) als in het eerste (zie *Bijdragen*, I, § 24, bl. 45) gedichten van Martinius zijn opgenomen, is het niet zonder belang Brandts grafschrift hier op te nemen. Het luidt[1]:

‘Dit is Franciscus Graf, die eertijdts in zijn leven,
Van godtlijk vier geraekt, en heil'ge lust gedreven,
Sijn Heylandts lijden zongh, en 't bloedt dat hy vergoot.
Nu leeft hy, en zijn dicht voor eeuwigh door die doodt;
Want toen zijn edle geest de Hemelvaert wou schrijven,
Toen nam haer Christus op, en liet'er boven blijven.
Daer zingt zy op haer maet Gods goedertierenheit,
Die yder tot hem roept, en niemant van hem leidt’.

Eindelijk is volgens het Register nog van Brandt het vers *Op a' Anatomie t' Amsterdam*, dat volgens het onderschrift ‘uyt het Latijn van Barlaeus nagevolgt’ is. De Ontleedplaats was in dien tijd boven de Kleine Vleeschhal, waar vroeger de Rederijkers waren geweest. Eenige versregels van Barlaeus versierden de wanden van het vertrek. Ze waren volgens Wagenaars *Beschrijving van Amsterdam*, folio-uitg. II, 384 de volgende:

‘Qui vivi nocuere mali, post funera prosunt,
Et petit ex ipsa commoda morte salus.
Exuviae sine voce docent, et mortua quamvis
Frustra, vetant ista nos ratione mori.
Frons, digitus, ren, lingua, caput, cor, pulmo, cerebrum,
Ossa, manus vivo dant documenta tibi
Auditor, te disce et dum per singula vadis,
Crede vel in minima parte latere Deum’.

Men vindt in *Barlaei Poëmata* (ed. 1646) drie gedichten over dit onderwerp (II, 207, 249, 537). Uit het eerste en derde dier

1) In ed. 1688 liet Brandt van den titel het ‘uitneement Poëet’ weg, en mede de versregels 7 en 8. Verder veranderde hij vs. 1 in: ‘Hier rust de kerkbazuin, die’; in vs. 2 werd ‘heil'ge lust’ vervangen door ‘lust tot deugt’, terwijl vs. 6 daar luidt: ‘Trok Christus hem om hoog, en liet hem boven blyven’.

gedichten nu zijn bovenstaande versregels genomen. Die regels nu heeft Brandt vertaald.

Ook N. Borremans, dezelfde van wien wij boven § 36, bl. 31, noot 2 spraken, heeft eene vertaling daarvan gegeven onder den titel *Casparis Barlaei Latijnsche Versjens*, *staande rond om de Amsteldamsche Ontleden-kamer verduitscht.* Die vertaling van Borremans is te vinden in den *Bloemkrans van Verscheiden Gedichten*, 1659, bl. 290.

§ 37. Zeven gedichten van JACOB VAN DER BURGH zijn in dit Tweede Deel opgenomen. Ook hier helpt het Register ons, want onder drie daarvan staat in den tekst zelven geenen naam. Het zijn de twee gedichten over Pieter Bor en dat *Over 't veyligen van de Mase.*

Gaan we de gedichten afzonderlijk na, dan vinden we eerst van der Burghs lofdicht *Op de ledige Uren van den Heer Constantinus Huygens.* Het is voor het eerst gedrukt voor *Constantini Hugenii Equitis Otiorum Libri Sex*, den Haag, 1625, en wordt in de latere uitgaven ook gevonden. De Verzamelaar heeft het dus kunnen nemen uit de uitgave der *Otia* van 1625, of uit eenen der latere drukken, voorzoover ze voor 1653 verschenen zijn[1)].

Maar tevens is er een andere bundel, waarin dit lofdicht voorkomt. In 1644 verscheen de volgende uitgave: *Jacobi Westerbani Minne-dichten. Van Nieuws byden Autheur oversien*, *vermeerdert en verbetert. Met noch eenighe Gedichten van J. van der*

1) In Dr. Jorissens *Studiën* over *Constantijn Huygens* worden vermeld de uitgaven van 1641 (I, 280), van 1643 (I, 277) en van 1644 (I, 280). Vóór mij ligt verder nog eene uitgave van 1634, die van hetzelfde eigenaardige formaat is als de uitgave van 1641, en eveneens te Haarlem (Excudebat Joannes Passchasius a Wesbusch) is verschenen, maar behalve het gewone Latijnsche nog een tweede titelblad heeft in het Nederlandsch: '*Ses Boecken van de Leedighe Uren des Ridders Constantini Hugeni. Zijnde ghedicht van verscheyden Talen*, *Stijlen*, *ende Stoffen. Tot Haerlem. Gedruckt by Hans Passchers van Wesbusch*, *Boeck-verkooper op 't Marckt-veldt*, *in den beslagen Bijbel.* 1634'. - Hier zij nog aangeteekend dat in vs. 18 van van der Burghs lofdicht in de *Versch. Ned. Ged.* 'zeyt' wordt gelezen voor het woord 'heyt' in de uitgaven van Huygens.

aant.

Burch, *Anna Roemers*, *Tesselschade en andere. t' Amsterdam. Voor Joost Hartgersen*, *Boeckverkooper inde Gasthuys-steegh inde Boeckwinckel*, *Anno* 1644. In dezen bundel[1] nu wordt het vers *Op de Ledighe Uren* ook gevonden.

Mede wordt in al de verschillende uitgaven van Huygens' werken (zoowel in de *Otia* als in de *Korenbloemen*) gevonden het hier daaruit[2] overgenomen gedicht van van der Burgh *Aen C. Huygens*, dat begint met de woorden 'Pronck der wenschelicker menschen'. Huygens heeft het in zijne werken opgenomen wegens het antwoord, dat hij daarop gegeven heeft. Op dat antwoord van Huygens gaf van der Burgh een wederwoord, dat door Dr. van Vloten is medegedeeld in *De Dietsche Warande*, V, 212 vg. Vergelijk verder Dr. Jorissens *Studiën* over *Constantijn Huygens*, I, 179-181, en Siegenbeek in *Euterpe*, II, 54 en 55. In dat laatste artikel wordt op bladz. 66 in noot *d* '*Verscheyde Nederd. Gedichten*, III, 18' geciteerd. Men leze daar 'II, 18', want een Derde Deel der *Verscheyde Nederduytsche Gedichten* heeft nooit bestaan. - In dit vers van van der Burgh *Aen C. Huygens* werd gevraagd naar een gedicht van Huygens:

'Soo versiet ons maer te leen
Met dat wonder geurich Roosjen,
Dat Lycoor gaf sulcken bloosjen,
Datse selfs een Roosjen scheen'.

Huygens noteerde daarbij in *Otia*, 1625, B. VI, 126: 'Soo will hy noemen een Italiaensch madrigal van mijn maexel beginnende *Donò Licori à Batto*'. Dat Italiaansche vers is niet door Huygens gepubliceerd.

Het vers *Over 't veyligen van de Mase* is gericht *Aen den zeege-rijcken*, *onverwinnelijken Prince Frederick Hendrick*,

1) Het is waarschijnlijk dat Barlaeus op dezen bundel het oog heeft, wanneer hij 2 Augustus 1644 aan Westerbaen schrijft, *Epist.* 916: 'Prodiere tandem poëmata haec, quae per otium leges'. - Zie over dien bundel mede de *Nalezing* aan het slot van dit deel.
2) 't Kan trouwens ook overgedrukt zijn naar de uitgave van 1644 in Westerbaens *Minne-dichten*, waar men 't gedicht ook (op bl. 244) vindt.

Prince van Orangien[1]. Het deelt de krijgsverrichtingen van 1632 mede, en is vol lof voor den veldheer. Dat van der Burgh gedurende een deel van dezen krijgstocht zelf in het leger geweest is, is bekend. - Ik ben er niet in geslaagd iets te vinden wat recht geeft om tot het bestaan eener plano-uitgave te besluiten. Toch is het gedicht hier niet voor het eerst gedrukt, daar het reeds in de boven (bl. 39) vermelde uitgave van 1644 van Westerbaens *Minne-dichten* voorkomt.

Het daarop volgende gedicht is eene vertaling. De titel is: *Gedicht op de Verovering van Limburg*, *in Latijn gestelt door D. Caspar Barlaeus*, *en in Hollandts naergevolcht door D. Jacob van der Burgh.* Dat van het Latijnsche gedicht eene afzonderlijke uitgave (van 1633) verschenen was leerde ons Barlaeus zelf in de *Epist.* p. 448, waar men leest: 'Mitto exemplaria aliquot Poëmatii mei, quod in Ducatum Limburgicum scripsi. Impartire ea, quibus voles'. Een exemplaar van die uitgave (Barlaei *Poemation in ducatum Limburgicum*, Amsterd. G. Blaeu, 1633) bevindt zich in de Bibliotheek van Thysius (zie den *Catalogus* daarvan (van 1879), bl. 175). Bij dat exemplaar is ook de afzonderlijke uitgave der vertaling van van der Burgh gevoegd, mede in Amsterdam bij Blaeu in 1633 uitgegeven. Het Latijnsche vers is te vinden in *Barlaei Poëmata* (ed. 1645), I, 282, terwijl van der Burghs vertaling in 1644 herdrukt is achter Westerbaens *Minne-dichten.*

Het schijnt dat Huygens en anderen gaarne wilden dat Barlaeus het merkwaardige jaar 1632 door zijne gedichten vereeuwigde. Op de aangehaalde woorden laat Barlaeus volgen: 'Postea submittam Berkam captam[2]. Statui simul victorias omnes Principis Auriaci encomio aliquo prosequi, et seculo huic donare'.

1) Later zinspeelde Vos op dit gedicht in zijn vers *Aan Elizabeth van Baarle* in zijne *Gedichten*, I, uitg. van 1662, bl. 291. De lezing dier regels was eerst anders. Zie de *Dichtkunst van Jan Vos* (1658), bl. 294.

2) Te vinden in de *Poëmata*, ed. 1645, I, 275. Reeds in 1632 was vervaardigd het aldaar, I, 258 te vinden gedicht *Triumphus Federati Belgii, super debellatis ad Mosam urbibus*, *Venloa*, *Strala*, *Rurmunda*, *Trajecto*, *pluribusque ad Scaldin victis Castellis.* Dat gedicht kwam mede afzonderlijk uit. Zie *Barlaei Epist.*, p. 424, en Hoofts *Brieven*, IV, 288 vg.

Men brenge daarmede in verband den brief, dien Barlaeus den 3 Februari 1633 aan Constantijn Huygens schreef (*Epist.* p. 436), waarvan het begin is: 'Intellexi ex praestantissimo viro Jacobo van der Burch, desiderari scriptorem, qui res superiore anno ab Illustrissimo Principe ad Mosam praeclare gestis, seculo donet'.

Het *Gedicht ter eeren des waerachtigen Histori-Schrijvers Pieter Bor* is gedrukt in de *Nederlantsche Oorloghen*, *beroerten ende Borgerlijcke oneenicheyden*, *beschreven door Pieter Bor Christiaensz*, en wel het eerst in de uitgave[1)] van 1621, waar het slechts onderteekend is met I.V.B.

Het *Gedicht op het derde deel vande Historie der Nederlantsche geschiedenisse van de heer P.C. Bor* wordt ook voor dat derde deel van Bors *Nederlantsche Oorloghen*, in 1626 uitgegeven, gevonden[2)].

Beide gedichten op Bor zijn herdrukt in 1644 in Westerbaens *Minne-dichten* (zie boven bl. 39).

Eindelijk is van J. van der Burgh nog opgenomen eene *Nieuwe-Jaars-Beede* van 1628, die ieder met Dr. van Vloten (*Dietsche Warande*, V, 220) 'ernstig en schoon' zal noemen[3)]. Of deze *Beede* reeds vroeger is gedrukt geweest, heb ik niet kunnen opsporen.

§ 38. Volgens het Register worden in dezen bundel tien gedichten van BARLAEUS gevonden. Slechts vijf dezer verzen zijn oorspronkelijk in het Nederlandsch gedicht; de vijf overige zijn vertalingen van Latijnsche verzen van Barlaeus. Vier dezer Latijnsche gedichten zijn niet door Barlaeus zelven vertaald, en worden ter sprake gebracht, als we de gedichten der vertalers nagaan. Die gedichten zijn:

1) *Send-brief van Princesse Amelia*, vertaald door P. Scriverius. Zie beneden § 47.

2) *Gedicht op de Verovering van Limburg.* De vertaler is (zie boven, § 37, bl. 41) Jacob van der Burgh.

1) Natuurlijk staat daar in vs. 8 niet 'eer-spiegel', maar 'eer spiegel'.
2) Over de uitgaven van Bors *Nederlantsche Oorloghen* zie men S. de Winds *Bibliotheek der Nederlandsche Geschiedschrijvers*, I, 241.
3) In vs. 4 leze men voor 'in' het woord 'u', zooals ook Dr. van Vloten schrijft in zijne *Bloemlezing uit de Nederl. Dichters der zeventiende eeuw*, bl. 291.

3) *Uitvaert der Vereenichde Nederlanden*, vertaald door J. Westerbaen. Vergelijk daarover § 42.

4) De versregels *Op d' Anatomie t' Amsterdam*, waarover boven, bl. 38, gesproken is.

Zooals opgemerkt is, is hier nog één gedicht opgenomen, dat eveneens eene vertaling is, doch waarbij wegens het ontbreken van den naam van den vertaler de vertaling moet worden gebracht op naam van den dichter van het Latijnsche vers. Het is een *Treurdicht over de doot van de wel Edele Juffrouw Catarina van Overbeeck*, *Vrouw van Kleyn Poelgeest.* Het is eene vertaling van den *Threnus in obitum Nobilis Dominae Catharinae Overbeeckiae*, *Danielis Schonckii*, *minoris Poelgeestae Domini*, *conjugis.* Men vindt den Latijnschen tekst in Barlaei *Poëmata*, II, ed. 1646, p. 387 sqq. - Barlaeus, die een vriend van Daniel Schonck was, had innig medelijden met den echtgenoot en vader, die zijne geliefde vrouw en zijne eenige dochter verloren had. Den 12 Juni 1640 schrijft hij (*Epist.* p. 817) aan P.C. Hooft: Die Solis domum reversus sum a funere nobilis et eximiae matronae Catharinae Overbeequiae, quae Domino Schonckio minoris Poelgeestae Dominae[1)] nupserat. Extincta est optima mater angina, quam ejusdem fati consors triduo post secuta est filiola unica. Ille calamitate tanta perculsus stupet, et num superis an mortalibus accenseri debeat, dubius haeret'. En aan Schonck zelven had hij (*Epist.* p. 815 sq.; 3 Juni 1640) geschreven: 'Quem dolorem meum coram testatus sum verbis, jam scripto pergo profiteri apud plurimos. Debui hoc officium dilectissimae tuae conjugi, partim ob veterem amicitiam, partim ob perpetua et nunquam interrupta humanitatis officia, quae erga me ambo profusissime explicuistis. Non loquor ad os; illud affirmo serio, amisisse Te, aut potius praemisisse honestissimae exactissimae conjugis ipsissimam ideam, quae morum facilitate, modestia, fide erga maritum, erga amicos benevolentia, et quod potissimum est, pietate se erga Deum et parentes probavit quam maxime. Beata est, quia in Domino mortua. Sed o cladem alteram, et vulnus vulneri superadditum morte filiolae unicae!'

1) Lees: 'quae Danieli Schonckio minoris Poelgeestae Domino'.

Uit de woorden ‘scripto pergo profiteri apud plurimos’ volgt dat van het Latijnsche gedicht eene afzonderlijke uitgave is verschenen. Bij die uitgave, van wier bestaan nergens elders eenig bericht te vinden is, is wellicht ook gevoegd geweest het zesregelig versje, dat Barlaeus (*Poëmata*, II, ed. 1646, p. 390) vervaardigde op den dood der dochter van Schonck[1)].

Of van de Nederlandsche vertaling van dezen treurzang van Barlaeus eene uitgave is verschenen weten we niet. Zoo zulks niet geschied is, is het gedicht hier voor het eerst gedrukt. Mr. P.S. Schull heeft het in zijne editie (1835) der *Poëzy van Casper van Baerle* uit onzen bundel overgedrukt, doch daarbij is eene fout ingeslopen, die bij de lectuur van het vers zoude hinderen. De twee laatste versregels op bladz. 39 behooren *daar* niet te staan, moeten *daar* dus vervallen, en na den laatsten versregel op bl. 41 geplaatst worden, waar ze nu ontbreken. Dit is wellicht eene fout van den drukker, maar zeker is het eene fout van Mr. P.S. Schull zelven, dat hij deze vertaling als het eerste der ‘oorspronkelijke dichtstukken’ van van Baerle opneemt.

De vijf oorspronkelijke, in het Nederlandsch geschreven gedichten van Barlaeus waren alle reeds vroeger gedrukt, en dus in 1653 reeds van elders bekend. Het eerste dier gedichten is Barlaeus' versje *Op de naem van de Stadt Grol.* Men kon het vinden achter J. van Vondels *Verovering van Grol*, te Amsterdam in 1627 verschenen. Zie daarover mijne *Bijdragen*, I, 9 en van Lennep op Vondel, II, Nalezing, bl. 65. - Het tweede is het *Eer-dicht op de Beschrijvinge van de wijt-beroemde belegering van 's Hertogenbos*, *in 't licht gegeven door den wijt-vermaerden Histori-schrijver Pieter Christiaensz. Bor*[2)]. Het lof-

1) De titel is: In Obitum Mariae Filiae Ejusdem, triduo post matrem exstinctae, et eodem, cum matre, fratre et sorore praemortuis, tumulo Ultrajecti clausae. - Verder vindt men in de *Poëmata*, II, ed. 1646, 262 sq. nog een Latijnsch gedicht op den dood van de echtgenoote van Daniel Schonck.

2) Mr. P.S. Schull heeft in zijne uitgave dit gedicht onnauwkeurig laten afdrukken. Men verandere bij Schull in vs. 3 ‘de Bont-genoten’ in ‘der Bont-genoten’, zooals ook in de *Versch. Ned. Ged.* wordt gelezen. Maar vooral verandere men bij Schull in de verzen 22 en 23 het dwaze *Alces* in *Alees*, dat in de *Versch. Ned. Ged.* te vinden is, en natuurlijk de ware lezing is. Wie kent *Alesia* niet, en den vrijheidsstrijd der Galliers?

dicht wordt vóór dat werk van Bor gevonden, en blijkt na vergelijking denzelfden tekst te bieden als onze bundel. De titel van die *Beschrijvinge* is: ‘Gelegentheyt van 's Hertogen-Bosch, vierde Hooftstadt van Brabant; haer oorspronck, fundatie ende vergrootinge, belegeringen ende entlijcke overwinninge, Verrassinghe ende inneminghe van Wesel, ende meer andere Geschiedenissen des jaer 1629. 's Gravenhage, 1630’[1)].

Het derde der oorspronkelijk in het Nederlandsch geschreven gedichten is het vers *Op het Festoen gemaeckt van Juffrouw Maria Tesselschaa*, *van Herfst-vruchten op 't Huys te Muyden.* In *Bijdragen*, I, 41 is reeds over een ander vers van Barlaeus over dat onderwerp gesproken. Met het daar vermelde Latijnsche gedicht van Barlaeus *In Corollas et lemniscos* komt het vers in onzen bundel zoo veel overeen, dat we het Nederlandsche vers wel geen vertaling, maar toch eene navolging daarvan durven te noemen. - Men vindt dit vers, evenals de twee volgende, achter den druk van 1644 van Westerbaens *Minne-dichten*[2)].

Het vierde der bedoelde verzen is het *Gedicht op ons hengelvisschen in 't Veen met Haags-geselschap*[3)]. En het vijfde is een lofdicht *Op de Hofstede inde Beemster*, *genaemt Oostwyck.*

§ 39. Van ANNA ROEMERS VISSCHER zijn hier drie gedichten opgenomen, die alle reeds vroeger waren gedrukt.

Het eerste is een Klinck-dicht *Op de vertalinge van de eerste Weecke van G. de Saluste*, *Heer van Bartas*, *door Heer Wessel van Boetseler*, *Vry-heer en Baron tot Asperen.* Het is gedrukt vóór die vertaling, die in 1622 ‘In 's Graven-Haghe, by Aert Meuris Boeckverkooper in de Papestraet, in den Bybel’

1) Vergelijk over dit werk Mr. S. de Winds *Bibliotheek der Nederlandsche Geschiedschrijvers*, I, 560 vg.

2) Daar luiden echter de eerste vier regels eenigszins anders:

‘Ziet met aendacht dit Festoen,
Waerdich hondert duysent zoen,
Zoo veel kusjens groen en bly,
Alsser blaetjens staen op rij’.

3) In vs. 23 der uitgave v. 1644 staat: ‘Geeft maer hoop en noeck de Visscher’, en in vs. 60: ‘dat 's de sin’.

uitgegeven is. Ook Daniel Heinsius, Constantijn Huygens, Vondel en anderen schreven lofdichten op dat werk.

Het tweede is gericht *Aen den Hooghgeleerden Dr. Jacob Cats*, *Op het Boeck van sijn konst-rijcke Sinne-beelden.* Dit vers is voor het eerst opgenomen in de uitgave van de *Maechdenplicht* van 1618[1].

Het derde heeft betrekking op Anna's Zeeuwsche reis, en geeft haar aardig antwoord op Simon van Beaumonts vrij gewaagd versje over beider gewicht. Het gedicht van Anna Roemers Visscher was met Beaumonts vers reeds gedrukt[2] in de beide uitgaven (1623 en 1633) van den *Zeeusche Nachtegael.* Blijkbaar is het daaruit overgenomem, want ook daar wordt even als in onzen bundel gesproken van ‘seker voortreffelick man, die tegens Joffr. Anna Roemers in een weegh-schale gewogen’ was, zonder den naam van dien ‘voortreffelicken’ man te noemen. Toch was het in 1653 reeds bekend dat Simon van Beaumont de bedoelde persoon was. De verzamelaer van dit Tweede Deel der *Versch. Ned. Ged.* had het kunnen weten, want Beaumonts versje was (echter zonder Anna's antwoord) opgenomen in de uitgave van 1640 van zijne *Horae Succisivae* (bl. 1 van vel G).

Ten slotte nog de mededeeling dat deze drie gedichten van Anna Roemers Visscher ook gevonden worden achter den druk van 1644 (zie boven § 37, bl. 39) van Westerbaens *Minne-dichten.*

§ 40. Vooral voor de gedichten van MARIA TESSELSCHADE VISSCHER is onze bundel van groot belang. Twaalf[3] harer gedichten vindt men hier. Slechts vijf dezer verzen waren van elders bekend, want het *Lied*[4], het *Deuntje*, de verzen *Aen Bar-*

1) Zie Beets' uitgave der *Gedichten van Anna Roemers Visscher*, II, 24.
2) Anna's handschrift bestaat ook nog. Zie Beets' uitgave, I, *Inl.*, bl. XI, en II, 117 vgg.
3) In het Register staan, zeer waarschijnlijk door eene vergissing, slechts elf opgegeven. Het twaalfde is in den bundel zelven onderteekend met haar naam, zoodat aan een opzettelijk weglaten niet te denken valt.
4) Volgens Mr. J. Scheltema, *Anna en Maria Tesselschade*, *de dochters van Roemer Visscher*, bl. 150, was het *Lied* reeds eerder gedrukt in de bekende verzameling *Minneplicht en Kuisheitskamp.*

laeus en *Op de Afbeeldinge van Hooft*, en het bekende *Onderscheyt tusschen een wilde en een tamme zanghster* worden gevonden achter den reeds boven (§ 37, bl. 39) besproken druk van 1644 van Westerbaens *Minne-dichten.* De overige werden dus, al mochten ze ook Huygens, Hooft, van Baerle en wellicht enkelen meer bekend zijn geweest, hier het eerst publiek gemaakt.

Omtrent het *Deuntje* zij hier aangeteekend dat het blijkbaar betrekking heeft of in verband staat met Huygens' pogingen om Tesselschade te bekeeren. Hier kunnen we dat punt niet bespreken; daarom zij verwezen naar Mr. J. Scheltema, *Anna en Maria Tesselschade*, *de dochters van Roemer Visscher*, bl. 49, 50, 167-170; de Bruyns uitgave harer gedichten (Utrecht, 1851), bl. 41-43; Dr. van Vlotens *Tesselschade Roemers en hare vrienden*, bl. 42-54, en Jorissens *Studiën over Huygens*, bl. 274, 275, 282-287.

Het vers *Aen de E. Heere Professor C. Barlaeus*, *doen hy my sijn Oratie van de wonderen des Hemels toesont* is een antwoord op een vers van Barlaeus, dat door Dr. van Vloten in *Tesselschade Roemers en hare vrienden*, bl. 31 is medegedeeld. Hierop volgde nog een antwoord van Barlaeus (Zie Dr. van Vloten, t.a. pl. 31 en 32).

Bij het gedichtje *Op de Afbeeldinge van den Heer P.C. Hooft* de opmerking dat over *De portretten van P.C. Hooft* mededeelingen gedaan zijn door J.A. Alberdingk Thijm in *De Dietsche Warande*, Nieuwe Reeks, I, 120 en 121. Wegens de vermelding der ‘Histori-blaen’ in Tesselschades vers denk ik dat het doelt op de gravure van R. Perzijn van 1642 of op Sandrarts doek, waarnaar die gravure gemaakt is.

Tesselschades gedicht *Stenen* is een antwoord op een hier in onzen bundel mede geplaatst vers van Huygens. Huygens was namelijk ‘by de Poëten op 't Huis te Muiden’, en zat aan tafel ‘tusschen de schrandre Tesselschade’ en eene andere ongenoemde ‘Juffrouw’, en nu ‘maakte hij op hun diepzinnigh reedeneeren, en wijsselijk antwoorden’ een gedicht, waarop Tesselschade hem, mede in verzen, antwoordde. Gelijk Mr. J. Scheltema in zijne verhandeling over *Anna en Maria Tesselschade Visscher*, bl. 187

reeds heeft opgemerkt, is dat vers van Huygens niet geplaatst in eenige uitgave zijner werken, en daarom liet hij het daar herdrukken. In de uitgave (Utrecht, 1851) der *Gedichten van Anna Visscher en Maria Tesselschade Visscher* heeft Huygens' vers geen plaatsje gekregen, waardoor Tesselschades antwoord alle waarde voor den lezer verliest. Eveneens heeft de Bruyn verzuimd bij Tesselschades geestig *Antwoort op het Gedicht van den Minnaar van Juffr. Steenhuysen* ook de woorden van den 'Minnaar' op te nemen, die in de *Versch. Ned. Ged.* er bijgevoegd zijn.

Behalve het hier aangeboden vers *Op de Zang-konst van Joan Albert Ban* bestaat er van Tesselschade nog een gedicht (Uitg. v. 1851, bl. 153) *Aen Joan Albert Ban.*

Aangaande de drie verzen *Op Maria Magdalena aan de voeten van Jesus* eene vraag: Doelen ze wellicht op diezelfde schilderij van Titiaen (of op eene gravure naar die schilderij), waarop ook Vondel in 1648 (v. L. V, 771-774) een vers[1)] geschreven heeft?

§ 41. Van CONSTANTIJN HUYGENS is in dezen bundel betrekkelijk weinig opgenomen, maar dat weinige is niet onbelangrijk.

In de vorige paragraaf werd er reeds op gewezen dat het vers van Huygens, dat begint met *Verleider van Gods Volck*, en waarop Tesselschade een antwoord schreef, niet in de verschillende uitgaven zijner werken wordt gevonden, en ons alleen door dezen bundel is bewaard gebleven en bekend geworden.

Volgens het *Register* is mede van Huygens een tweeregelig versje *Opschrift van een Goude Stock*, *vereert door de Princesse Amelia van Oranje aen Pater Segers*, *vermaert Bloem-Schilder.* Het versje luidt:

> 'Sulk slaen en komt niet al den dag,
> Hoe zwaerder *Stock* hoe lichter slagh'.

1) Dat vers is het eerst gedrukt achter twee uitgaven van den *Salomon* van 1648. - Tesselschades verzen kunnen niet worden vergeleken met een ander vers van Vondel op eene andere schilderij van Maria Magdalena (v. L. IV, 13), want uit den inhoud van Vondels gedicht op die tweede schilderij (van Sandrart) blijkt dat de voorstelling daar geheel anders is.

Ook dit versje wordt in geene der uitgaven van Huygens' gedichten gevonden. - Over Daniel Seghers meer in Mr. van Lenneps *Vondel*, V, 554-556; V, *Nal.* 7 (waar van Lennep dit versje vermeldt, zonder Huygens' naam te noemen); VI, 103 en IX, 481; en de *Poësy* van J. Six van Chandelier, bl. 598.

Verder zijn van Huygens hier te vinden twee verzen *Aen Joffr. Ogle* en *Op haer singen.* Beide worden ook gevonden in de *Koren-bloemen*, 1658, bl. 639 vg. en ed. 1672, II, 159 vg. Bij vergelijking met den ouderen tekst in de *Versch. Ned. Ged.* blijkt dat in het eerste vers in regel 2 in onzen bundel wordt gelezen: ‘soo wonderlicke dingen’. Verder heet in de *Koren-bloemen* het eerste vers *Aen Joffrou Utricia Ogle*, en het tweede *Onder haer gesangh.*

In de *Versch. Ned. Ged.* volgen op deze twee verzen nog twee gedichten *Op Joffr. Ogles Bevallichêen* en *Op Juffr. Ogles zingen.* Onder geen van beide staat de naam van den auteur, en in het *Register* worden de verzen niet vermeld. Het tweede dezer gedichten is van Huygens. Men vindt het in de *Koren-bloemen*, 1658, bl. 1082 vg. en ed. 1672, II, 528, en het is daar opgenomen onder de ‘Vertaelingen’, terwijl Huygens er bijvoegde: ‘Uyt mijn Engelsch’. - Van wien nu het eerste gedicht is, is niet met zekerheid te zeggen. Wegens het verband, waarin het met de andere voorkomt, midden tusschen andere gedichten van Huygens op Juffrouw Ogle in onzen bundel, denkt men onwillekeurig aan Huygens zelven, doch in de *Koren-bloemen* is het niet te vinden[1)].

Wat Juffrouw Ogle, Ogly of Ogel zelve betreft, men weet dat Hooft tot haar zijn versje *O Oghel*, *ooghelijn der jeughd* richtte. Dat versje draagt tot opschrift *Aen Mejoffr. Traiectina Ogel*, en is geschreven *t' Amsterdam*, *den 2en van Wijnmaant* 1641[2)].

1) Wel is een Latijnsch gedicht van Huygens (*Momenta Desultoria*, ed altera, p. 195) bekend *In effigiem Utriciae Ogle.* - Ook Joan Albert Ban heeft een Latijnsch en een Nederlandsch lofdicht op haar gemaakt. Zie Hoofts *Brieven*, IV, 263-265.

2) Hoofts *Gedichten*, ed. Leendertz, I, 352. - Dat Hooft toen te Amsterdam was, weten we ook uit eenen brief van Barlaeus. Zie Hoofts *Brieven*, IV, 351.

Uit Dr. van Vlotens *Tesselschade Roemers en hare vrienden*, bl. 37 en 38 is bekend dat Tesselschade een vers in haar album schreef. Behalve de daar in de noot geciteerde plaats[1] uit eenen brief van Barlaeus aan Huygens van 9 Juli 1641, is opmerkenswaardig wat Barlaeus (*Epist.* pp. 849 et 850) den 13 Sept. 1641 aan Hooft schrijft: 'Hodie librum hunc Trajectinae Ogeliae mihi misit (sc. Tessela), cui doctissimos et suavissimos versus inscripsit. Iam maximae virginis nomine rogo, uti ab humanitate tua impetres lineolas aliquot, quibus librum hunc illustres. Irradia ingenio tuo pagellam, qui orbem nostrum concussisti tragico pede. Malim sententiam aliquam rhytmis tuis diducas, quam ut in laudes modestissimae virginis digrediaris. Debes hoc virtutibus maximi patris, qui difficillimis temporibus, tuo exemplo, Reipublicae non defuit'. Wellicht was dus het gedichtje van Hooft *Aen Mejoffr. Ogel* een albumversje.

§ 42. Van JACOB WESTERBAEN wordt in dezen bundel gevonden eene vertaling van een Latijnsch gedicht van Barlaeus op het overlijden van Frederik Hendrik. Dat gedicht van Barlaeus is getiteld *Casparis Barlaei Iusta Foederati Belgii*, *sive Exequiae Celsissimi et Invictissimi Principis*, *Frederici Henrici*, en is in 1647 te Amst. bij J. Blaeu uitgegeven[2]. In den brief aan Barlaeus, dien Westerbaen voor zijne vertaling plaatste, en die in de *Versch. Ned. Ged.* ook is afgedrukt[3], zegt hij: 'Als ick my somwijlen in de weelige weyen uwer Latijnsche Poësye verlustige, benijde ick by na my selven ende den genen, die de Roomsche spraecke kennen, dat vermaeck alleen te genieten, en wilde wel dat die wellust oock konde genomen werden by onse Lands-luyden, die dier taele onkundigh, wel wenschten deelach-

1) Men leze daar in de noot niet bl. 648, maar 842. - Zie verder over Ulricia Ogel van der Aa's *Biogr. Wb.* XIV, 58.
2) Een exemplaar bevindt zich in de Bibliotheek der Rijksuniversiteit te Groningen (*Catalogus*, III, p. 8).
3) De brief is geschreven 'Op den Huyse van Westescamp, den 1 Octob. Anno 1647'. Hij is mede te vinden in de Aanteekeningen bij Mr. P.S. Schulls uitgave der *Poëzy van Casper van Baerle*, en in de uitgaven van Westerbaens *Gedichten* (1657 en 1672).

tich te kunnen sijn aen die leckernye, die in uwe onvergelijckelijcke Gedichten te proeven is. Dit is de oorsaecke dat ick dit u E. laetste werck van sijne Hoogheyds hooglof. ged. Uytvaert weder in handen krijgende, en met groot genoegen herlesende, de Pen in de hand nam, om te versoecken of ick in onse taele uwen sin enigsins konde uytdrucken'.

De vertaling van Westerbaen is met denzelfden titel, als in onzen bundel op pag. 134 staat, in 1647 'te 's Gravenhage, by Anthony Janssz. Tongerloo' verschenen. Zie No. 2883 van het Eerste Deel van den *Catalogus van de Tractaten*, *Pamfletten enz. aanwezig in de Bibliotheek van Isaac Meulman.*

Bij de beoordeeling van dit gedicht dient men niet uit het oog te verliezen dat het eene vertaling is, en dat ook in andere Latijnsche verzen van Barlaeus vele mythologische ornamenten worden gevonden. Niet zonder aan Barlaeus' leven te denken, kan men in deze *Uytvaert* de volgende regels, tot de predikanten gericht, lezen:

'Gy oock die 's Hemels wil den Volcke moet verkonden
En hare herten leyt door wel-bespraeckte monden,
Komt send met my tot God oprechte suchten heen
En soeten offer-reuck van vierige gebeen.
Vry onder sijn beschut stont godsdienst en gewissen,
Hy reyckte water toe om 't knibbel-vier te slissen,
Door sijn gesagh so kreeg vervolgingh bocht en krack,
Die in den Burgeren de vreed' en liefde brack.
Hy wist met soete macht 't verstrooyde te vergaren
En het ontstelde bloed met sachtigheyd bedaren,
Een yder ongeschend sich van dees Prince roemt
En voor sijn Richterstoel is geen party gedoemt'.

Verder wordt hier gevonden Westerbaens gedicht *Op den Vrede tusschen Philips de IV*, *Koning van Spanje*, *ende de H.H. Staten der Vereenigde Nederlanden.* Wellicht is het hier gedrukt naar eene afzonderlijke, in 1648 verschenen uitgave, want, hoewel nergens over het aanwezig zijn dier uitgave iets wordt gevonden, kan men uit het Voorbericht van den in 1649 verschenen

Olyf-krans der Vreede[1], waarin dit gedicht mede wordt aangetroffen, opmaken dat alle daar verzamelde gedichten op den vrede van 1648 reeds gedrukt waren, en nu ‘opgelezen en tot eenen krans gevlochten’ zijn.

Westerbaen heeft wel betere gedichten geschreven dan dit vredevers. Van al de gedichten op den Munsterschen vrede is het een der slechtste. Slechts enkele regels vallen den lezer bizonder op. Westerbaen vreesde namelijk dat na het sluiten van den vrede de tijden van 't bestand met al de kerkelijke twisten zouden terugkeeren, en dat de ‘jonge hanen’, om met Vondel te spreken, 't niet beter zouden maken dan ‘het oude hok voor heen’. Daarom werd hij gewis aangespoord om bij al de blijde jubeltonen, die gehoord werden, eene ernstige waarschuwing aan de predikanten te richten:

‘Geen heyloos mis-verstand verdeyle d'Opper-machten,
Elck Landschap houw sijn recht en voordeels ongeschend,
Geen eyge sie sijn Huys van vreemden meer verkrachten
En tegen hem de tromp sijns soldenaers gewend.
Die 't Geestlijck is betrouwt den sielen te bestraffen,
Bemoey sich verder niet als met des Heeren woord,
Geen Priesterdom bestae aen Mosis stock te blaffen
En laet den Keyser vry het geen hem toe behoort.
Geen Raedhuys, geen besluyt der Hooger Overheden
Werd op den Predick-stoel geheeckelt in de Kerck,
Geen muyter werde meer gevonden in de Steden,
De Klerck en Leecke blijf in sijn beschreven perck’.

Het derde en laatste vers, dat hier van Westerbaen gevonden wordt, is een antwoord op een hekeldichtje.

Toen namelijk de *Kracht des Geloofs* verschenen[2] was,

1) Deze in menig opzicht belangrijke bundel verscheen in 1649 in 12° te Amsterdam bij Gerrit van Goedesberg, ‘boekverkooper op 't Water’ (gedrukt bij Tymen Houthaak). - Voor de Vondel-bibliographie hier nog de opmerking dat van dit werk een tweede druk bestaat, van 1748, te Amsterdam in 4° verschenen bij Gilles Barbon en Willem Gla.

2) Zie over den tijd, wanneer het gedicht van Westerbaen gepubliceerd is, de aanteekening op *Bijdragen*, I, 57 en 58, achter dit *tweede* deel.

schreef iemand, die zich A. B. teekende, een zesregelig versje tegen Westerbaen, onder den titel *Bril voor den Arminiaenschen Geus.*

Tegen dien *Bril* meende Westerbaen zich te moeten verdedigen, en daardoor ontstond zijn *Antwoordt aen den Arminiaensche Geuse Brille-Kramer* A. B. Wellicht is eerst van A. B.'s vers, en later van dat antwoord van Westerbaen eene uitgave in plano verschenen, doch daar beide verloren schijnen geraakt te zijn, dienen we in 't oog te houden dat hier in onzen bundel dus de eerste druk dier gedichten voorkomt. Dit zij gemeld, omdat in Westerbaens *Gedichten* (1657, bl. 584 vg.; 1672, I, bl. 592 vg.) de tekst een weinig verschilt[1], en tevens omdat de titel daar anders luidt. Wellicht is de titel in de *Versch. Ned. Ged.* eenigszins verzacht, maar in Westerbaens *Gedichten* luidt hij: *Voet in 't Gat voor* A. B. *of Arminiaensche-geuse Brille-Kramer.* Want dat die laatste titel de ware is, al is hij niet fraai, leert ons Westerbaen zelf, want vss. 17 en 18 van het vers zelf luiden met blijkbare toespeling[2] op dien titel:

> 'Die sijne waeren vent spreeckt vriendelijck en soet,
> Die scheld, behoudt sijn goet en krijgt noch licht een voet'.

Het antwoord van Westerbaen leverde weinig nieuws, en de strijd of twist zou daarmede geeindigd zijn, ware niet in 1650 Vondel zelf zoo onvoorzichtig geweest van in den toen door hem zelven uitgegeven bundel zijner *Poëzy* een vers[3] te laten afdruk-

1) In *Versch. Ned. Ged.* vs. 3 van A. B. 'daer d' Onde onfeylbaer gingen', beter dan bij Westerbaen: 'daer d'andre onfeylbaer gingen'. - In Westerbaen: antwoord, vs. 2: 'Ook op Heer Vondels neus', bij W. 'oock op van Vondels neus'; vs. 15: 'Heeft dan Heer Vondels vriendt', bij W. 'Heeft u dan Vondels vriend'; in vs. 16 'men', bij W. 'ghy'; en vs. 18 'goet', bij W. 'tuygh'.

2) In het Antwoord, dat Westerbaen gaf op Vondels vers (*Op het Ontheiligen* enz.), wordt door hem dezelfde titel (vs. 13) vermeld.

3) Ik ga van de veronderstelling uit dat Vondels vers voor het eerst *daar* is gedrukt, daar geene plano-uitgave bekend is, en Vondel zelf door het uitgeven van eene dusdanige plano-editie den strijd als 't ware zou hebben uitgelokt. De *Toets-steen* voor den druk van 1650 der *Poëzy* geeft in dezen Vondels meening.

ken (bl. 504) *Op het Ontheiligen van het H. Sacrament des Altaers*, *door den Arminiaenschen Sociniaen.* Westerbaen, op wien 't gedicht doelde, wilde niet zwijgen en schreef een antwoord *(Gedichten*, ed. 1657, bl. 586; 1672, I, 594), dat zeer scherp was, en waarin hij zich er over verwondert dat ook Vondel zelf zijne pen ‘al mee in desen vuylen Int’ (door razen en schelden) doopt.

Deze gedichten van 1650, namelijk Vondels vers en Westerbaens antwoord, zijn in 1650 uitgegeven (8 bladz. 4°.) onder den titel: *J. van Vondel op het ontheyligen van het h. sacrament des altaers door den arminiaenschen Sociniaen. Ende een antwoort daertegen. Tot Schiedam*, *in de oude druckerye*, 1650. Zie H.C. Rogge's *Beschrijvenden Catalogus der Pamfletten-verzameling van de Boekerij der Remonstrantsche Kerk te Amsterdam*, Stuk I, Afd. II, bl. 98; *Catalogus van de Tractaten*, *enz. aanwezig in de Bibliotheek van Isaac Meulman*, No. 3190; en den *Catalogus der Vondel-tentoonstelling*, No. 435.

Zeker is het dat Mr. J. van Lennep en Dr. van Vloten in hunne Vondel-uitgaven (IV, 616; I, 605) Vondels vers *Op het ontheiligen* enz. ten onrechte op het jaar 1645 hebben gesteld.

Over den strijd tusschen Vondel en Westerbaen aangaande Vondels vers *Van d' Uiterlycke Kerck* vergelijke men *Apollos Harp* (1658), bl. 54 en 55.

§ 43. Het gedicht van JAN VOS op den *Vreede tusschen Filippus de Vierde*, *koning van Spanje*, *en de Staaten der Vrye Neederlanden* schijnt indertijd in den smaak van het publiek te zijn gevallen, want op den eersten druk van 1648 (Rotterdam, J. Naeranus) volgde, wat anders met dergelijke gelegenheidsverzen niet dikwijls gebeurt, nog in datzelfde jaar een tweede druk (Amsterdam, bij Jac. Lescaille), waarbij de ‘Verklaringen van eenige Vertooningen’ werden gevoegd. Vergelijk Fred. Mullers *Bibliotheek van Ned. Pamfletten*, No. 3319 en 3320, en Dr. J.A. Worp, *Jan Vos*, bl. 118, aant. 2. Daar het gedicht nu ook in den *Olyf-krans der Vreede* (zie § 42, bl. 52) voorkomt, hebben wij er in dezen bundel eigenlijk eenen vierden druk van.

Het gedicht is aan Andries Bicker opgedragen met eenen brief van 15 Mei 1648.

Bij de lezing valt terstond op dat Vos vele namen van dichters noemt, en ons daardoor enkele levensbijzonderheden mededeelt. Zoo wordt van der Burgh genoemd, ‘die het krakkeelen van Euroop' te Munster heeft gehoort’. Zoo spreekt de dichter Hooft aan:

‘O Drossaart, die mijn Lier zoo meenighmaal verstelde,
O Hooft! die 't grijze hoofdt, met geen verwelkbaar lof,
Op 't vleiend' Helikon; maar in het goude Hof
Van Febus, met een krans van straalen doet versieren,
Besproey mijn Harssen-vat, blaas niet dan zuivre vieren
In mijn doorvrooze borst, en stier mijn stramme tong’.

Verder wordt van Baerle herdacht:

‘O Baarle! die, hoe oudt, ons noch te jong ontvluchten,
Daar 't Schelt, de Rijn, en 't IJ, door zucht tot u, om zuchten.
O mondt! die my zoo vaak met spreuken onderhiel.
O brein! daar Cicero, daar Flakkus, daar Virgiel,
Daar Aristoteles, en Tacitus in woonde.
O wijsheidt! daar Apol zijn lauwren aan verkroonde,
Hoe zal mijn pen de vreught beschrijven, die Euroop,
In 't vreedigh Neederlandt, haar allergrootste hoop,
Bejeegent, zonder u? bestier haar uit den hoogen.
't Is waar, ik heb uw' lijk niet dan met traanend' oogen,
En zuchten naagevolgt, in plaats van treurgedicht
Te zingen; maar de smart belette my mijn plicht.
De Droefheidt bindt de tong. dies stort uw geesten needer,
En vul met Pallas inkt, vol waare weeldt, mijn veeder’.

Mede verdienen de volgende regels onze aandacht:

‘De Satyrs steeken 't hoofd ten donkren hoolen uit,
Om in hun tempelen van boomen lucht te vinde.
Zy hippelen door 't bosch, daar Tyter zijn Lerinde,
Die zy belaagen, voor hun snoepery bewaart.
De dichtkunst gaat in zwang. nu ziet men Adelaart,
Op 't Amsterdams Tooneel, zijn Haageroos genieten’.

De Heer C.N. Wybrands heeft medegedeeld dat 7, 11 en 14 Mei, alsmede 2 en 23 Juni 1648 de *Leeuwendalers* van Vondel op het Amsterdamsche tooneel zijn geweest (*Dietsche Warande*, X, 426). Het tooneelspel was reeds in 1647 in 't licht verschenen. Zie den *Catalogus der Vondel-tentoonstelling*, No. 266, *a*, waarbij ik, nu zich hiervoor alhier de gelegenheid aanbiedt, wil voegen dat er niet ééne, maar twee uitgaven[1)] van dat jaar 1647 bestaan.

Eindelijk mogen nog de volgende verzen uit Vos' gedicht op den *Vreede* aangetogen worden:

> ‘De schrandre Tesselscha, die Salems starke schansen,
> Met Godefroy, om d'eer van heilge Lauwer-kransen,
> Langs Tassoos spoor, bestormt, verlaat Jeruzalem,
> En zingt aan d' Aamstelstroom; maar met een scheller stem.
> Nu zal het veldtgeschrey van Mavors woeste drommen,
> Noch 't dond'ren van 't Metaal, noch 't bulderen der Drommen,
> De handt van Konstantijn, in Fredrix legersteê,
> Geen meer verhinderen. Nassau omhelst de Vreê.
> Hy zal in 's Princen-hof, met palmen en olijven
> Behangen, Willems tijdt met goude Vaarzen schrijven.
> Zijn zwangre Fenix-veêr, die nu in arbeidt gaat,
> Om iet te baaren dat het keurighst' oor verzaadt,
> Belooft ons Poëzy in vierderhande taalen.
> De groote Vossius begint zijn aâm te haalen;
> Hy schuwt zijn boekery, en viert met Nederlant.
> Den Heer van Brandtwyk, die het koutste hart verbrandt

1) Beide in mijn bezit. In de eene staat op den titel onder het putje BEVRT, in de andere BEURT. In de opdracht van de eerste staat (bl. 1) BRITANjE, en van de andere BRITANJE. - Hier mijne mededeelingen in *Het Schoolblad*, VIII, 20, 21 en 22 aanvullende, vermeld ik nog dat in den *Catalogus der Vondel-tentoonstelling* het Nummer 244, *e* twee verschillende edities moest gegeven hebben, want voor mij liggen twee drukken, die onder *e* bedoeld worden, en toch verschillen: bij eenen van de twee drukken ontbreken op den titel de woorden ‘t'Amsterdam’. Zoo bestaan ook van No. 388, *Herkules in Trachin*, waar de *Catalogus* slechts ééne editie noemt, twee uitgaven, beide van 1668, maar toch verschillende, wat o.a. daaruit te zien is, dat in de eene de derde bladzijde wel gepagineerd is, en in de andere niet.

Door kusjes, vol van gloedt, de rechte bruilofs-hymen;
Graswinkel, die de mondt van Roomsch' en Duitsche rijmen
Gestaadigh overvloeit; en Brosterhuizen die
Te Leide, Pallas tuin, zoo yvrigh als een Bie,
De diere honingdau der wijsheidt heeft gezoogen,
En weeder te Breeda, vermaart door oorelogen,
Door d' ooren, in het brein, der leerelingen stort,
Zijn beezich om de Vreê, die my tot zingen port,
Een krans van letteren, die eeuwigh duurt, te maaken'.

Van eene dusdanige opsomming van celebriteiten schijnt Vos veel te houden. Men vergelijke het ook voor de geschiedenis der letterkunde belangrijke vers *Aan Elizabeth van Baarle (Dichtkunst van Jan Vos* (1658), bl. 292 vgg., en veranderd in de *Gedichten*, I (1662), 289 vgg. Vooral hetgeen daar over Vossius en Tesselschade gezegd is, dient met de hier aangetogen woorden te worden vergeleken.

Een tweede uitgebreid gedicht van Jan Vos is hier te vinden. Daarin worden de krijgsgebeurtenissen van het jaar 1652 beschreven. De titel van het gedicht is *Zeekrygh tusschen de Staaten der Vrye Neederlanden*, *en het Parlement van Engelant*, en het is het eerst uitgegeven in 4° (40 bladzz.) in het jaar 1653 te Amsterdam bij Jac. Lescaille, volgens Fred. Mullers *Bibliotheek van Ned. Pamfletten*, No. 4150.

Volgens het *Register* zijn van Vos de hier opgenomen gedichten *Magdalene voor Christus voeten*, *Christus in 't Hofje* (met *Het Vangen*, *Het Geesselen*, *Het Vertoonen*, *Het Kruisdragen*, *Het Kruisen*, *Het Verryzen*) en *Op de Schildery van Evaas appelbeet.* Door de *Dichtkunst van Jan Vos* (1658), bl. 341 vgg. te vergelijken met zijne *Gedichten*, I, (1662), bl 749 vgg. ziet men dat al deze verzen behooren tot eenen door Vos in 1650 uitgegeven bundel *Goede Vrydagh of Christus Lyden*, *met eenige Byvoegsels* (Dr. J.A. Worp, *Jan Vos*, bl. 118). Die bundel zelf was door Vos den 30 Maart 1650 opgedragen aan Mevrouw Katarine Bikker, de echtgenoote van den Burgemeester Andries Bikker, terwijl sommige gedichten in het 'Byvoegsel' door hem aan andere dames werden toegeeigend. Zoo is het boven

vermelde gedicht *Magdalene voor Christus voeten* gericht aan ‘Juffrouw Zuzanna Pellegroms, huisvrou van den Advokaat Kaspar Barleus’. Terwijl in de *Versch. Ned. Ged.* II, 233, en in de *Dichtkunst*, bl. 349 het vers *Op de Schildery van Evaas appelbeet* zonder opdracht is, wordt het in de *Gedichten* van Vos, I, (1662), bl. 530 opgedragen aan Juffrouw Margariet Lasmans, huisvrouw van Eugenius Fontein.

Eindelijk is volgens het *Register* nog van Vos het versje *Christus*, *voor Joris de Wyse*, *door Govert Flink*, *naar een Joodt*, *geschildert.*

§ 44. Het *Register* vermeldt dat de verzamelaar drie gedichten van REYER ANSLO heeft opgenomen. Twee daarvan zijn in den bundel zelven geteekend met R.A.; het derde mist alle onderteekening.

Over het versje *Op het regenachtig weder van 't Jaer* 1648 is reeds in *Bijdragen*, I, 29 vg. gesproken.

De beide andere gedichten, *Op de intree des Hertogs van Rohan* en de *Aendacht op Drie Koningen*, zijn in de uitgave (1713) van Joan de Haes van *R. Ansloos Poëzy* eenigszins veranderd gedrukt. De varianten (in 't eerste in vs. 36, en in het tweede in vs. 45) zijn echter van weinig beteekenis.

Voorzoover ik heb kunnen nagaan, zijn deze drie gedichten van Anslo hier voor het eerst gedrukt.

§ 45. Van FRANCISCUS MARTINIUS is, behalve een *Klaaghliet over het benauwde Jaar van* 1648 (zie *Bijdragen*, I, 30), hier gepubliceerd de *Triumphe der Opstandinge van onsen Heilant Jesus Christus.*

Toen deze bundel in 't licht verscheen, was Martinius reeds overleden, en vond men hier tevens Brandts gedicht op zijn graf, dat boven, § 36, bl. 38 is opgenomen. Men ziet daaruit dat deze *Triumphe* zijn laatste werk was.

Het weinig gunstige oordeel, dat in *Bijdragen*, I, 45 over de gedichten van Martinius wordt geveld, blijft ook na de lezing van het in dezen tweeden bundel opgenomen gedicht onveranderd. Toch

is in de zeventiende eeuw anders over Martinius geoordeeld[1]. Toen D. van Hoogstraten het overlijden van zijnen vader (24 Januari 1696) in verzen herdacht, zei hij (*Gedichten*, bl. 150):

> ‘O Loumaend, die hem eertyts bracht in 't leven,
> Gy zyt het, die hem weêr hebt weggedreven,
> Gy zyt het, die, eer 't iemand overdacht,
> Hem deze wond des doots hebt toegebracht.
>
> Gy zyt het, die voorheen hebt neêrgeslagen
> Op dezen dag, en in het graf gedragen
> Zyn Naemgenoot, dat Nederlantsche licht,
> Die leven zal door zyn beroemt gedicht’.

Toch schijnt van Hoogstraten te hebben vermoed dat ‘het Nederlantsche licht’ niet ieder bekend was, want in eene aanteekening wordt er bijgevoegd: ‘Op dezen zelven dag overleed in den Jare 1653 Franciscus Martinius, Predikant te Epe, in de Veluw, uitneemend Hollandsch Poëet, dog luttel dan by de rechte liefhebbers der Dichtkunst bekent.’

§ 46. Slechts één gedicht van J. BROSTERHUYSEN is hier opgenomen. Het is getiteld *Aen mijn Heer Heemskerck, verlangende na 't uitkoomen van zijn Raat voor de liefde.* Het vers heeft betrekking op Mr. Johan van Heemskerks bekende verzameling *Minnekunst*, *Minnedichten* enz. Zie over die betrekking Mr. J. Scheltema's *Geschied- en letterkundig Mengelwerk*, Stuk III (1818), bl. 49 vgg., 99 vg., enz. Daar Brosterhuysen hier wenscht dat de ‘Raet voor de liefde’ (of ‘Minne-baet’) spoedig verschijne, en die in den tweeden druk (van 1626), en niet in

1) Brandt schreef in 1665 (vóór zijne *Stichtelyke Gedichten*) nog over hem: ‘Daerna heeft Franciscus Martinius, Predikant tot Epe, die voor geenen der Duitsche Dichters behoefde te wijken, het licht van sijne Gedichten op den kandelaer gestelt. Maar Godt heeft desen man vroeg t'huis gehaelt en der wereldt slechts laeten sien; soo dat 'er, behalven sijne Rijmen op het Lijden en d' Opstanding des Heeren, weinig vruchten van dat gelukkig verstandt t' onsen nutte sijn overgebleven’. - Verder raadplege men aangaande Geeraerdt Brandts oordeel over Martinius den derden druk der *Gedichten van Martinius* (Rotterd. bij Maronier en Burgvliet, zonder jaar van uitgave).

den eersten (van 1622) der *Minnekunst*[1] wordt gevonden, zoo is met Scheltema t.a. pl. bl. 53 aan te nemen dat Brosterhuysens gedicht, hoewel hier voor 't eerst gedrukt, van 1625 is. Heemskerk was met Brostenhuysen bevriend; zie vooral zijn vers in diens stamboek (bij Scheltema, t.a. pl. bl. 56). Ook roemt hij diens poëzie (Scheltema, t.a. pl. 80):

> ‘Euterpe weder vier heeft met zijn geest bedeeld,
> Vier vogeltjes als uit des Phoenix asch geteeld,
> Die, zoo men 't beestje kent aan zijn gepiep en veren,
> Een heldren bovenzang in korten zullen leeren.
> De vlugste van hen is die Huygens, wiens gefluit
> De nimfjes van *den Haag* in zijn *Voorhout* lokt uit.
> Drie andren zijn Doublet, Verburg en Brosterhuizen,
> Wien dit alleen ontbreekt, dat zij in duistre kluizen
> Nog hangen in de kooi, van niemand ooit gekend,
> Van niemand ooit gezien, als die daar zijn omtrent.
> Doch mag men hunnen zang in 't open woud eens hooren,
> Ik weet hun zoete stem zal alle man bekoren’.[2]

Van SAMUEL COSTER had Heemskerk (t.a. pl. bl. 79) gezegd:

> ‘Leest Koster's zoeten zang, waarmeê hij ieder spel
> Doorstrooid heeft tot sieraad zoo kunstig en zoo wel’.

Het schijnt dus Heemskerks aandacht reeds te hebben getrokken dat in Costers tooneelspelen liederen verscholen lagen, die de lezing overwaard waren, en dus behoeft het ons niet te verwonderen dat de verzamelaar van onzen bundel twee dier liederen heeft opgenomen. Het eerste is de *Kleynigheyts Lof*, en ontleend aan zijn *Itys*[3], het tweede, de *Lof van 't Landtleven*, is genomen

1) Zie over die drukken Scheltema's *Anna en Maria Tesselschade*, *de dochters van Roemer Visscher*, bl. 98; Kantelaar en Siegenbeeks *Euterpe*, II, 47; J. Konings *Geschiedenis van het Slot te Muiden*, bl. 133 en den *Catalogus der Letterkundige Nalatenschap van Jacobus Koning*, II, bl. 355 vg.

2) Daar ik den tweeden druk der *Minnekunst* niet bezit, citeer ik Scheltema en volg zijne spelling. Het is opmerkelijk dat is den druk van 1660 (t' Amsterdam by Barent Schellingh; - in mijn bezit) die verzen ontbreken.

3) Dr. Jonckbloet, *Gesch. der Ned. Lett.*, 2e dr., I, 460: ‘Onder de liedjes (in Costers *Itys*), die de landlieden zingen, zijn er die meesterlijk mogen genoemd worden’.

uit zijn *Polyxena.* Zie Dr. Jonckbloets *Gesch. der Ned. Letterkunde*, 2e druk, I, 456, A. 1.

Deze beide liederen van S. Coster waren reeds veel eerder ook in eene bloemlezing opgenomen. Men vindt ze reeds (met hier en daar andere lezing) op pag. 118 vg. van den bekenden bundel *Apollo of Ghesangh der Musen* (Amst. 1615).

§ 47. Van P. SCRIVERIUS is hier opgenomen de *Vertaaling van den Send-brief*, *ingestelt op de Naem van Mevrouwe de Princesse Amelia*, *eerst int Latijn beschreven door Caspar Barlaeus*, *ende nu int Nederlantsch uytgegeven door P. Scriverius.* De vertaling zelve wordt voorafgegaan door een gedicht van den vertaler *Aen Mevrouwe de Princesse van Orangien*, hetwelk aldus begint:

‘Mevrou, leest desen Brief, op uwen naem geschreven,
Op uwen naem gedicht, en in het licht gegeven,
Van een, die doen de Prins hem voor den Bos begaf,
Bekommert was met u, en vreesde voor zijn graf.
Sy sprack eerst in 't Latijn met soeten aerdt van klagen,
Ten eynde dat u Man hem niet soo seer sou wagen.
En even als wel-eer Ovidius die geest
Princessen schrijven dee, soo schrijft ghy oock bevreest’.

En op de vertaling volgt nog een kort gedicht van Scriverius, weer *Aen de Princesse.* - Van deze vertaling van Scriverius bestaat eene afzonderlijke uitgave (gedrukt te Leiden bij G. Basson, 1630), die vermeld is in H.C. Rogge's *Beschrijvenden Catalogus der Pamfletten-verzameling van de Boekerij der Remonstrantsche Kerk te Amsterdam*, Stuk I, Afd. I, bl. 128. - Men kan de vertaling ook lezen[1)] in de *Gedichten van Petrus Scri-*

1) Bij vergelijking der teksten in de *Versch. Ned. Ged.* en in de *Ged. van Scriverius* vindt men slechts geringe afwijkingen. In de *Ged. van Scriverius* is de tekst eenigszins veranderd en gemoderniseerd, naar 't schijnt. Zoo in het vers *Aen Mevrouwe de Princesse* vs. 6 *zich* voor 't oudere *hem*, vs. 18 *hun* voor *haer.* En in de vertaling zelve, vs. 30 *Uw* voor 't oudere *dijn*, vs. 106 *zich* voor *haer*, enz. Men verandere in de *Versch. Ned. Ged.* bl. 62, noot 1 ‘*een soldaet*’ in ‘*geen soldaet*’.

verius (Te Amsteldam, by Jan Hartig, 1738), bl. 1-13. Daar is er nog een gedicht van P. Scriverius bijgevoegd *Op de gelukkige en wydberoemde Veroveringe van 's Hertogenbosch.*

Van Barlaeus' *Sendbrief* of *Epistola Ameliae*[1] heeft Constantijn Huygens ook eene vertaling willen maken, maar van deze is slechts een klein gedeelte afgewerkt, althans slechts een klein gedeelte is later in 't licht gegeven, dat gevonden wordt[2] in de *Koren-bloemen* (ed. 1658, bl. 1077; ed. 1672, II, bl. 523) onder den titel *Begin vander Princesse Brief voor den Bosch*, *uyt het Latijnsch van Barlaeus.* De vertaling van Huygens is veel beter dan die van Scriverius, en het is jammer dat Huygens haar niet voltooid heeft. Zulks vond Barlaeus zelf ook. Hij schreef den 11 Februari 1633 deswege aan Huygens (*Epist.* p. 310): 'Paene obstupui, cum legerem versiculos tuos, carminis mei interpretes. Qui nuper editi, autore Graphiario, mihi utcunque placuerant, lecta tua paraphrasi prorsus displicere coeperunt. Aliter sues, aliter catuli olent. Ex pauculis illis filamentis tuis facile conjicere potui, quale totum ὕφασμα futurum fuisset, si pertexuisses. Quod ut fiat, petere non ausim, tum quod sciam gravioribus te et magis seriis distringi, tum quod indignus sum, cujus panno tam insignis superinducatur purpura'[3].

1) De Latijnsche tekst is 't eerst gedrukt in *Barlaei Sylvae-ducis obsidio perfecta* (Lugduni Bat. apud Godefridum Basson. 1630. in-fol.), p. 49 sqq. Men kan 't gedicht ook vinden in Barlaei *Poëmata*, I (1645), p. 341 sqq.
2) In Mr. P.S. Schulls uitgave der *Poëzy van Casper van Baerle* is dit fragment der vertaling van Huygens ook opgenomen. Hij scheen niet te weten dat Huygens die verzen vertaald had, en meende dat het verzen van Barlaeus zelven waren. Zie ook de Aanteekening op bl. 60 achter die uitgave. En toch is bl. 169 vgg. Scriverius' vertaling ook opgenomen. Maar het verband tusschen den inhoud van bl. 60 en bl. 169 is Schull niet opgevallen.
3) Het schijnt dat ook eene Fransche vertaling van dien brief is verschenen, bewerkt door G. Doublet. Zie Barlaei *Epist.* p. 313, 315, 316, 329-331. In verband met de mededeeling van Barlaeus aldaar p. 313: 'Ego, qui (pro pudor) linguam Gallicam non magis calleo, quam sus poëticam', hier nog de mededeeling dat, toen van Baerle eens van eene dame Fransche verzen ontving en hij er geen woord van begreep, hij haar toch zijn oordeel daarover mededeelde. Zie Barlaei *Epist.* p. 308, maar vooral den door zijn' schoonzoon Brandt niet uitgegeven brief van 8 Januari 1630 in Hoofts *Brieven*, IV, 281.

Later heeft Huygens Hooft aangespoord om de *Epistola Ameliae* te vertalen. Hoofts antwoord *(Brieven*, II, 9) was: ‘U. Ed. Gestr. sprak my gaeren moed in, om den heldinnebrief van D. Barlaeus burgher t' Amsterdam te maeken. Maer dat de hoofsche lucht hem bet gelijken zoude, bevroed jck te wel ujt U Ed. Gestr. aengeheve vertaelinge, my getoont door den Heere Wytz’.

Barlaeus' *Sendbrief* en Scriverius' vertaling lokten een quasi-antwoord uit. Jacob Westerbaen dichtte een *Antwoort van mijn Heere den Prince van Orangien*, *op den Brief van Mevrouwe de Princesse*, *so die in 't Latijn geschreven was door den Professor Barleus*, *ende in Duyts nae ghevolght vande Heer Petrus Scriverius.* Men vindt Westerbaens vers in zijne *Gedichten*, ed. 1657, bl. 249, en ed. 1672, I, bl. 263[1)].

§ 48. Van LAURENS REAEL wordt in dit Tweede Deel slechts één vers (op beter versje) gevonden. Het is een vierregelig *Grafschrift van Kornelis Jansz. toegenaemt het Haantjen*, *Amsterdammer.* Mr. Jacobus Scheltema deelt in zijn *Geschied- en Letterkundig Mengelwerk*, 2e Stuk, bl. 102 mede dat dit grafschrift ‘thans nog in de oude kerk, te Amsterdam, op het welverdiend gedenkteeken bewaard’ wordt. - Het *Graf-schrift* was reeds in 1644 gedrukt, en is te vinden achter den in dat jaar verschenen druk van Westerbaens *Minne-dichten* (zie § 37, bl. 39).

Van JEREMIAS DE DECKER zijn slechts twee gedichten opgenomen, die beide, naar 't schijnt, hier voor 't eerst zijn gedrukt, en later onveranderd in de Deckers Gedichten zijn overgenomen. Het eerste, een Klinkdicht *Op de vernieude verbintenisse der Vrye Vereenighde Nederlanden*, is eerst onder de Puntdichten geplaatst geweest (*Gedichten*, ed. 1656, Puntd., II, bl. 17), maar later in de uitgave van van Hoogstraten en Brouërius van Nidek (II, 204) bij andere Klinkdichten van de Decker gevoegd. Het tweede, hier geplaatste gedicht, is een *Eer-spore of Moedigende Aensprake van 't Vrye Nederland aen zijne Zee-helden.*

JAN SIX, van wien ook gedichten in den eersten bundel voor-

1) Tevens heeft Westerbaen een Latijnsch antwoord van Frederik Hendrik aan Amelia geschreven. Men vindt het in zijne *Gedichten*, ed. 1672, II, 777.

kwamen, heeft hier drie gedichten gegeven. Het eerste is een vers *Op de behoude weerom-reis van den manhaften Zee-helt Marten Harpertsz. Tromp;* het tweede een *Grafschrift van Joan van Galen*, en het derde een *Jaargety op 't nieuw Stadthuis van Amsterdam.* Geen dezer verzen was vroeger gedrukt geweest.

Eindelijk dienen we nog één gedicht te vermelden, dat getiteld is *Suchten tot God in een brandende koorts.* Het is een eenvoudig lied van een oprecht en geloovig Christen. De dichter heet JAN SCHRIJVER. Van hem zijn mij slechts nog twee gedichten meer bekend, het eerste, getiteld *Lof der Deugd* in *Apollos Harp* (1658), bl. 245, het andere *Op d' elende der Christenen*, *genaemt Vaudoisen* in den *Hollantschen Parnas* (1660), bl. 487. - Aangaande dezen Jan Schrijver heb ik nergens iets gevonden; alleen leerde *Het Leven van Petrus Scriverius* (voor de uitgave van 1738 zijner *Gedichten*) mij dat Jan Schrijver geen familie van dezen was.

§ 49. In het *Register* zijn niet alle gedichten opgenomen, die in dit Tweede Deel geplaatst zijn[1)]. We zullen die overblijvende verzen hier bespreken.

a. Gelijk reeds in § 39, bl. 46 werd gemeld, is een vers van ‘seker voortreffelick man’, aan Anna Roemers Visscher gericht, in onzen bundel geplaatst. De Verzamelaar heeft dat niet in zijn naar de namen der auteurs bewerkt *Register* kunnen opnemen, daar hij, naar 't schijnt, niet wist dat SIMON VAN BEAUMONT de vervaardiger was van dat gedicht.

b. Op bl. 34 vg. van onzen bundel vinden we het navolgende vers:

Aen Joffr. A.B.
***Den* 17 *Decemb.* 1651.**

Vriendin, die dit Gedicht nu mooglijck niet sult wachten,
't Gedenkt u wel hoe dat wy onlangs t' uwent lachten,
Toen ghy, uw Byslaep, en uw Suster op een tijdt
Bekenden dat ghy van dry Gerrits wierdt gevrijdt;

1) Daarom wordt aan het slot van 't *Register* gezegd: ‘d' Andere Gedichten zijn van Poëten sonder naem, of van sulcke die wy niet en kennen’.

'k Seg Geraerden, dat 's Hoofs, hoe 't Landt zulk Volk zal heeten,
Zal Soeterwouw aen een van dryen laeten weeten,
'k Meen van u dryen die de Geraerden niet haet
Om haer begeerlijkheit, die naer dry Vrijsters staet,
Dat 's dry om dry. Nu, een van dryen derft hier schrijven
Dat hy de vrient van een van dryen zoekt te blijven,
En dat om een van dry: en nu ghy jaerigh zijt
Soo wenscht hy dat u een van dryen haest verblijdt:
De langste Geeraerdt die te langh schijnt in 't begeeren,
Sal hoop ik kort zijn, dat is kort in 't herwaerts keeren.
Is dit genoegh gewenscht? 'k heb haest genoegh gezeit.
Maer evenwel mijn Dicht en mijn genegentheit
Wil noch iets, dat 's een wensch, die tweemael dry zal raeken:
'k Wensch dan dat, als dees dagh noch eenmael zal genaken
Dat dry en dry dan niet meer zijn en zal als dry,
Dat's twee maer een, op dat 'er zes gelukkigh zy.

Hier dus drie ‘vrijsters’ en ‘drie Gerrits’ tot vrienden. ‘Soeterwouw’, waar een der drie ‘Gerrits’ woonde of zich metterwoon zou vestigen, brengt ons bij ons onderzoek niet verder; maar Zoeterwoude en Zoetermeer liggen niet ver van elkaar, en we herinneren ons dat (zie boven bl. 33) *Geeraerdt* Brandt een vers maakte op het den vierden Juni 1652 gesloten huwelijk van zijnen vriend *Gerart* Heemskerk, Predikant van Zoetermeer en Zegwaard, en, Juffrouw Margareta de Bisschop. We twijfelen niet meer of twee der drie Gerrits zijn ons bekend, en, wat zelfs den ongeloovigste zou overtuigen, in de uitgave van 1688 van Brandts *Poëzy* leest men niet alleen dit gedicht, maar men vindt er ook ‘Zoetermeer’ en niet ‘Soeterwouw’. Brandt heeft ons dus hier, in 1653, op eenen dwaalweg willen brengen, evenals hij vroeger ons met de verwisseling van Katwijk en Armuyde (*Bijdragen*, I, 48 vg.) trachtte te foppen. De eene der drie ‘vrijsters’ is dus Margareta de Bisschop; de tweede natuurlijk Suzanne van Baerle; de derde, A.B. zelve, aan wie de brief gericht is, zal gewis Anna Barlaeus zijn, de zuster van Suzanne. Op dit punt hoop ik later, wanneer de brieven van Suzanne van Baerle worden medegedeeld, terug te komen.

c. Over twee niet in het *Register* vermelde gedichten op Juffrouw Ogel is boven in § 41, bl. 49 reeds gesproken.

d. In § 40, bl. 48 werd reeds melding gemaakt van een in onzen bundel opgenomen gedicht van ‘den Minnaar van Juffr. Steenhuysen’, van welken minnaar de naam niet bekend is.

e. In den bundel komt verder een gedicht voor, onderteekend J.L., en getiteld *Huwelyx-rymen voor mijn Vriend Gerara Brant.* Uit den inhoud van het alleen door de uitgave in dezen bundel ons bekend geworden gedicht blijkt dat die ‘Vriend’ warme en innige vriendschap aan Brandt en zijne echtgenoote toedraagt; en onder de lange reeks van bruiloftsdichten, uit dien tijd afkomstig, verdient het onze opmerkzaamheid, omdat het de gezochte en gevaarlijke woordspelingen, soms zelfs ‘naakte’ woorden, mist, die men meestal in gedichten van dien aard uit dat tijdperk vindt. Al is de dichter niet veel meer dan een bekwaam rijmer, we worden toch getroffen door zijnen eenvoudigen en ernstigen toon. Ook is de inhoud voor hem, die Brandts leven en karakter wil kennen, niet zonder belang.

Wie is nu die ‘Vriend’ J.L.? De initialen passen op Jacob Lescaille, doch nergens is iets te vinden aangaande vriendschap van Lescaille en Brandt, al is het daarom toch mogelijk dat die twee vrienden zijn geweest. - We hebben echter die gissing niet noodig, want die letters J.L. passen mede op Johannes Luiding of Loeding. We weten dat deze predikant[1)] verzen heeft gemaakt, want in den *Bloemkrans van Verscheiden Gedichten* (Amst. 1659) komen eenige van zijne hand voor[2)]. En van hem is mede bekend dat hij een vriend van Brandt was. Toen hij den

1) Vergelijk Rogge's *Beschrijvenden Catalogus der Pamfletten-verzameling van de Boekerij der Remonstrantsche Kerk te Amsterdam*, Stuk I, Afd. I, bl. 171, en de daar vermelde bronnen. Het in *Navorscher*, X, 183 medegedeelde wordt bevestigd door hetgeen hier wordt vermeld.

2) Ook in *Apollos Harp* (Amst. 1658) komen op bl. 145 vg. ‘liedjens’ voor, die volgens het Register van J.L. zijn. Het is niet uit te maken, of daar Johannes Luiding of Jacob Lescaille bedoeld wordt.

aant.

21 October 1653 te Delft overleden was[1], schreef Brandt een vers[2] *Op de Doodt van D^o^ Joannes Loedingius*, *Remonstrants Predikant te Amsterdam.* Daarin (G. Brandts *Poëzy*, III (1727), 150 vg.) spreekt hij van zijnen vriend,

> ‘die myn ziel
> Met weelde van haar vrientschap onderhiel’,

en eindigt met de verzen:

> ‘Nu zweeft zyn oog ver boven zon en maan,
> En van naby ziet hy den hemel aan.
> Daar gaat het aardsch uit zyn gedachtenis.
> Daar proeft hy nu hoe zoet zyn eeuwig is,
> Zyn wensch, zyn lust, zyn loon, zyn zoet vertrouwen.
> Daar hoop ik Godt in 't endt met hem t' aanschouwen.
> En of ik nu van hem ben afgescheurt,
> Dan vint myn ziel den vrient dien zy betreurt’.

Later (in 1655) heeft Geeraerdt Brandt nog ‘Vyftien predicatien’ van Joannes Loedingius uitgegeven (te Amsterdam, voor J. Rieuwertsz).

We zullen dus deze *Huwelyx-rymen* gerust op den naam van JOANNES LUIDING[3] durven stellen.

f. In § 42 bespraken we reeds het hier opgenomen versje *Bril voor den Arminiaenschen Geus* van zekeren A.B. Wie zich achter die letters verbergt, is niet bekend.

g. Op bl. 217 vg. van onze verzameling vindt men drie versjes, 1) *Het Beelt van den Amiraal Pieter Hein op een goude Pen-*

1) Hij schijnt lang ziek te zijn geweest, immers in de hier besproken *Huwelyx-rymen* lezen we, vs. 21 vgg.:

> ‘Ick wil meer als ick ben. En wat soud' oock vermogen
> (Schoon datter iets in my
> Door u t' ontsteeken sy)
> Een swacke Siel en Geest door sieckte neer getoogen?’

2) Het is het eerst gedrukt in *Apollos Harp*, bl. 26 vg. - De Haes, *Leven van Brandt*, bl. 18, noemt Loeding eenen ‘man van uitnemende gaven, die vele jaren in een broederlijk vertrouwen met Brandt geleeft hadt’.

3) Curieus is het dat in van der Aa's *Biogr. Wb.* XI, 588 een artikel wordt gewijd aan Joannes Loedingius en XI, 711 een artikel aan J. Luiding!

ningh, 2) *Op d' afbeelding van den Amiraal Houtebeen*, en 3) *Op d' afbeelding van Kromwel*, *daar hy voor Sint Joris met den Draak*, *by Blaak*, *geschildert is.* Deze drie versjes zijn van JAN VOS. Men vindt ze in de *Dichtkunst van Jan Vos* (1658), bl. 238, 239 en 186 en inde *Gedichten*, I (1662), 183, 154 en 162.

Waarom ze hier zonder den naam van den auteur opgenomen, en niet in het *Register* vermeld zijn, is niet duidelijk, en althans uit den inhoud er van niet te verklaren.

h. Mede is niet in het *Register* opgenomen een met B onderteekend vierregelig versje *Op d' Afbeeldingh van den Aertsbisschop van Cantelbergh.* Het staat daar midden tusschen andere, met B onderteekende, en (volgens het *Register*) door Brandt gemaakte gedichtjes. We denken dus terstond aan GEERAERDT BRANDT, en vinden het versje werkelijk ook in zijne *Poëzy* (1688), bl. 441. - Waarschijnlijk is door eene vergissing dit gedichtje niet in het *Register* geplaatst.

i. Op bl. 221 wordt een vierregelig versje gevonden *Op d' Afbeelding van Fairfax.* Het is onderteekend met D. In de werken van Jeremias de Decker vindt men het niet. Wie D. is, heb ik niet gevonden.

Diezelfde bladzijde 221 biedt nog een tweeregelig versje aan *Op het Graf van Jan van Leyden*, *Koning der Wederdopers.* Naar den naam van den auteur heb ik te vergeefs gezocht.

§ 50. Na den inhoud van het Tweede Deel der *Verscheyde Nederduytsche Gedichten* te hebben beschouwd, blijft nog ééne vraag te beantwoorden over: Wie is de verzamelaar van dit Tweede Deel? Op den titel (zie § 32) noemt hij zich J.V.M. Wie is dus J.V.M.? Deze vraag is ook reeds in den *Navorscher*, XIII, 370 gedaan, zonder dat den vrager antwoord is gegeven.

Vroeger heb ik (*Bijdragen*, I, 72, noot 2) op twee antwoorden gewezen. Mr. J. Scheltema heeft in zijn *Geschied- en Letterkundig Mengelwerk*, Stuk III, bl. 99 eenvoudig, zonder opgave der bewijsgronden, gezegd dat J.V.M. = G. Brandt was. In den *Catalogus der Vondel-tentoonstelling* (Amst. 1879) is bij No. 160 J.V.M. veranderd in J(ob?) V(an) M(eekeren?).

aant.

Ik heb niets kunnen vinden wat voor die laatste gissing pleit en laat haar dus verder ter zijde.

Scheltema's gissing of uitspraak zal wel de ware zijn. Brandt is de eigenlijke verzamelaar van het Eerste Deel, en men mag dus verwachten dat toen dezelfde Uitgever een Tweede Deel liet verschijnen, hij ook de hulp van denzelfden verzamelaar zal hebben ingeroepen. En alwie in de vorige paragraaf de geschiedenis van het versje *Aen* A.B. heeft gelezen, zal met mij durven zeggen dat Brandt den verzamelaar zeer goed moet gekend hebben.

Toch is ook hier, gelijk zoo dikwijls met letterkundige vraagpunten, geen alleszins afdoend bewijs te leveren dat Geeraerdt Brandt de verzamelaar is. Daar nu elke omstandigheid op zich zelve iets kan meewerken om de gissing of bewering aannemelijker te maken, laat ik hier volgen wat ik bij de studie van dit Tweede Deel ten opzichte van dit punt noteerde.

Volgens § 34 was Brandt in 1647 en 1648 in het bezit van eenen tekst van Hoofts *Brief aen de Kamer In Liefde Bloeiende*, die, voorzoover we uit zijne mededeelingen kunnen opmaken, slechts weinig verschilde van dien, welke in 1653 is gepubliceerd. Men zie verdere bizonderheden in die paragraaf.

In § 35 vindt men het gedicht van Vondel op Suzanne van Baerle vermeld, dat hier waarschijnlijk voor het eerst was gedrukt. Juist Brandt was in staat dit gedicht aan den drukker in handen te geven.

Brandt heeft na Barlaeus' dood diens brieven enz. in bezit, ten minste in gebruik gehad. We weten dat hij zelfs reeds bij het leven van Barlaeus van dezen inzage had gekregen van aan hem gerichte brieven[1)]. Brandt was dus in staat van elders niet bekende verzen van van Baerle zelven en van diens vrienden uit te geven. En daar we mogen veronderstellen dat de Amsterdamsche professor van de verschillende dichtjes van Tesselschade copieën heeft gemaakt, ja dat wellicht sommige eigenhandig door haar geschreven verzen in zijn bezit waren, zoo begrijpen we ook hier weer dat Brandt een' uitgever in de gelegenheid kon stellen ze

1) Dr. Matthes' uitgave van Brandts *Leeven van P.C. Hooft* enz. bl. 75, noot 1.

aan het publiek mede te deelen. Wellicht is ook in Barlaeus' bezit geweest, en dus tot Brandts beschikking, eene copie van het vers, dat Huygens aan Tesselschade zond met zijne *Heylige Dagen* (*Bijdragen*, I, 25 vgg.), en dat in het Eerste Deel der *Versch. Ned. Ged.* te lezen is. En is het te gewaagd om hetzelfde aan te nemen van dat vers van Huygens op een feest op 't Huis te Muiden, waarop hem Tesselschade (zie boven bl. 47 vg.) antwoordde, alsmede aangaande de verzen van Huygens op Juffrouw Ogel?

Gewis was Brandt in staat om voor deze bloemlezing de *Huwelyx-rymen*, die Joannes Luiding (zie boven § 49, bl. 66 vg.) op zijn huwelijk gemaakt had, te leveren.

Ook kan Brandt in het bezit zijn geweest van de hier gepubliceerde gedichten van zijnen toen (1653) in Italië vertoevenden vriend Reyer Anslo (zie § 44, bl. 58).

Als men verder let op de vriendschap tusschen Brandt en Martinius, dan begrijpt men tevens hoe hier wellicht door Brandts toedoen het laatste gedicht van den predikant van Epe kan zijn geplaatst.

Dat hier gedichten van Jan Six zijn opgenomen en dat de geheele bundel door den Uitgever aan hem is opgedragen, zal mede voor Brandt kunnen pleiten, al is dan ook de onderteekening dier Opdracht (zie boven, § 33, bl. 3) uit Amsterdam juist weer geschikt om den lezer op een dwaalspoor te brengen. Brandt woonde toen immers te Nieuwkoop.

Ik hoop dat deze opmerkingen de gissing dat Brandt de Verzamelaar van dit Tweede Deel is zullen hebben versterkt. Naar mijne meening blijft daaromtrent thans bijna geen twijfel meer over.

En, wanneer Brandt de Verzamelaar is, dan verdienen ook hier, evenals bij 't Eerste Deel (*Bijdragen*, I, § 31, bl. 74), aangaande de Vondel-Brandt-quaestie[1] eenige punten te worden aangewezen, die dit Tweede Deel aanbiedt.

Vooreerst geeft Brandt dan hier in 't *Register* op wie het gekleurd wassenbeeld moest voorstellen, waarop Vondel een gedicht had gemaakt (§ 35, bl. 20 vg.). Vondel had in de plano-uitgave den naam verzwegen. Twee vragen dus: Hoe wist Brandt op wie

1) Zie de Aanteekeningen aan het slot van *dit* deel op *Bijdragen*, I, 74.

het vers en het beeld doelden? Wat kan hem bewogen hem dien naam publiek te maken?

In 1653 publiceerde (zie § 36, bl. 37) Brandt het door ons in *Bijdragen*, I, bl. 75 afgedrukte vers *Aen S. Barlaeus.* Daarin komen eenige regels over Vondel voor, en tevens kon Vondel door dat gedicht tot het vermoeden komen (zoo hij 't niet reeds wist) dat Brandt de Verzamelaar van het Eerste Deel was.

Opmerkelijk is in dezen ook dat Brandt hier voor het eerst, voorzoover bekend, het vers van Vondel op het portret van Suzanne van Baerle bekend maakt.

Eindelijk, en dit is niet het minst belangrijke punt, wordt hier Westerbaens *de Voet in 't Gat* (zie § 42, bl. 53) gepubliceerd. Waarom dat vers opgenomen? Moest nog steeds de herinnering aan Vondels overgang tot de Roomsche Kerk levendig blijven?

Thans sluit ik de beschouwing over dit Tweede en laatste Deel der *Verscheyde Nederduytsche Gedichten.* Langen tijd heb ik mij met dien bundel bezig gehouden. Veel heb ik moeten onderzoeken; dikwerf heb ik betrekkelijk weinig gevonden.

Dat weinige, 't welk de lezer in de vijftig paragrafen vindt, kan als een resultaat wellicht ten deele voor de Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde worden gebruikt, en ten deele blijft het voor detail-studiën als ‘gegevens’ waarde behouden.

Ziedaar dan de uitkomst van dit onderzoek. 't Is *veel* en *weinig*.... naar men het opvat.

Weinig, omdat bij de *gedeeltelijke* bekendheid met den gang der letterkunde in de XVIIe eeuw, waarop we ons in de XIXe nog waarlijk niet behoeven te beroemen, verrassende ontdekkingen, die eene geheele omkeering in onze beschouwing brengen, niet veel meer zullen voorkomen.

Veel, wanneer men meent dat elk punt, dat weer dienen kan om het geheel meer in 't licht te stellen en te illustreeren, moet bijgebracht worden als een steen voor het groote gebouw, dat de GESCHIEDENIS DER NEDERLANDSCHE LETTERKUNDE wordt genoemd.

Brieven van Martinius, Suzanne van Baerle, Brandt. Oudaen en anderen.

Brieven van Martinius, Suzanne van Baerle, Brandt, Oudaen en Anderen.

I.

Voor de levensgeschiedenis van Franciscus Martinius is verreweg de beste bron de verzameling zijner brieven, welke in 1653 in 12° te Harderwijk ‘apud Johannem Tollium’ is uitgegeven onder den titel van *Francisci Martini*, *concionatoris*, *dum viveret*, *Epensis*, *Epistolae ad Amicos*, *praesertim Campenses*. (592 bladzz.).

Uit die brievenverzameling, waaruit ik later[1)] 't een en ander hoop mede te deelen, worden hier thans eenige brieven opgenomen aangaande de kennismaking van Hooft en Martinius. Daarbij zijn de brieven van Goddaeus en Hooft gevoegd, die op dit punt betrekking hebben.

Martinius was van Epe naar Amsterdam gekomen met eenen brief van Goddaeus ter introductie bij Hooft. Dat schrijven, hetwelk gevonden wordt in de *Epistolae celeberrimorum virorum*, eene weinig bekende verzameling, door J. Brandt in 1725 uitgegeven, luidt als volgt:

1) Behalve de *Epistolae Francisci Martinii* en zijne *Gedichten*, waarvan de derde druk tegen 't midden der vorige eeuw te Rotterdam bij Hendrik Maronier en Jacob Burgvliet verschenen is, kan men over het leven van Martinius lezen Dr. van Vlotens mededeeling in den *Overijsselschen Almanak voor Oudheid en Letteren* van 1853, bl. 85 vgg.; van der Aa's *Biogr. Wb.* XII, 330 vg.; en de *Bijdragen tot de Geschiedenis van Overijssel*, *uitgegeven door Mr. van Doorninck en Mr. Nanninga Uitterdijk*, IV, 158-166 en V, 243.

Petro Cornelii Hooft, Satrapae Mudensi, &c.

Nobilissime et Amplissime Domine.

Injuriam feci humanitati et comitati tuae, quod jam dudum nihil ad te literarum dedi: cum verò semel silere caeperam, perrexi hactenus ultrò, plane ut illi, quibus res timida aut turbida est domi, pergunt turbare usque. Accedebat verecundia mea antiqua, agnatum tenuibus malum, quae me tantum depressit, quantum tua frons olim excitare poterat. Vicit tamen affectus in me tuus, et immerita benevolentia, quae me ad scribendum denuo impulit, ut negligentiae meae culpam apud te simul accusarem et deprecarer, ne facem illam tam gloriosae tuae amicitiae mea culpa extinguerem et memoriam obliterarem. Non enim sum nescius, hanc meae venerationis partem solam esse, qua te prosequi possim. quare officiosa fortassis importunitate peccare volui, quam amplius silere, postquam me semel in censum cultorum tuorum referre non es dedignatus. Et quomodo silerem apud te? qui munificentia tua me toties compellas, quoties augustam tuam Historiam aliaque scripta volvo ac revolvo, plena nervorum et spiritus, in quibus nihil humile, nihil abjectum; sed omnia sublimia, solida, grandia, verbis et sententiis; absque ullo tumore, et (quod rarum est) affectatione. Me sane plurimum delectant, levantque tristem solitudinem, qua cum in his desertis Velaviae regionibus colluctor: in quibus (ut cum gratia popularium meorum dicam) nihil invenias gratiarum, sed cum senticetis et ericetis pleraque horrida et aspera; ut parum absit, si coelum excipias, quin Hollandia nobis sit quasi Tibur, et hic tractus Sardinia. Ne tamen somno aut Lethargo opprimar, facit subinde consuetudo et familiaritas hujus τοῦ γραμματοφόρου D. Francisci Martinii, collegae mei vicini et intimi, amatoris tui summi et aestimatoris, qui te non aliunde quam ex scriptis tuis novit absentem: quem si parte aliqua praesentiae dignari voles, erit, unde novo nomine tibi sim obstrictus: Non enim dubium est, quin duobus sis gratificaturus in uno. Vale Vir Magnifice, meque, ut caepisti, benevolentia tua complecti perge. Clarissimo

D. Barlaeo officiosissimam à me salutem. Dabam in Vaessen, An. MCIↃCXLV. V. Id. Febr.

Tuae Nobiliss. Magnificentiae Studiosiss. et observantiss.

CONRADUS GODDAEUS, Orator Ecclesiasticus in Vaessen.

Over zijn verblijf te Amsterdam geeft Franciscus Martinius in de twee volgende brieven (*Martini Epist.* p. 466 sqq.) eenige berichten:

D.M.J. Wilhelmo Wendbejel[1] s.p.

Reverende Clarissime Vir,

Die Martis praeterito feliciter per Dei gratiam Amstelodamum appuli, omniaque satis tuta inveni, praeterquam quod pro lippientibus oculos paene clausos attulerim. Adeo tempestate coeli et defectu remedii depravati erant. His tamen ipsis Hoofdium Mudensem Satrapam aspicere ausus fui, Vespertilio Aquilam. Summa nostri congressus fuit, petiit ut ad se redirem. Interea et Vossium τὸν πάνυ de profligatione Hannibalis ex Italia audivi, caeterisque quae eo spectant ex Historia Romana, quae nunc non est narrandi locus. Nisi oculi mei doluissent sponte, materiam dolendi haberent ex recenti intuitu ruderum et semiustorum lapidum in Novo Templo. Flamma in ipsa saxa et columnas saeviit, et ambussit, quae comburere non potuit, nec sepulchris et cadaveribus pepercit.

Haec facies Solimae, *cum caperetur*, *erat.*

Dici non potest, quot luctuosa carmina in illam cladem composita sint, ab omni genere hominum. Et jam ex luctuosis Eristica fiunt. Nam Vondelius Heros ob Naeniam suam variis invectivis et mordacibus scriptis proscinditur. Frustra. Iam dudum enim occalluit.

Ac veluti rupes - - - -

nisi Proteus esset. Ego expecto si forte carmen illud meum ad finem perductum sit, ut exemplaria quaedam habere possim. Non

1) Joannes Wilhelmus Wentbeil was van 1623 tot 1652 rector der Latijnsche School te Kampen. Zie de *Bijdragen tot de Geschiedenis van Overijssel*, *uitgegeven door Mr. van Doorninck en Mr. Nanninga Uitterdijk*, V, 225, 238 vg.

desinam vos orare, ut Typographicos errores, quantum in vobis est, castigetis. De Titulo, et an ibi nomen meum exprimendum sit, vos judices fero. Vidi hic Hugenii quaedam Sacra et Festa Carmina in solennitates annuas Christianorum, quae ipse dedicavit Hoofdiae (Magis enim mariti, quam suo noscetur nomine Hellemantia), Barlaeus autem edidit, et merito Encomio prosequutus est. Sane, si judicia minorum judicum audienda sunt, totus Hugenius in illis non invenitur. Non, quin carmina sint exacta, et Christiana, sed non satis, ut ajunt, Hugeniana, pro consuetudine tam regii et magnifici styli. Sive illum aula attenuet, sive aetas ingravescenti propior deterat; metuunt certe, ne Sol ejus declivis sit, sed Dent mihi veniam Tam minuti oives Parnassi, non dubium est, quin Heroï Zulechemio poenas sint daturi tam liberi, et poenitendi judicii. Vale Reverende D. Rector, et me tuum ama. 26. Februar. 1645. Ecce autem, quam non vulgarem clausulam adjicere datur, per quam mihi domus et animus Nobilissimi Hoofdii aperitur. Iam enim per famulum suum ad prandium me in ipso articulo invitat. Crede mihi, non tam epuli, quam epulantis causa, gaudeo, neque tam corporis, quam animi ergo veniam. Vale rursus, et cultrum nobis precare necessarium.

D.M.J. Wilhelmo Wendbejel s.p.

Reverende Clarissime Vir,

Nunquam hic in tanta civitate mihi argumentum scribendi deesse poterit, ubi plus scribitur, quam in utroque Lugduno, Celtico et Batavico. Nam inter Societatem Occidentalis et Orientalis Indiae ingens hodie gliscit altercatio, non verbis, sed centenis et millenis aureorum millibus. Quae res ingentem commotionem quotidie inter mercatores excitat. Nudius-tertius incidi in Coolium vestrum, quem ex navi Campensi exeuntem deduxi ad navim Goudanam, et tam diu cum illo substiti, donec stomachum suum muniisset adversus nauseam navigationis nocturnae, una atque altera halece haustuque cerevisiae Roterodamensis (ne Erasmianae dicam). Ego paulo ante literas ad te dederam de carmine nostro, quas non dubito, quin acceperis. Nunc eandem petitionem redintegro, ut, quantum fieri potest, maturet Typographus. Mea enim interest, ut exemplaria

quaedam hic habere possim, et Heroï Hoofdio offerre. Praecedenti septimana cum Barlaeo conviva ejus fueram, cui supervenit Brosterhusius, quem non aliunde quam ex scriptis Hugenii noveram. Nunc iterum vocatus sum, ut cum magno Vossio apud illum sim, et aliis saeculi Ornamentis. Ego nonnihil trepido ad tam celebre consortium, in quo neminem familiarem habeo. Sed propterea non recuso. Ad mensam enim, non ad tribunal vocatus sum, aliaeque sunt convivii, aliae concilii leges. Quam vellem autem munusculum aliquod chartaceum, ni per Typographum staret, Iovi Xenio ante prandium objicere. Nam prius illud convivium non plane ἄμουσον fuit, certe non ἀμούσιχον. Fortasse neque hoc erit. Vides autem, quantum Goddaeo nostro debeam,

Qui mihi quodcunque hoc regni est, *qui sceptra Iovemque*,
Conciliat, *qui dat epulis accumbere Divum.*

Audivi hic ex D. Leupenio Pastore, Boxhornium de comis quaedam edidisse, in quibus asserit, Hollandos caeterosque Belgas ab omni antiquitate caesariem habuisse, usque ad tempora Ducis Albani. Tunc enim in gratiam Hispanorum qui strictim non modo suum caput, sed etiam nostram cutem tondebant, capillos etiam abbreviare caeperunt, cum antea rasum aut detonsum caput ignominiosum esset, ut patet non tantum ex antiquis passim Belgarum phrasibus, etiam hodie usitatis, sed etiam picturis capitum, virorum μετὰ πάσης σεμνότητος. Hadrianus autem Iunius infamiam aliquam contraxerat ex detonso penitus capillitio. Recens istius temporis memoria est. Et tamen

- - quantum mutatus ab illo
Tempore mos noster - -

Vides ex tam operosa scriptione librorum, quantum Tragoediarum excitetur * * * *.

Quem hostes sui dignum judicant, qui ex φερωνυμίᾳ setis pro capillis utatur. Ridicule: quasi imprecationem suam autument Circaeam potestatem habere. Ne de Christianismo dicam, qui hoc vetat. Interea doleo, quod Eurus gelu rursus accendat hybernum, neque vernum tempus moretur. Quae res iter meum magis magisque suspendet, aut admodum difficile reddet. Sed spero mitiorem auram. Vale Reverende Clarissime Vir. Dabam 2. Mart. 1645. Amstelodami.

Toen Martinius in Maart naar Epe terugkeerde, gaf Hooft[1] hem een pakje aan Goddaeus mede, waarbij de volgende brief (Hoofts *Brieven*, ed. van Vloten, IV, 166 vg.) was gevoegd:

Aan Coenradus Goddaeus, Predikant tot Vaassen op de Veeluwe.

Eerwaardighe, *hooghgeleerde*, *welwijze Heere*,

Gelijk U E. geen' zijde spint, by 't vergelden eener geringe gifte, met zoo ujtbundigh een' geneeghenheit t'mywaarts: alzoo zal U E., by dit kooperen Dujtsch, oovergemaakt in betaaling van U E. gouden Latijn, niet alleenlijk niet aan den wissel winnen, maar verre aan 't kortste ejndt blijven. Zoo groot een getuighenis, als U E. van mijne schriften geeft, hoewel jk het meer ujt zucht dan ujt oordeel gesprooten waan, laat my daarom niet lief te weezen: dewijl men 't verwerven, zelfs der minste plaatse, in de gunst van mannen, zoo uitmuntende in vernuft en geleertheit als Uwer E. gelijken, niet voor de minste eere moet reekenen. My genoeghende met deeze, zend' jk, zonder voor afslagh mijner achtbaarheit by U E. (indien daar eenighe is) te vreezen, de nieuwe vrucht van onzen hooghstvlieghenden geest[2], die zich gewaardight heeft mijner huisvrouwe zoo een krans op de kruin te planten. Het oovervoeren van dit pak dar jk den Heere Franciscus Martinius verghen: die neevens U Ed. tot een bewijs dient, dat het den doornen van dat gewest aan maght mangelt om de roozelaars te verstikken. Dank hebbe U E., die my toegang ter kennisse van zoo waardigh een' persoon heeft geoopent; wien mijn wensch wel waare, dat jk meer vrundschaps hadde kunnen betoonen. Ende indien het gebeurde, dat U E. geliefde ook eenen van slechter verdienste my aan te beveelen, jk zoude hoopen te

1) Ook Barlaeus gaf hem eenen brief aan Goddaeus mede. Zie Barlaei *Epist.* p. 923: ‘Dum ad te abit collega tuus ac symmystes D. Franciscus Martinius V.D.M. in Eepa, commodum visum fuit illum pro sarcina onerare litteris. Qui enim ad te curare possint per avias Velaviae vias prorsus ignoro’.

2) Huygens' *Heilige dagen*, aan Hoofts echtgenoote opgedragen. (noot van Dr. van Vloten)

doen blijken, dat deeze pen last van een oprecht hart heeft, omme my te teekenen,
Eerwaardighe, *hooghgeleerde*, *welwijze Heere*,

T' Amsterdam, den 7^{en} in Lentemaant des jaars 1645.
U E.
Ganschtoegedaanen, dienstwillighen
P.C. HOOFT.

Over die hem betoonde vriendschap verheugde zich Martinius, en daarom zond hij Hooft den volgenden brief[1]:

Petro Cornelii Hooft, Satrapae Mudensi, &c.

Nobilissime et Amplissime Domine

Cum ante paucos dies in Hollandia essem, nulla me laetitia major excepit, quam quod tantam apud te vim habuisset commendatio D. Goddaei nostri, ut non tantum me praesentem benevolentia summa complectereris, sed etiam cum foenore abeuntem dimitteres. Certe quid unquam nos homulli Tibi, Heros Virorum, reponere poterimus, praeter unum et quidem solum animum? Nam dum publicos hactenus testes habuisti ubique monumentorum tuorum, etiam domesticos acquiris humanitatis tuae. Ego sane, ut de me fatear, credo multos illic mercatores non majori desiderio toto anno expectare autumnum suum ex mari, quam ego olim expectare solebam divitias et monumenta Historiae tuae. Quam cum vidissem, et tacite legissem, quomodo sperare potui, me tecum aliquando in luce clarorum hominum tam feliciter locuturum? jam enim olim fando acceperam, posthumum illud opus fore, ut sunt multorum aliae historiae. Itaque non poterat nisi cum morte tua optari fructus ejus. Quod qui faceret, esset

Facto pius, *et sceleratus eodem.*
Vel ut melius Bato tuus alibi ait
In spijt sijns herten wreet, *en schellemsch tegen sin.*

1) Te vinden in de *Epistolae celeberrimorum virorum*, door J. Brandt uitgegeven, 190-192. Het HS. bestaat nog en is te vinden in het tweede deel der verzameling van van Papenbroek op de Bibliotheek der Universiteit te Leiden.

Non enim Belgica Latinis miscere auderem, nisi Tu omnem istam gloriam à Latinis ad Belgas transtulisses, et majestatem totius imperii vindicasses. Caeterum si oculos tuos subire audebunt pauca haec et verecunda ejus sermonis carmina, accipe, quia sacra sunt, propter argumentum. Caetera enim vix mea fateberis, postquam vestigia tua in iis (ne de reliquis dicam) nuda conspexeris. Vale plurimum Nobilissime et Amplissime Domine. Dominus noster omnium te diu sibi, tibi, et tuis sospitet et conservet. D. Goddaeo jam ab aliquot diebus non affui, qui procul dubio memoriam tuam, cum Clarissimi D. Barlaei recordatione sanctam et inviolatam habet. Dabam 1645. Calendis Aprilis Stylo Juliano,

Nobilitatis et Amplitudinis tuae observantissimus
FRANCISCUS MARTINIUS.
Pastor Epensis.

Uit den laatsten brief blijkt dat het gedicht, waarvan Martinius ook in de eerste brieven reeds gesproken had, was verschenen. Hooft liet er zich in eenen brief aan C. Barlaeus van 20 April 1645 (Hoofts *Brieven*, ed. van Vloten, IV, 182) op de volgende wijze over uit:

Mag men niet wel zeggen, 't is den luiden niet aan te zien? Wie zoude gedroomt hebben dat die Predikant, laastmaals met U E. en den Heere Poirier, 't mijnent ten eeten geweest, toegang ten heiligdoome der zanggodinnen gehadt hadde? Daarentusschen zeindt hy my dit gedicht, waar in ik veele aardige slaagen en schranderheeden speur, die my doen gelooven, dat hy voor geenen van onze Duitsche Rijmers (ik zonder altijds den Heer van Zuilichem uit) zouw behoeven te wijken, wen het hem lustte zijnen geest aan de Poëzy te koste te leggen.

In eenen brief van 21 Juni 1645 geeft Martinius (*Epist.* p. 477 sqq.) een verslag van een gesprek ten huize van Hooft. We nemen het hier over, niet om den inhoud, maar omdat het ons weer eenen blik doet slaan in het letterkundig leven van den Muiderkring. Martinius dan vertelt:

Erat disputatio tunc inter convivas Hoofdii Satrapae Mudensis, quomodo in versu Callimachi:

Κρῆτες ἀεὶ ψεῦσται, κακα θηρία, γαστέρες ἀργαί,

quem Paulus citat ad Titum[1], γαστέρες ἀργαί, vel ἀργαί[2] interpretandi essent? Nata est aliqua dissensio. *Tres mihi convivae prope dissentire.* Et quidem pro triplici significatione τοῦ ἀργός[3]. Afferebant enim ex Eustathio, quod ἀργός significet, modo ἄεργος, iners, modo λευκός, albus, modo ταχύς, velox. Ut cum Homerus non semel καὶ κύνας ἀργούς dixit, canes albos, id est, celeres, veloces, qui sicut albedo visum dissipat, sic pernicitate cursus oculos hominum ludificant. Quaerebatur ergo, quae significatio conveniret Cretensium γαστράσι? Barlaeus propugnabat primam significationem, γαστέρες ἀργοί, id est, ἄεργοι, inertes, pigri, ut vulgo in versionibus. Rejecit eam Vossius, et elegit illud λευκός, venter albus. Tertius Professor Theologiae Pontificiae ex Sorbonna, cujus nomen mihi excidit, praetulit ταχύς, quia Cretenses tanquam duabus rotis innixi currebant ad convivia praecipites. Quod ne longiuscule petitum tibi videatur, confirmatur simili exemplo comedonis cujusdam Batavi, in Epigrammatis Belgicis, qui nullos pedes in stadio, sed plus quam binos in convivio habebat. Iam nemo erat, qui non miraretur sententiam Vossii, qui solus sine ratione, ut videbatur, Cretenses volebat ventres albos vocari, quasi reliqui homines extra Aethiopiam nigros ventres haberent. Premebatur

1) De Statenbijbel vertaalt (*Titus*, I, 12*b*): ‘De Cretensen zijn altijd leugenachtig, kwade beesten, luije buiken’. Ook de nieuwe synodale vertaling heeft ‘luije buiken’, en voegt er tot verklaring bij: ‘Dit ziet op vadsigheid en zucht naar zinnelijk genot. Vergel. Fil. III, 19’. - Paulus spreekt van ‘hun eigen Profeet’, die de uitdrukking gebezigd had. Hij bedoelt daarmede niet Callimachus, maar Epimenides, een' dichter uit de zesde eeuw voor Christus, die voor een profeet gehouden werd. Zie de vertaling van het Nieuwe Testament van Vissering, en de nieuwe vertaling der Synode.

2) Juiste opmerking van Martinius: oudtijds had ἀργός = ἀεργός voor het geslacht twee uitgangen, eerst later drie.

3) De nieuwere lexicografen als Pape, van den Es enz. nemen terecht twee afzonderlijke woorden ἀργός aan: het eene met de beteekenis van *wit*, *schitterend wit*, *glinsterend* (afgel. beteek. van *snel*); het tweede = ἀεργός, zonder arbeid, *werkeloos*, *niets uitwerkend*, *onbewerkt*, *ongedaan*.

ergo undique, quod hoc non convitium Cretensibus futurum esset, si album ventrem haberent, non magis ac nobis convivantibus, cum tamen Apostolus tanquam infames hoc nomine eos traduxisset. Ille imperterritus, nisi hoc probavero, inquit, non ero Animal, quod Vossius vocatur. Coepit igitur fuse exponere, non modo pallorem Romanis in vitio fuisse, sed etiam alborem. Alba enim membra plerumque desidiam, luxuriem, et ingluviem denotasse. Unde etiam ventos dicebat, qui languorem inducerent, hoc nomine diffamatos esse.

Albus ut obscuro deterget nubila coelo
Saepe Notus - - item alibi,
- - ego quid sit ater
Hadriae novi sinus, *et quid albus*
Peccet Japyx.

Sic ergo ventres albi, luxuriosi, pingues, et infames sunt. Et ne quis ullo modo dubitaret, adducebat praeter alios, testimonium Sulpiciae, matronae caeteroquin castissimae, quae in Satyra sua de Domitiano luxurioso et obeso ventre:

Non trabe sed tergo prolapsus, *et ingluvie albus.*

Quod de facie intelligi nequit, quae teste Tacito rubicunda fuit, sed commodissime de ventre distento.

Mota manus Procerum est, *et quid facundia posset*,
Tunc patuit. - -

Vossius palmam prae reliquis obtinuit, et quo victoria magis dubia fuit, eo illustrior erat. Certe si vel ipsa Sacra consulere velimus, quantum delicatulis et luxuriosis albor convenit, tantum famelicis et miseris nigror asscribitur, qui cutem laxat et deturpat. Unde non modo Iob, *ater ambulo* (inquit) *non à Sole.* Unde ergo? *Cutis mea denigrata est super me*, *et ossa mea exarserunt prae siccitate.* Sed etiam Hierosolymitani in Threnis: *Obscurior est nigredine forma eorum*, *non agnoscuntur in vicis*, *concreta est cutis eorum cum osse ipsorum*, *aret et similis est ligno. Pelles nostrae*, *ut furnus*, *atratae sunt*, *propter procellas famis.* Quod ita esse Ventres Amstelodamensium puellarum et Germanarum Exulum ex opposito possent convincere.

II.

Tot inleiding op de brieven van Suzanne van Baerle, Caspers dochter, kan gevoegelijk het volgende stuk uit *Het Leven van Geeraert Brandt*, *beschreven door Joan de Haes* dienen:

‘In het jaer 1648 verloor Brandt zijnen Mecenas K. van Baerle, welk verlies hem gevoeligh smartte, gelijk het Lijkdicht den overleden ter eere gezongen kan uitwijzen: te meer dewijl dit in een' tijt voorviel, wanneer hy eenige gedachten scheppende om zich tot d'oefening der H. Theologie te begeven, het grootste voordeel nu eerst te wachten hadt uit den ommegang van dien man, en

Zijn' goddelijken geest en vrientschap, die zijn jeugt
De wijze lessen las, en wees den wegh ter deugt.

Hier quam nogh by, dat het gezin van dien Professor, mits het missen van het hooft, opbrak en met der woon naer Katwijk vertrok, waer door hy afgescheurt werdt van het gezelschap eener Vriendinne, die hem d'allerliefste op aerde en ook zelf niet ongunstigh was. Doch 't geen hier toe, zoo wel als tot zijne Theologische studien gelegenheit gaf, dient hier wat hooger opgehaelt. Na dat hy zich door het Treurspel van Torquatus den wegh ter gunste van Barleus gebaent hadt, werdt hy wel haest gemeenzaem aen het huis van dien Professor, dat in dien tijt bloeide door wakkere kinderen, zonen en dochteren, levendige schilderijen van hunnen grooten Vader. Onder de dochters muntte in lichamelijke schoonheit, deftigheit van zeden, en gaven van geeste, Zuzanne als een flonkerstar uit.

Een van haer zoetste zinlijkheden was ook de poëzy, die zy zelf geoefent heeft in hare moedertael, waer van men blijk vindt in de Gedichten van G. Brandt en elders. Geen wonder dan, dat Brandt de kracht van zoo beknellende bekoringen, maghtigh te veroveren ongevoeliger harten, dan het zijne, onwederstandelijk vondt, en in den gloet der minne ontfonkte, dien hy haer ook kort voor het overlijden haers Vaders openbaerde. Maer hier omtrent deden zich groote zwarigheden op. Zijn beroep, namelijk horologiemaken, stondt haer geweldigh tegen, 't welk zy hem

ook rontuit verklaerde, niet duister daer by te kennen gevende, dat zijn persoon haer niet onaengenaem was, indien hy iets anders by der hant nam, en t'aengenamer zoude zijn, zoo hy zich der H. Theologie toeëigende[1]. Hier was werk aen vast. Hy hadt den ouderdom van 22 jaren reeds bereikt, en was der Latijnsche tale onkundigh. Dan dit alles was niet maghtigh hem af te schrikken. Zijn liefde ontstak zijnen lust en yver, zoo dat hy zich dien moeielijken arbeit getroostte. Eerst liet hy zich het Latijn leeren van zeker meester, die aennam in een jaer tijts hem zoo wijt in de kennisse van die tael te brengen, dat hy Virgilius zoude kunnen verstaen, 't welk hy mits Brandts groote vlijt en naerstigheit ook volbraght. Wie hem in het Grieksch onderwezen heeft, is my niet gebleken, maer wel, dat hy des niet onkundigh is geweest; gelijk hy ook de Fransche tael grondigh en eenighzins de Italiaensche verstondt. Daer na heeft hy zich onder den vermaerden Professor Stefanus Curcelleus in de schole der Remonstranten omtrent den tijt van drie jaren geoefent met een' onvermoeiden yver: tot dat hy in den jare MDCLII tot het predikampt bequaem werdt geoordeelt en tot den kerkedienst der Remonstrantsche gemeente beroepen te Nieukoop, een dorp en hooge heerlijkheit in een' afgelegen hoek van Hollant, omtrent een mijl weegs, van Zwadenburgerdam en den ouden Rijn, op de grenzen van 't Sticht, gelegen. Weinigh maenden daer na ontfing hy ook het loon zijner getrouwe liefde van zijn vriendin Zuzanne van Baerle, die, mits alle zwarigheden nu uit den wegh geruimt zijnde, zich in den echt met hem verbondt den 8. in Herfstmaent van dit zelve jaer. De trou werdt t' Amsterdam op het Prinsenhof bevestigt, naerdien het Stadthuis op dat pas afgebrandt was. Maer eer ik verder ga staet hier niet te verzwijgen, hoe deze wakkere vrou ook het hare toebraght tot vordering van haren vrient in de Theologische studien. Haer geheugen was verwonderlijk: en wel zoodanigh, dat zy, al wat zy eens gehoort of gelezen hadt, wist te verhalen. Dus heeft zy menighmael t'huis komende uit de preke, niet alleen het merkwaerdighste aengeteekent maer zelfs een beknopt ontwerp

1) De Haes noteert bij dit bericht: ‘Uit het verhael van Joannes Brant’.

(*Analysis*) der voorraemste deelen van een gansche predikatie op papier gestelt, waer mede G. Brandt, niet alleen in den loop zijner Theologische studien, maer ook naderhant ten predikampte gevordert, zijn voordeel heeft weten te doen.'

Er bestaan nog zes brieven van Suzanne van Baerle, welke zij in de jaren 1650, 1651 en 1652 aan Geeraerdt Brandt heeft geschreven. Ze zijn in het bezit geweest van Dr. A. de Jager en in den *Catalogus* zijner bibliotheek ('s-Gravenhage, Nijhoff, 1878) vermeld op bladz. 140 onder nummer 49. Ze zijn gekocht door den Heer J.N. Scheltema, Oud-Archivaris der Gemeente Gouda, thans te Amsterdam, door wiens welwillendheid ik er in Februari 1880 afschriften van ontving, en met wiens toestemming ik ze thans den lezer der *Bijdragen* kan mededeelen.

Door hetgeen door de Haes is vermeld staat dus vast dat reeds voor den dood van van Baerle, dus voor 14 Januari 1648, Brandt met Suzanne over zijne liefde voor haar had gesproken, en dat een half weigerend en half toestemmend antwoord was gevolgd.

De eerste brief van Suzanne aan Brandt is van Katwijk verzonden naar Amsterdam. Hij is van den volgenden inhoud:

De uwe is my ter hant gecomen. En om dit couvert niet ledigh te laten, send ick ue dit pampiertje, daer tegenwoordigh niet veel op te schrijven valt, door dien wy ons huijs vol volck hebben, en den dagh hierdoor niet overlaet om aen vrinden te schryven. maer tis altijt tijts genoegh om aen deselve te dencken, twelck menighmael gebeurt. oock sou ick tbeter laten blycken, indien dit couvert bequaem was kermiskoeck te bergen. ick heb hier fijn lijwaed voor ue en my gekocht tot ons bijder kermis, die hier sonder moeijte gepasseert is. onse gasten sijn ma seur josijna[1)] met haer dochter. Monsr. bisschop[2)] heeft er oock 2

1) Jozyne van Baerle was 19 Mei 1648 gehuwd met J. Leenaerts. Zie Brandts *Gedichten* (1649), bl. 68 vg. Jan Vos schreef een gedichtje *Aen Jozina van Baarle*, in de *Dichtkunst* (1658), bl. 291.

2) Is Margareta de Bisschop, wier huwelijk (4 Juni 1652) met den predikant Gerart Heemskerk door Brandt bezongen is (zie boven bl. 33 en bl. 65), eene dochter van dezen Monsr. Bisschop? - In den brief van 26 Februari 1651 spreekt Suzanne van 'Juffer Bisschops komst'.

dagen geweest. van daegh is cornelis ooms vrou[1] en dochter hier gekomen, sullen morgen vertrecken. van onse vrinden haer haegsche rijs hoor ick nu niet spreken, soodat ick er niet van kan schrijven. sal niet nalaten ue bijtijts daervan te waerschouwen. ick ben tegenwoordigh vry beter als over 8 dagen; door dien de hertklopping my seer quelde, heb mij verleden saterdagh doen laten, twelck my god lof wel becomen is. wenste het eer geschiet was. hoop dat het nu wel gaen sal, en wens ue volcomen gesondhijt in (en?) genoegen. hoop ue haest te spreken. myn susters hebben my haer brieven van ue laten lesen, doch de mijne was niet communichabel. Adieu.

in katwijck, 's nachts ten 12. den 6 juli 1650.
Ue genegen vriendin
Susanna Barleus.
Groet juffer eva[2] van mijnentwege[3].

Den 24 Juli 1650, dus nog in diezelfde maand, zond Brandt aan Suzanne den brief, die begint met de regels:

‘Nu ga myn brief alleen
Naar 't dootsche Katwyk[4] heen;
Ter plaatze daar niet lang geleên
Myn oog de wellust van myn ziel
En haar gezicht te beurte viel’.

1) Wie is die Oom Cornelis? Casper van Baerle had slechts één broeder, Lambertus, en ééne zuster, Susanna. Zie Mr. P.S. Schulls *Poëzy van Casper van Baerle*, bl. 6. De echtgenoot van Susanna *kan* nu Cornelis geheeten hebben, doch of zij getrouwd is geweest en of haar man Cornelis heeft geheeten, kan ik hier niet onderzoeken. Gewis zal Brandts echtgenoote naar hare tante genoemd zijn. 't Kon echter ook wezen dat Oom Cornelis een oom van moeders zijde was. Casper van Baerle was getrouwd met Barbara Sayon. Brandt zegt van Barbara Sayon in de *Historie der Reformatie*, III, bl. 848 dat zij was ‘een dochter van Antony Sayon, wel eer Scheepen der stadt Brugge, en nicht van den vermaerden Poëet Janus Lernutius, die haer vooght was geweest’. Of zij een' broeder heeft gehad, die Cornelis heette, weet ik niet.
2) Juffer Eva is, gelijk uit de volgende brieven blijkt, Juffer Eva de Bruyn, van welke van elders niets naders bekend schijnt te zijn.
3) *Het adres van den brief is:* Monsieur Gerardus Brandt de Jonge.
4) Brandt had (zie *Bijdragen*, I, 48) in *Versch. Ned. Ged.* ‘Armuyde’ laten drukken. Dat Armuiden gold toen reeds als eene ‘doodsche’ plaats. In de *Poëzy* van J. Six van Chandelier leest men op pag. 69:

‘terwyl de Stad,
Zoo leedich als Armuide sat,
Dat in een Libie van sand
Vergeeten treurt, meer dan het strand
Van Middelburgh, in koopvaardy,
Berucht geweest langs 't zeegety’.

Men vindt dien brief in zijn geheel in het eerste deel dezer *Bijdragen*, bl. 48 vgg. afgedrukt. Met eene verwijzing daarheen meen ik te kunnen volstaan, er het verzoek bijvoegende om, ter wille van het verband, dat gedicht nog eens te lezen.

Het eerste, wat we na dit vers van Brandt weer van de correspondentie weten, is een gelukwensch, dien de minnaar haar op haren jaardag zendt[1].

Aan joffrou Zusanna Barleus, op haar geboortedagh.

Wacht niet dat ik hier uw handen
Met een zyden lint vercier,
Nu ik uw geboorte vier;
Want ik weet gy haat de banden,
Ja den schyn van slaverny.
Wacht ook nu geen krans van my;
Want de kleuren van uw kaken,
En de geuren van uw' mondt,
Die men nooit op bloemen vondt,
Kunnen zelfs uw krans wel maken.
Doch de lieffelyke deugt
Van uw ongeveinsde jeugt
Kan noch beter kranssen tonen:
Zeden zyn de beste kronen.

Den XX. Januar. MDCLI.

Op Zondag 26 Februari 1651 schrijft Suzanne aan Brandt uit Katwijk den volgenden brief:

1) Brandts *Poëzy*, 1688, bl. 234.

Waerde Vriendt.

Wij hebben de oranje appelen wel ontfangen en eenige met smaek gegeten en goet bevonden. soo dat ick reden heb ue voor dese, neffens veel andere diergelyke soete giften, te bedancken. en indien hier ontrent iets aengenaems was, twelck weerdigh was aen ue gesonden te werden, ick sou myn pligt int werk stellen. maer moet by gebrek nalatigh blyven. 't boere roggen broot is ue tegenwoordigh niet dienstich, tvalt te hart om te verteren, sonder hulp van vrolijcke humeuren, die selden te vinden sijn in luijden, die al te seer verlangen, en hiervan schijn ick de oorsaek te sijn ontrent ue, twelck my leet is en buyten mijn schult, soo veel myn brieff belangt, want ick die, gelijk ue heeft konnen sien, maendach geschreven heb, van meninge sijnde die dinsdags smorgens na leyden te senden, maer de schipper dat selden beurt was dien morgen ten 9 uren afgevaren, en soo is den brieff verachtert, en desen een dagje te eer daerom geschreven, die ick wenste dat ick ue selfs mogt behandigen om met eenen ue te vermaken met een kraemvrous en bakermoers praetje, dat beter geseyt als geschreven wil syn, en oock te gering om myn sondach te passeren, die vrij korter sou vallen, soo ick neffens ue dominus Loedingius[1] in syn tronij mogt kijcken, en hooren de volmaeckte leeringe, die ick mij inbeeld, dat sijn E. tegenwoordigh voorstelt. hoop evenwel dat ue een wijnigh voor my gehoort sal hebben, twelk ick met verlangen sal verwagten, terwyl ick tgeluck niet magh hebben van daer tegenwoordigh te sijn. verlanghe te weten oft avontmael onses heeren over VII dagen gehouden sal werden. wenste tselve 8 dagen uytgestelt was, dat ick mij inbeeldt wel geschiet mogt syn met de haegsche begraeffenis[2], want de voorberijdinghe sou daegs daer aen sijn, twelck my dunkt soo heel veel niet komen sou, want veel luijden sullen nae dese wereltsche staci meer lopen,

1) Zie over dezen boven bl. 66 vgg.
2) Deze was bepaald op Dinsdag 7 Maart 1651, maar werd wegens de overstroomingen en verwoestingen door den storm van 5 Maart uitgesteld tot 8 Maart. Zie *Hollantsche Mercurius* van 1651, bl. 31 vgg., en *Het Leven van Willem den II* ('s-Gravenhage, van Thol, 1738), II, 755 vg.

als na de lyckstaci en gedenckweerdige begraefenis van haren hemelschen prins en heer. sal met den eersten hier tyding af wachten, want wy garen daer tegen thuys souden sijn, en over 14 dagen sout al qualijck willen vallen, maer van daeg 3 weken hoop ick by ue te sijn, ten waer joffr. bisschops komst[1] eenige veranderingh bragt. myn broeder gaet oock na den haegh om te kycken. ick sal thuys blyven, gelijck ick vertrou ue mede doen sal, ten waer ue sich selfs daer vermaek mede aen kost doen met een haegs reijsje. hier te komen vind ick om veel redenen niet goet, sal se ue beter konnen seggen als schrijven. 3 weken sijn haest om. bidde daerom dat ue dien tijt met vermaek en genoegen wilt besteden, gelijck oock hoop te doen. ue genege vrindin

Susanna Barleus.

In Katwijck den 26 Februari 1651[2].
Myn gebiedenisse aen juffr. de Bruyn[3].

Twee dagen daarna ontving Brandt reeds weer eenen brief. Suzanne meldde hem een sterfgeval in de familie.

Waerde Vrint,

jck kan niet laten ue te schryven de schielycke verandering, die hier is voorgevallen met het sterven van onse soete Steven[4], die op sondagh noch kloek en gesont was, en maendach 's morgens de stuypjes heeft gecregen, die hem hart aengetast hebben. is dese middach ten 1 uren gerust. wy hebben daer groote droefhyt aan gesien en desen nacht sonder slapen doorgebracht, soo-

1) Waarschijnlijk Margareta de Bisschop. Zie bl. 87, noot 2.
2) *Het adres van den brief luidt:*

   Monsieur
   Monsieur Geerardus Brant de jonghe.
   opt Rokin tot Amsterdam.

   Dat Brandt op 't Rokin woonde blijkt ook uit het adres van den brief van Suzanne van 9 Mei 1652. Men vindt hetzelfde adres op den brief van Bruno van 6 Februari 1646, en van Fr. Martinius van 1648, die beide in de Bibl. der Rijksuniversiteit te Leiden (Coll. van Papenbroek, deel 2) zijn te vinden, en die gedrukt zijn in de Haes' *Leven van Brandt*, bl. 117 en 119 vgg.
3) Namelijk Eva de Bruyn. Zie den brief van Suzanne van 6 Juli 1650.
4) Wellicht een neef van haar.

dat ick groote pyn int hooft heb, en evenwel ue dit most schryven, terwyl Heer Leenaerts[1] hier is, die my uwen laesten behandicht heeft. van onse komst weet ick nu geen sekerheyt. sal nader schrijven. tgelt van juffr. Paets heeft matroosje aen de soon behandigt. aengaende de begraafenis daer van zal ue myn meningh verstaen hebben. hier is nu geen tijt meer te schryven. doet dese tydingh aen Eva Bruyn. vaert wel

Ue vrindin
Susanna Barleus.
dinsdach den 28 feb. 1651[2].

Tegen 't midden van 't jaar 1651 was het Eerste Deel der *Verscheyde Nederduytsche Gedichten* gereed gekomen, en Brandt had toen aan Suzanne een exemplaar dier bloemlezing gezonden met een gedicht, dat de lezer in deze *Bijdragen*, eerste deel, bl. 75 kan vinden.

Den 9 Augustus 1651 vinden we Brandt en Suzanne te Zwammerdam. Ze zijn er echter niet met hun beiden, maar we treffen er een geheel gezelschap aan, dat een bezoek heeft gebracht aan ''t vriendlyk Zoetermeer'. Suzanne ziet er hare zuster Anna[3] en hare vriendinnen Johanna en Wilhelmina van der Hoeve[4], en

1) Zie boven bl. 87, noot 1.
2) *Op het adres van den brief staat:* Monsieur Brant.
3) Anna wordt als eene dochter van van Baerle vermeld in Hoofts *Brieven*, IV, bl. 98: 'de Heer Barlaeus, samt zijner E. dochter Joffre. Anna'. - In de *Dichtkunst van Jan Vos* vindt men op bl. 288 een vers *Aen S.K. Op het Klavesimbaal speelen van Joffrou Anna van Baerle.* Het gedicht is geheel en al veranderd opgenomen in de *Gedichten* van Jan Vos, I (1662), 280 vg. In de *Gedichten van G. Brandt*, 1649, bl. 88 wordt een vierregelig versje (overgenomen in *Bijdragen*, I, 50) gevonden *Op het Klavesimbel-speelen van Arbela.* Geen twijfel of die Arbela = Barlea is Anna Barlaeus.
4) Dat hier in Brandts gedicht Wilhelmina en Johanna beiden genoemd worden, is inzooverre van belang, dat we nu weten welke Johanna van der Hoeve (zie boven bl. 31 en 32) of van der Houve bedoeld wordt. In de *Dichtkunst van Jan Vos* (1658) wordt op bl. 305 een versje gevonden: 'Aan de Juffrouwen Joanne, Wilmijne en Marie van der Hoeven, toen zij mijn Dochtertje Marie Vos banket vereerden'. Blijkbaar zijn ze zusters. En nu wordt in de boven, bl. 33, noot 2 geciteerde genealogie *Het Geslacht Hooft* op bl. 15 vermeld dat Arnout Hooft, de zoon van P.C. Hooft, in 1655 trouwde met 'Maria van der Houven, dochter van Robbert en Maria van Offenburgh'. Hieruit volgt dus dat deze Johanna van der Hoeve, de vriendin van Suzanne van Baerle Caspersdochter, de dochter is van Robbert van der Hoeve. Men verwarre haar dus niet met eene andere Johanna van der Hoeve of van der Houve, die de dochter is van Jonker Matthijs van der Houve. Deze laatste Johanna had slechts ééne zuster, die Anna Pieternella heette. Zie Matthijs van der Houve, *Hantvest of Chartre Chronyck*, 2de dr., bl. 188; van der Aa, *Biogr. Wb.* VIII, 1339 en Kok, *Vaderl. Wb.* XXI, 105.
Vondel spreek' in de Opdracht van den *Joseph in Dothan* van eene schilderij 'ten huize van den hooghgeleerden en ervaren Dokter Robbert Verhoeven'. Mr. van Lennep zegt in de noot (III, 730): 'hy was geneesheer te Leyden'. Slaat men nu het Register achter van Lenneps uitgave op, dan vindt men (XII, 426) in 't geheel geen melding gemaakt van Robbert Verhoeven of van der Hoeven, maar wel van Matthijs van der Hoeve, en bij dezen wordt gezegd dat hij (nl. Matthijs) geneesheer te Leyden was, en dan wordt juist de bovenstaande plaats, III, 730 geciteerd. Elders (VI, 367) zegt Mr. van Lennep weer dat Maria van der Hoeve 'de dochter van den verdienstelijken geneesheer Robbert van der Hoeve te Leyden' is.
Vondel heeft het huwelijk van Arnout Hooft met Maria van der Hoeve bezongen (v. L. VI, 368 vgg.). Voor ons zijn opmerkelijk de verzen 40-43:

'Aen den kant,
Daer de Rijnstroom loopt ten ende,
Zagh hy flux een kuische duif,
Zitten onder de bekenden'.

Mr. van Lennep noteert: 'te Leyden'. *Indien het nu waar is* dat Robbert van der Hoeve geneesheer te Leiden was, wat we, daar van Lennep geen bron citeert, niet kunnen nagaan

Brandt vindt er zijne vrienden Johannes Loeding en Gerart Heemskerk[1]. Van Zoetermeer zijn ze naar Zwammerdam gereden, want Ds. Loeding moet met de schuit naar Utrecht. Hierop doelt, al zijn ook alle bizonderheden voor ons nog niet duidelijk, het volgende vers van Brandt[2].

(zie mede eene aanteekening onder Suzanne's brief van 15 Nov. 1651), *dan* kan het Leiden zijn; doch *dan* zoude men, ook om de versregels, mede aan Katwijk kunnen denken. Gewis waren de van Baerles 'bekenden' te noemen. Vers 51 van datzelfde gedicht van Vondel: 'Helptme, Zusters, Speelnoots, Broeder' leert ons dat er behalve de door Vos vermelde zusters ook nog een broeder was.

1) Bij Gerart Heemskerk waren ze waarschijnlijk op een bezoek geweest. Hij was daar predikant sedert het begin van 1649. Hij was er 6 Dec. 1648 beroepen. Zie J. Tideman, *De Remonstrantsche Broederschap*, bl. 177.
2) Brandts *Poëzy* (1688), bl. 560 vg.

Op het vertrek van Johannes Loeding, van Zwammerdam naar Uitrecht.

Kan LOEDING nu geen zoet bekoren,
En kan hy van zyn vrienden vlien,
Zo wil hy geen verzoek verhoren,
Zo kan hy geen gedachten zien.
En och! zo zal
Ons ongeval
Al 't aangenaam, dat onze hoop voorzeit,
Dan zien verandren in een treurigheit?

Wy zullen Uitrecht dan benyden
De steurster der verhoopte vreugt:
En noemen 't d' oorzaak van ons lyden,
De vyandin die zich verheugt
In onze smart,
Terwijl het hart
Noch denkt om 't zoet van 't vriendlyk Zoetermeer.
'K had veel verworven maar 'k verlies noch meer.

Wie zal nu op zyn hoop vertrouwen?
Hier worstelt Annaas zoete dwang,
Johanna wil Johannes houwen,
Zuzanna nodigt met haar zang;
Wilhelmaas taal,
En ons verhaal,
En al 't vermaak dat vrienden trekken kan
Kan niet verwerven, want hy scheit 'er van.

Is dit bezoek, of is 't verzoeken!
'T is tergen van ontstoke lust
Waar zal ik nu 't gezicht gaan zoeken,
Dat onze ziel met d' ogen kust:
De goude tong,
Die alles dwong,
En zo veel gunst met zo veel harten won,
Neemt afscheit dat toen niemant geven kon.

Men kan hier wel een afscheit geven,
Kon 't afscheit zonder scheiden zyn,
Kon 't wisslen van het zoetste leven
En 't zoet voor 't zuur en vreugt voor pyn,
Ons blydschap zyn:
Zo zou de Ryn
Die onze wellust schielyk scheiden ziet
Geen tranen zien, maar vreugde voor verdriet.

Waar blyft myn hart met dit vertrekken?
Waar blyft nu myn genegentheit.
Johannes en Zuzanna trekken,
En daar haar reis naar Damme leidt,
Leidt zyn naar 't Sticht.
Kon nu myn plicht,
De vrientschap en de min gelyk voldoen,
'K zou my gelyk naar Damme en Uitrecht spoen.

Maar wie zou nu 't gezelschap leiden,
Dat by myn vrient vier zielen laat?
De wagen zal wel van hem scheiden
Maar niet haar zin, die met hem gaat;
Die vliegt hem na.
Ik ga, ik ga.
Vergeef my, schynt het dat ik u verlaat,
Ik ga met hem, met wien uw harte gaat.

Voor de vuist. Den 9 Augusti 1651.

Op dit gedicht slaat Suzanne's

Antwoord[1] op enz.

Die als een ander is geboren,
En smaeck en oogh en ooren heeft,
Hoe souw die niet sulck soet bekooren,
Sulck soet onthael, en soo beleeft?

1) Dit vers van Suzanne is in HS. in het bezit van den Heer J.N. Scheltema te Amsterdam. Het is, voorzoover mij bekend, nergens gedrukt.

Ach ongeval,
Noyt kan noch sal
Mijn siel vergeten, watse derven souw,
Doen s' onbeleeft moest sijn, en niet en wou.

2.

Geen Uytrecht soo veel uyt kon rechten:
Maer 't was wat anders, datter dwongh
Te derven al die taelgerechten,
Die blijde sangh, die vrije tongh,
Dat soet, dat sout,
Dat heusch, dat stout,
Die statige en vermakelijcke vreugt,
Die vreugt, die langer alse duert verheugt.

3.

Wie liet hem niet gewilligh houwen,
Daer sulken vreugt het herte treckt?
Derft op uw hoop o Brant vertrouwen,
Ofschoon uw vrient soo ras vertreckt.
Geen vier, maer een
Vermocht alleen
Genoegh om mij te binden in de vlugt,
Die scheijden most, en noch om 't scheyden sucht.

4.

Klaegh dan niet over dat besoecken:
Maer laet mij klaegen wat een smert,
Wat pijnigingh en wat versoecken
Die korte vreugde liet int hert.
Die nodigingh,
Die wijgeringh,
Dat afslaen van het aengebode soet
Dwerst mij geduerich door 't verstelt gemoet.

5.

Ick most, 't is waer, een afscheyt geven,
Maer 't was een afscheyt nae den schijn,
Nae 't uyterlijck, met tegenstreven
Van 't innerlijck en herte pijn.

De siele bleeff.
Geeff, seyse, geeff,
Om dat het wesen moet de leste kus,
Maer geef met een het hert, en bleeff aldus.

6.

Zij bleeff aldus, maar laes 't vertrecken
Van 't sienelijck uyt het gesicht
Kon echter noch al pijn verwecken.
Het ooge quest de siele licht.
O soete Brant,
Susanna kan 't
Afnemen uyt dat brandende gedigt,
Dat Brant geschreven heeft brant gestigt.

7.

Maer waer laet ick mij henen leyden,
Vervoert door voorgangh van uw lier?
Kon ick mijn penne soo bereyden
En sacht doen vloeyen op 't pampier,
Als d' uwe drijft,
Hoeveel se schrijft,
Noch schreeff ick meer getroffen in het hert
Van vreugd, van vrees, van blijtschap, en van smert.

Susanna Barleus.

Na dit vers van Augustus 1651 vinden we eerst in November weer eenen brief[1)] van Suzanne aan Brandt, die in Delft gelogeerd is.

Waerde Vriendt,

ick weet wel dat dese voorbaricheid int schryven my niet en betaemt, die 't beter voegt eerst te sien wat een ander schrijft. en maeck het spreekwoort waer dat kreupel en manck alltyt voor willen dansen. nochtans heb ick dit niet derven laten en geschiet

1) Dit is, voorzoover mij bekend, de eenige der brieven van Suzanne, die in 't licht gegeven was, en wel in *Het Leven van Geeraert Brandt, beschreven door Joan de Haes*, bl. 15 vgg.

dit niet soo seer uijt onbedachtheit als wel om myn beloften, die ues versoeck my veroorsaeckt hebben te houden, en om te toonen hoe veel vermogen een vrient heeft op sijn vrindin, wanneer syn beleefdheit niet meer van haer eischt als sy kan geven. ue begeert van my niet anders als een teeken van myn gesondheit en geen papier, versien met wysheit en oordeel, 't geen vant vrouwentimmer niet te verwachten is, maer een papier vervult met genegentheit, daer sy de mannen niet in behoeven te wycken. dese lettren dan konnen ue sonder spreken seggen dat ick leeff, en gesond leeff, en met genegentheit tot u leeff, en vernoegt hoop te leven. nu sou dit schrift ten eynde sijn. maer ue eijscht veel, om te sien soo ick meen hoeveel schoon papier ick vuyl kan maken. ick sal ues begeerte soeken te voldoen. doch verwondert u niet indient hier me gaet, gelyck't gemeenlyck doet met de lieden van mijn geslacht, die hoe se meer spreken en schryven hoe haer onverstant beter en meer gesien werd. om dan myn foute voor ue niet te verbergen, sal ick ue laten sien dat ick geen minder teemster ben als al de rest van myn ordre, die ick licht aen myn hals sou halen en die my voorseker uit souden boenen[1)], soo ick haer niet gelyck wert. indien ick nu iets bysonders uytgeregt had, tsou ue bekent werden, maer de dagen van myn eenicheyt syn soo weinig datse even een getal kunnen maken, waervan ick den eene in ues dienst besteet heb met het samenvoegen van D. Poelenburgs[2)] haken en oogen. ick ben daer bedreven als een snoek opt solder. ue sal daeruyt konnen oordelen dat men beter een domina als een domine van my sou konnen maken. ick beken gaerne dat het mannewerck is en dat sonder haer geen goe connectie of tsamenbindingh kan werden. den dach van gisteren ben ick met myn lichaem by de juffren van der Hoeven[3)] geweest, maer met myn sinnen en gedachten

1) In den gedrukten tekst: *bannen.*
2) Namelijk Arnoldus Poelenburgh. Zie J. Tideman, *De Remonstrantsche Broederschap*, bl. 18. Met de ‘haken en oogen’ schijnt zij eene schets van de gehoorde preek te bedoelen. Zie bl. 86 vg.
3) Zie de vierde noot op bl. 92. Dit komt met de daar gegeven opmerking van van Lennep niet overeen, want deze Monsieur van der Hoeven woont te Amsterdam. Of is hij de broeder der ‘juffren’ van der Hoeven?

ontrent u. Monsr. van der Hoeven, die even thuys gecomen was, verhaelde my tleven, dat hy met sijn companjon geleyt had, en vraegde wat my daer af docht. ick antwoorde syn E dat men soo met kalcoenen en andere beesten leeft, wanneer men die de keel afsteken wil, want wy weten doch wel dat luy lecker leven des menschen verderff is. ick vraegde of sy niet gedaen hadden als eten en drincken. en tscheen syn E. myn gedachten kon sien als hy met veel woorden my gingh verseekeren dat sy geen vrouvolck gesien hadden, daer ick dapper om lachte, maer dit sy aen ue alleen geschreven en niet aan de hagenaers. tnieuws dat hier niet veel is sult gy in den haeg by myn broeder[1] konnen hooren, die morgen een brieff sal hebben van den voornoemden heer. houwt myn temen ten beste en gebiet my niet meer lange brieven te schryven, om uselven te befryen van tlezen, doch een dinck isser af: ue heefter ten 4 uren niet om op te staen om daer uyt te soeken tgeen der niet in is. nu heb ick noch niet getuttelt[2], een werck dat eertyds den wysen hooft toebetrout wiert, en daerom heb ickt my niet onderwonden, maer voor ue overgelaten. soodat hier alles aen ontbreekt en onvolmaekt is, behalven de genegenheyt die u draegt en draegen sal

Ue vrindinne
Susanna Barleus.
In Amsterdam den
15 November 1651.

Een dinck versoek ick ue dat gy u niet licht opt meer[3] begeeft in dit onstuymich weer[4].

1) In den gedrukten tekst staat: ‘myn broeder Antoni’. Zie over dezen broeder de noot op bl. 105.
2) Zie over dat ‘betuttelen’ de beide plaatsen uit Hoofts Brieven, die in het *Uitlegkundig Wb. op de Werken van P.C. Hooft*, I, bl. 139 te lezen zijn.
3) Het Haarlemmermeer. Brandt was te Delft.
4) *Op het adres van den brief staat:* Monsieur
Monsieur Gerardus Brandt de Jonghe ten huyse van Sr. Jan Willemse Persyn, in de schenkkan by de Rotterdamsche poort tot Delft.

Thans moeten wij, opdat toch de correspondentie van Brandt en Suzanne zoo volledig mogelijk worde medegedeeld, spreken over het gedicht *Aen joffr.* A. B., dat we boven, bl. 64 vg., in zijn geheel lieten afdrukken, en waarin Brandt ook over Suzanne schrijft. Twee der drie dames waren ongetwijfeld Margareta de Bisschop en Suzanne Barlaeus. De derde is de zuster van een van die twee. Nu weten we niets van eene zuster van Margareta, en passen de initialen A. B. juist op Anna Barlaeus (zie boven bl. 92, noot 3), zoodat we vrij zeker in dezen aan haar te denken hebben. Anna was in Augustus 1651 ook met Suzanne in Zoetermeer geweest. A. B. had trouwens ook Adriana Barlaeus kunnen zijn; maar dit kan hier 't geval niet wezen, want Adriana was toen reeds gehuwd. We weten dat de juffrouw, aan wie deze brief gericht is, dien dag haar jaardag vierde:

> ‘en nu ghy jaerigh zijt
> Soo wenscht hy dat u een van dryen haest verblijdt:
> De langste Geeraerdt die te langh schijnt in 't begeeren,
> Sal hoop ik kort zijn, dat is kort in 't herwaerts keeren.
> Is dit genoegh gewenscht?’

Wie is die langste Geeraerdt? Onder Brandts vrienden van dezen tijd ken ik, behalve Gerart Heemskerk, nog slechts éénen Gerrit, namelijk Geeraerdt Pietersz. van Syl. Brandt heeft aan dezen schilder het Eerste Deel der *Verscheyde Nederduytsche Gedichten* opgedragen (*Bijdragen*, I, 5 en 6), en deze heeft een portret van Suzanne geschilderd (*Bijdragen*, I, 73). Of hij nu bedoeld is weten we niet, en de naam van den minnaar van Anna van Baerle zal wel nimmer met zekerheid te noemen zijn. Dat van Syl een vriend van Brandt is, en dat hij het portret van Suzanne gemaakt heeft, doet ons aan hem denken, maar meer dan eene gissing is het niet. Of van Syl in 1651 buitenlands was, is ook onbekend. Het ‘herwaerts’ in het gedicht van Brandt doelt op Katwijk, en van Syl woonde te Amsterdam. Zie in *Bijdragen* I, 5 hetgeen Immerzeel van hem meldt, vooral de mededeeling dat hij van 1655 tot 1658 de stad Amsterdam bewoonde. Was werkelijk de vriend van Brandt ook een huisvriend bij de van Baerles, dan zouden wij hem voor den ‘schilder’ hou-

den, tot wien Brandt in 1645 de versregels richtte *Op een zingende Joffrouw* (*Gedichten*, 1649, bl. 88).

Nu in elk geval het zoo goed als zeker is dat A. B. Anna Barlaeus is, en zij den 17 December 1651 jarig was, brengt ons deze laatste omstandigheid op eene andere plaats in Brandts *Gedichten* op den rechten weg. We vinden in die *Gedichten*, 1649, bl. 81 vg. een vers *Op het Jaarbanket etc.* met de dagteekening 1645 12/17, dat is 17 December 1645. Geen twijfel dus of het is een gedicht van Brandt, bij gelegenheid van Anna's jaardag aan een souper ten huize van van Baerle voorgedragen.

We komen, om tot Suzanne terug te keeren, ongemerkt tot 20 Januari 1652, haren jaardag. Ook thans zond Brandt haar een gedicht, dat men aantreft in zijne *Poëzy*, 1688, bl. 235 vgg., en dat we om de volledigheid opnemen, evenals het daar onmiddelijk op volgende antwoord van Suzanne.

Aan joffrou Zuzanna Barlaeus op haar geboortedag.

Wat dank, wat lof zal ik myn God, myn Schepper geven,
Om dat ik, ô vriendin, deze uuren magh beleven,
  Om dat ik u magh zien op uw geboortedagh?
  Dat nu de tranen weer verkeren in een lach,
Myn vrees in zoete rust, myn zorg in dankbaarheden
Tot hem, die 't alles is; die gisteren, die heden,
  Die morgen, alles gaf, en geeft, en geven zal.
  Want u verkreeg ik door geen redeloos geval.
Godt gaf my een vriendin: en geeft nu, dat haar leven
Verstant en oordeel heeft om my noch meer te geven:
  Om my een gezellin in voor- en tegenspoet,
  Een medehulp in noodt, een troost, die zorg verzoet,
Een blyschap in myn ziel en in myn arm te brengen.
Een weelde, die de jeugt en 't leven kan verlengen
  Die 't al verzacht, verwacht, veracht daar d'oude haat
  Der werelt ons door dreigt: die een gerusten staat
Met my kan stichten door de wysheit van uw reden,
Die my kan lichten door uw uitgeleze zeden.
  Dat schrander oordeel kon een baak zyn in myn nacht!
  Dit gaf en geeft men wel, maar 't geen myn hoop verwacht,

Stelt Godt in uw gewelt, gy kunt myn hoop verrassen.
Gy kunt uw tranen met myn hant van d'ogen wassen.
Ik meen de tranen, die gy onlangs hebt geschreit,
Toen my op zulk een traan een weêrhelft wiert ontzeit,
Toen gy op zulk een traan aan 't twyffelen geslagen
Niet wist of liefde of zorg den zegen weg zou dragen,
Tot dat de liefde door de tranen henen drong,
En het gesloten hart met blyschap opensprong,
En d'ogen sloten, maar 't was geen besluit van zorgen,
Noch endt van angst, die van den avont tot den morgen
Twee zielen pynigt; want ik voel 't ook als gy quynt.
Myn blyschap zucht en sterft, wanneer uw vreugt verdwynt.
Och kon ik nu voortaan al wat u dwingt bedwingen!
Nu zuchtge, en klaagt, en vreest met uw bekommeringen;
Maar ik sta tusschen hoop en vrees; en 't Jaargedicht
Verandert in een Bede, op dat het u verlicht.
Gedoog nu dat ik hier geen jaarbanket wil winnen,
Maar dat ik in den strydt der worstelende zinnen,
Die in uw hart noch duurt, en die uw ziel beschreit,
Naar vrede sta: zo sterve uw wankelmoedigheit.
Wilt gy dan vastigheit in uw gemoedt verwerven,
Zo sluit met my een bandt, die zorgen zal doen sterven.
Indien uw oog op my, en myn getrouheit viel,
Zo laat my eigendom genieten aan uw ziel.
En wenscht uw hart om my, en wil 't by my wel wezen,
Zo geef my dan uw hart. Verlos my van al 't vrezen.
Maar zo myn liefde u dwingt, gelyk uw pen bekent,
Wat weigert gy my dan? zyt ge overtuigt in 't endt,
Gelyk uw dicht my klaagt, waar blyft dan uw medogen?
Betoon nu dat ge zyt tot in uw ziel bewogen.
En ben ik 't die naast Godt u dichtst aan 't harte leit,
Hoe mag 't u dan van 't hart, dat het my hulp ontzeit?
Verhoor myn rede nu, die u aan Brandt en banden
En Brandt aan banden raadt om nimmermeer te branden.
Zo zal dees dagh dan meer als eens gezegent zyn.
Uw zorg zal dan uw rust uw vreugt zyn zonder pyn.
Zo zal de wysheit my beloven by te blyven:

Zo zal ik dezen dagh met myn geluk beschryven.
Want uw Geboortedagh, medogende Vriendin,
Zal al uw deugden dan verbinden aan myn min.

Den xx Januarius
MDCLII.

Antwoort op het vorige gedicht. Aan myn vrient.

Onlangs vont ik myn vrient met twe bekretene ogen,
Met een ontstelt gemoet, tot in de ziel bewogen
Met hem die my naast Godt het dichtst aan 't harte leit,
Om dat myn droeve zorg hem een vriendin ontzeit,
Die hy niet missen kan, en ik hem wel kon geven.
Dit 's d' oorzaak van een stryt die my bedroeft doet leven.
Dit 's d' oorzaak dat gy my zo dikmaal treurig ziet.
Dit 's d' oorzaak dat het nat uit bei myn ogen vliet,
Die voor u open staan; doch 't hart houdt noch verborgen
Het geen u liefde hoopt, maar myne min leert zorgen.
De liefde tot my zelf wil dat ik my onthou:
De liefde tot myn vrient dwingt my tot zyne trou:
De liefde tot myn plicht roept, dat ik niet kan laten
Hem die my lieft uit liefde en liefde zonder maten:
Dit stryen is myn stryt, dit houdt my heel verwart,
Dit berst ten ogen uit door een gesloten hart.
Een hart, dat altyt wil en wenst by u te wezen,
En altydt wederkeert, door minnen, hopen, vrezen.
Nu weet gy, waarde vrient, wat uw vriendinne quelt,
Als gy haar somtyts vindt ontvrolykt en ontstelt.
Dus treurig vont gy haar, toen gyze quaamt verrassen,
En uit medogentheit de tranen af kost wassen;
Niet met gesogt gevlei, maar met u wyzen raat,
Waar door gy haar terstont bragt in een blyder staat,
Met raat, die rede bragt, en hadt zo groot vermogen,
Dat zy het hart ontsloot, en sluiten deê myn ogen.
Een raat die zonder bandt my binden kon aan banden,
En raden aan een Brandt om nimmermeer te branden.

Januar. MDCLII.
Zusanna Barleus.

Beide gedichten zijn belangrijk, en al mogen alle omstandigheden voor ons niet duidelijk zijn, zoo veel blijkt dat Suzanne, al werd nu Brandt ook Predikant, toch eenige bezwaren had tegen een huwelijk met hem, en dat zij soms ‘bedroeft’ was[1].

Waarschijnlijk reeds in 't begin van dit jaar is Brandt Proponent geworden, en wellicht werd toen de verloving publiek. De eerste brief, dien we nu weer aantreffen, is van 5 Mei 1652.

Allerlieste.

Gisteren heb ick ues papieren neffens de soeticheyt, en van daeg ues ingesloten briefkens ontfangen. ick was van meninge desen naermiddagh aen ue te schryven, doch om uw verlangen niet te verlenghen neem ik dit uertje voordemiddagh waar, twelk ue desen een dach te eer sal doen hebben. ick merck uyt uwe schryven dat myn langh verblijf alhier u oorsaeck begint te geven tot moeyelyckheit, de welke ue haest sou benomen syn indien ick alleen na myn genegentheit te werk mogt gaen. het ongenoegen dat ick hier selfs uyt gevoel leert my aen het uwe gedencken, maer waerste vrient, tis my niet wel mogelyck in uw atwesen te toonen hoe aengenaem my uw bywesen is. laet u dit genoeg syn dat ick waer vinde tgeen ue eertyts schreeft van 2 eensgesinde personen, dat als de eene klaegt d' ander de smert gevoelt[2]. ick en ben soo geluckich niet als ue om mijn gedachte door schryven uijt te drucken. hoop hetselve mondelingh beter val sal hebben, in onse byeencomst, die na myn voornemen int laest van d' aenstaende week sou syn, doch sal door tussen-

1) Liever dan hier gissingen te maken over de oorzaken dier droefheid verwijs ik den lezer naar eene ‘Verhandeling over de Geveinstheit’, door G. Brandt geschreven, en geplaatst achter *Het Leven van Geeraert Brandt*, *beschreven door Joan de Haes*, bl. 235 vgg. In het Bericht aan den Lezer voor dat *Leven* wordt medegedeeld dat die Verhandeling ‘door den Heer Brandt in zyne jongkheit is ontworpen, en (zoo wy meenen) gericht aen Jongkvrouwe Suzanne van Baerle, in dien tyt zyne waerdste vriendinne, en naderhant ook door een gelukkigh huwelyk zyne echtgenoote’. Ik geloof dat die meening juist is. En, indien zulks zoo is, dan is die Verhandeling belangrijk.

2) In zijn gedicht van 20 Januari 1652 (zie bl. 102).

comen van iets, dat hier noch te doen is en daer ue niet gans af hebt dat ick schryf, noch 3 of 4 dagen langer vallen. bidde dat ue patientie aen desen corten tyt sich niet wil binden. ondertusche wensche ick dat myn comste soo veel aengenaemheit by ue mach vinden dat daerdoor alt verleden en geleden, vergeten en verbetert mach werden. van andere saecken daer ue af schrijft sal ick by gelegenhyt myn oordeel beter af spreken als schryven. wens ue ondertusschen neffens de uwe alle welvaren en heyl.

ick kan niet nalaten te schryven dat de saken van myn broeder Antoni[1)] tot syn ongeluck en tegen ons aller meninge afge-

1) Deze was in krijgsdienst. Hij was de jongste broeder van Suzanne. Zie R. Ansloos *Poëzy*, uitgegeven door Joan de Haes, bl. 370. Den 9 September 1659 zond Brandt (*Poëzy*, III (ed. 1727), bl. 51 vg.) een' 'Brief aan den Bruidegom Antony van Baarle, Luitenant over een vaandel voetvolks ten dienste van Hunne Hoog. Mog. en de Bruit Joffrou Walburg van Bokhoven'. In dien brief schrijft Brandt o.a.:

'Met dat ik uw brief ontsloot
Ging ons hart met eenen open.
Wenschen borsten los met hopen.
't Hart ging voor, dat wou ter feest.
Was ook 't lichaam los geweest,
't Hadt zich naar Cadzant begeven.
Nu is 't hier in 't Veen gebleven.
Wees te vreên dan met het hart,
Dat zich in dit wit en zwart
('t Geen ik zonder kunst verspil)
Zo niet toonen kan als 't wil.
Is myn rymen u te stom,
Broeder, Vrindt, en Bruidegom,
Denk nu vry die geest is heenen,
En in veenlucht lang verdwenen.
Met veel ander werks verkropt,
Werdt die ader toegestopt.
Vaart dan wel vereende menschen.
Of de menschen u wat wenschen
't Rechte goedt komt af van Godt. e n z .

In Vos' *Gedichten*, I (1662), bl. 720 wordt een versje gevonden 'Op de doodt van Jozyna Barbera, dochtertje van den E. Heer Antony Barleus, Kapitein etc.'

daen syn. Van swieten heeft een vaendel aen syn neef self gegeven, soodat op menschen niet te vertrouwen is, doch hout dit stil, ten waer ue daar iets of hoorde of van famieljare vrinden na gevraegt wiert. men sal sien wat hier nu verder in te doen staet. wy syn in dit stuk seer verset, als ue kan denken en maeckt dit onder ons groote onlust en sorgh om vele reden, maar wat raet. patiencie. geluckich sijn se die sulke luyden niet van doen hebben. tgelt sal van ons soo haest mogelyk is verwacht werden. vaert wel, godt bewaer myn vrient. ick blyf ue

genege vrindin
Susanne Barleus.
Den 5 Mei 1652.

Groet juffr. Eva de Bruyn. ick sal van de week noch eens schryven. gaet eens by myn suster de Wolf[1] en doet myn groetenis en segt haer dat ick de huyck mede sal brengen[2].

Reeds vier dagen daarna schreef Suzanne weer.

Allerlieste.

ick ben van meeningh op saturdach 't huys te syn, soot godt toelaat, int geselschap van juffr. Overbeeck en een van haer broeders. wy sullen van hier met de wagens op Haarlem ryden, die gewoon syn op de schuit van 5 of 6 te ryden, soodat ue my nu niet hoeft te halen of ergens te wachten. ik had u gedacht te verrassen, doch vreesende of ue na myn vertrek mocht schryven, sal ick niet derven laten u dese toe te senden. morgen wachten wy het geld. dit schryf ick te post. ick ga na de kerk.

vaert wel tot saturdagh. dan hoop ick ue self te spreken van tgeen de tyt nu niet toelaet te schryven.

Op hemelvaertsdach
9 Maij 1652.
Uwe vrindin
Susanna Barleus.

1) Adriana van Baerle huwde 22 Nov. 1642 met Karel de Wolf. Zie de *Dichtkunst van Jan Vos* (1658), bl. 263 vgg. en Barlaei *Epist.* 889: 'Est mihi domi sponsa, filia natu maxima, Adriana, quae juveni Roterodamensi Carolo Wolphio nubet'. Zie mede Barlaei *Epist.* 893-899, en Hoofts *Brieven*, IV, 66, 310 en 367.
2) *Op het adres van den brief staat:*

Aen Monsieur
Gerardus Brandt de Jonge
tot Amsterdam.

Dese brief kost ick te middach niet besteld crygen. de meit was uit. van dese namiddach hebben wy het geld ontvangen. uwen brief hoop ick met de mond te beantwoorden. segt eens tot onsent dat ik Saturdach denck te komen, en groet juffr. de Bruyn en D. Loedingh, die ick wel geluk wensch met syn speelnootschap alsoo ick niet en twyfel of D. Ewyck[1] sal dese stacie helpen houden. juffr. Petiet sal speelnoot syn, neffens een Tetje Heemskerk. maar ick teem weer, en vergeet van blydschap dat ick myn vriend haest sal spreken. adieu[2].

In dezen brief wordt van speelnooten gesproken, en Suzanne zal reizen in gezelschap van Juffr. van Overbeek en een' van haar broeders. Beide gegevens brengen ons tot de gissing dat Suzanne en Brandt den 28 Mei 1652[3] gasten zijn geweest op de bruiloft van Joannes van Overbeke en Klara van Baserode, en dat Brandt daar zelf het bruiloftsdicht voordroeg, dat men in de *Versch. Ned. Ged.* II, 43 (zie boven, bl. 31) en in Brandts *Poëzy*, 1688, bl. 272 vg. kan lezen.

In dit jaar 1652 werd Brandt benoemd tot Predikant te Nieuwkoop. In Mei 1652 was de Predikant der Remonstrantsche Gemeente te Nieuwkoop, Nicolaus Borremans, beroepen te Maasland. Hij had het beroep goedgekeurd of aangenomen, maar vertrok niet terstond daarheen, want op 6 Augustus 1652 treedt hij in de Groote Vergadering der Broederschap nog als Predikant van Nieuwkoop op. In zijne plaats werd nu te Nieuwkoop de Proponent Geeraerdt Brandt beroepen. Zie over dit punt J. Tideman, *De Remonstrantsche Broederschap*, bl. 100 en 195.

Of Nicolaus Borremans, die met Brandt bevriend was, hem

1) Jacobus Evicius of Ewijck was van 1645 tot 1654 predikant bij de Remonstrantsche Gemeente te Delft. Zie J. Tideman, *De Remonstrantsche Broederschap*, 68.

2) *Het adres van den brief is:*

Monsieur Gerardus Brant,
op 't rockin
tot Amsterdam.

3) Waarom Brandt zelf den 4 Juni 1652 niet op de bruiloft van zijn' vriend Gerart Heemskerk is geweest (zie boven bl. 33) is niet bekend.

in dezen geholpen en gesteund heeft weten we niet. Toch is het wel aan te nemen. Hier herinner ik er nog even aan dat Brandt (zie boven bl. 31) een gedicht maakte *Op den Geboortedagh van Anthonie Borremans*, een' zoon van dezen Nicolaus[1].

Brandt mocht verheugd en tevreden zijn dat hij, na nog geen jaar Propenent te zijn geweest, reeds eene plaats had, en wel kon hij (zie bl. boven bl. 30) van deze maand Augustus zeggen:

> ‘De Maendt die my gelukkigh maekt
> Door 't eindigen van veel ellenden’.

Den 8 September 1652 had het huwelijk van Dominee Geeraerdt Brandt en Suzanne van Baerle plaats. Ds. Loeding zond hun zijne *Huwelijx-rijmen* (zie boven bl. 66 vg.). Zoo waren nu twee der drie Gerrits (zie boven, bl. 65 en 100) getrouwd; of ook de derde zijne Anna tot vrouw heeft gekregen, dat meldt de historie niet.

Maar wèl weten we dat Suzanne en Brandt een gelukkig leven als echtgenooten gehad hebben. Brandts verzen[2] zijn nog over, die het ons duidelijk genoeg aanwijzen. En ook Brandts kleinzoon, de Haes, vertelt van zijne grootmoeder dat zij twee en twintig jaren ‘in echt en wonderlijke eendracht’ met zijnen grootvader heeft geleefd.

1) Volgens J. Tideman, *De Remonstrantsche Boederschap*, 368 en van der Aa's *Biogr. Wb.* II, 941, was Antonius Borremans, die in 1671 te Gorinchem beroepen werd, de oudste zoon van Nicolaus. We zullen dien Antonius wel denzelfden persoon durven noemen als den Anthonie, wiens geboortedag Brandt bezong. De vraag in noot 3 op bladzijde 31 van dit deel der *Bijdragen* dient dus bevestigend te worden beantwoord. Volgens Tideman t.a.p. bl. 366 is Nicolaus eerst in 1648 Proponent geworden. En het in de noot op bl. 31 vermelde huwelijk van Dominee Borremans had in 1645 plaats. Die twee gegevens had ik niet weten te combineeren, en daarom mijne vraag. Ik gis nu dat het *D.* op den titel van het bruiloftsdicht van 1645 er later voorgevoegd is. Vergelijk nog Dr. H.C. Rogge's *Cat. der Pamfletten-verzameling van de Boekerij der Rem. Kerk te Amst.* Stuk I, Afd. I, bl. 240, waar N. Borremans ook genoemd wordt als de verzamelaar-uitgever van Brandts *Gedichten* van 1649 (zie mede *Navorscher*, XIV, 171, 208, 267 en 328).

2) *Poëzy*, ed. 1688, bl. 246, 401 vgg., 430 en 460.

III.

Van de briefwisseling van Oudaen en Brandt bestaan nog slechts een tiental brieven, die hier den lezer worden aangeboden. De eerste brief is, voorzoover mij bekend, de eenige van de tien, die uitgegeven is, en wel in *Het Leven van Geeraert Brandt*, *beschreven door Joan de Haes*, bl. 125 vgg. De negen andere worden bewaard in de Bibliotheek der Rijksuniversiteit te Leiden, en maken daar een deel uit van de aanzienlijke verzameling brieven, die eens het eigendom zijn geweest van den bekenden Geeraert van Papenbroek.

Aan Dr. W.N. du Rieu te Leiden breng ik bij dezen mijnen dank voor het mij gedurende eenigen tijd ten gebruike geven van deze en andere brieven uit de Leidsche boekerij.

Eerwaardige en zeer geachte vriend,

Ik hebbe al lang de genegentheit gevoelt, om onze vriendschap, die in de jaren onzer jeugt haren aanvang heeft genomen, door een lettertje van aanschryving eenigsins te vernieuwen, en als wederom wakker te maken, dewylze door verscheidenheit van beroep, en veellicht ook door ver afgescheidene afwezigheit, tot eenige verkoeling schynt gebraght te zijn. Ziende evenwel dat een gelijke neiging in veel deelen onze gemoederen aan den anderen verbond, en dat d'eenzedigheit een' allerschoonsten trek van vriendschap maakt, hebbe ik, gelijk gezegt, al lang genegen geweest de kennisse daarvan wederom op te vatten, om dat deze maar alleen onder de levenden plaats heeft, en ons daarvan somtijts zoo haast de gelegentheit benomen is. Voornamelijk hebbe ik dit in den zin gehad, toen ons Uw E. *Historisch verhaal sedert de Reformatie* door den druk wiert mede gedeelt[1)];

1) Op het in 1657 verschenen *Kort verhael van de reformatie en van den oorlogh tegen Spanje in en ontrent de Nederlanden tot den jare* 1600 was in 1663 gevolgd het *Verhaal van de reformatie in en omtrent de Nederlanden.* Zie de Haes' *Leven van Geeraert Brandt*, bl. 23, 24, 25 en 37; Rogge's *Beschrijvenden Catal. der Pamfletten-verzameling van de Boekerij der Remonstrantsche Kerk te Amsterdam*, Stuk I, Afd. I, bl. 173 vg.; en Dr. G.M.C. Loeff, *De Nederlandsche Kerkgeschiedschrijver Geeraardt Brandt*, bl. 22-26, 27, 28, 29, 31, 136.

waarin ik Uw E. aanmerkingen, byzonder omtrent de ontdekking van den zeer verdorven aart des Pausdoms, zodanig heb bevonden, dat ze my ten hoogste behagelijk en welgevallig zijn geweest; want, ik weet niet door welke ingebore neiging, of erfbezit mijner Voorouderen, door een bykomende overweging en redenmatigheit gesterkt, ik voele zodanigen ingedrukten afkeer, en vergruwing, van alles, wat die Roomsche Kerk, als zodanig, eigen is[1)], (gelijk ik, opdat ik dit in 't voorbygaan zegge, in 't korte, zoo my d' Almaghtige hiertoe het leven spaart, door eenig werk, althans by my onder handen, noch nader hoop te toonen) dat het my niet anders als ten hoogste welsmakelijk is, 't geen met reden haare in den gront verdorventheit voor de werelt ten toon stelt, om alle menschen daar van af te schrikken. Ik zegge, met reden; omdat eenige verwerping, of benadeelende afmaling, die niet de rede tot haar richtsnoer heeft, my echter noit door ingenomenheit (indien ik my zelven hier in kenne) tot eenige meestemming heeft kunnen vervoeren. En gelijk ik dan in Uw E. gemelde werk deeze vereischte hoedanigheit ten volle meene gevonden te hebben, zoo heeft het my niet anders als een volkome vergenoeging kunnen baren; waarvan, dat ik mijne gemoeds toegenegentheit niet betuigt hebbe, ik weet naulijks door welke versloffende nalatigheit het by gekomen is: tot dat het Uw E. belieft heeft, my met Uw E. heerlijk Vredegebed[2)], en daarin

1) Zie mede van Hoogstratens *Leven van Oudaen*, bl. 58 vg.
2) Namelijk de *Bede voor den Welstandt des Vaderlandts*, te vinden in Brandts *Poëzy*, 1688, bl. 32-36. Het gedicht schijnt afzonderlijk te zijn uitgegeven. Van den Bisschop werd o.a. gezegd:

‘Deez Myterdrager
Draagt zich nu als een plager,
Kiest voor kouters stale zwaarden;
En voor lamren oorlogspaarden,
Trots van draf;
En zijn staf
Leit hy voor de krygspiets af;
De myter voor 't helmet;
Den tabbert laat hy 't harnas dekken,
Root besmet.
Kan hy dus een Herder strekken
Met de wolven op te wekken?
Stryt hy dus voor zyn geloof,
Zo heet op roof?’

een uitgedrukte print van dien verkeerden Roomschen onderharder en Bisschop van Galen, my als eerst wederom aanmanende te vereeren; waervoor Uw E. ten hoogsten ben bedankende. En om van mijnen kant te doen zien, dat die eens gevatte neiging noit zoo ontwortelt word, of zy keert somtyts tot haar' eersten aart en indruk weder (ik spreke nu van de genegentheit tot de rijmkonst, die een poos lang by my als verstorven gelegen heeft) hebbe ik wel willen deze mijne ontworpene gedachten, op de *Verzoeking onzes Zaligmakers*, thans van onder de persse gekomen, tot een geringe betuiging van dankbaarheit hier nevens doen gaan: wel wetende, dat de Dichters, die dikmaals by de Schilders vergeleken worden, ook hierin de zelven gelijk zijn, datze, terwijlze hun eigen konststukken bearbeiden en uitwerken, ook die van anderen hunne winkel, of immers kabinet- en oeffenkamer, zoeken by te voegen; als zijnde zelfs in 't gemeen de meeste liefhebbers, veellicht om datze hun eigen oordeel een allerrechtmatigste keur durven toevertrouwen; 't en zyze achten zich zelven zoo verre boven alle gelijkheit met anderen gestegen te zyn, datze, by de hunne alle andere vergelijking verachtende, ook alle aanmerking van 't geen eens anders is, ter zyde en achter rugge stellen. Doch 't geen ik weet dat alhier, aangaande 't mijne, wat de konst belangt, in geene aanmerking komen kan, zal acht ik d' uitgekoze stof vervullen. Ontfang dezelve met zoodanigen toegenegen gemoed als waar uit ze toegezonden word; en in de vernieuwing uwer vriendschap, nevens zijne hertelijke toewensching van alle zegening naar ziel en lichaam, ook aan alle die Uw E. lief zijn,

Uw E. gansch geneigden vriend en dienaer,
Joachim Oudaan.
Te Rotterdam den
7 February 1666.

D. Gerard Brand.

Waarde en zeer bijzondere Vrind, en Broeder in Christo. Na dat ik de gelegentheijd niet en had met uw' E. te kunnen spreken, vermits uw' vertrek, had ik uw' E. vrij veel te zeggen, van dingen die mij al bedenkende in 't zin quamen, en misschien in de vergrooting van uwe Historie der Reformatie eenige aanmerking zouden kunnen verdienen. Ik zalze dan alhier op het papier neerzetten, niet juijst gelijk een welvoegzame aaneenbinding van tijd, of stoffe, of stijl vereijscht, maar gelijk ze mij nu vervolgens wederom in gedachte voorkomen.

Gij merkt aan de schrikkelijke scheuring in den jaare 712 tot Gent ontstaan, uijt Hoofds Hist. de welke ik meen dat de Heer Hoofd uijt N. Burgundus heeft ontleent, alzoo bespeuren kan dat hij in verscheijde dingen van gemelden Heere word gevolgt. de zelve dan gedenkt dezer scheuring op zijn 127ste blad in 4to maar voegt er terstond bij, Exin continua pax, ac durata in Romanam sedem fides ac longa securitas ecclesiae. Cuius tranquillitatem anno MCCCCXLIV homo plebejus Duaci sollicitare ausus, petitis ab Archiepiscopo judicibus violatae religionis poenas *primus exolvit* etc. Vremd dunkt mij dat hij dit zeijt, dewijl, volgens getuijgenisse van anderen, in uwe Historien aangeroert, overvloedig genoeg bewezen word, dat 'er, en, meer opstand tegen de Roomsche kerk, en, het ombrengen van veelen om de zelve, in deze tusschentijd, voorgevallen is. Ook word dit voorval te Douaij van Uw' E. op dezen jaare, mijns wetens, niet gedacht; ten zij het het zelve zij met het gene Uw' E. stelt op het jaar 1421, pag. 45[1)].

Lodewijk van Beijeren zeijt Burgundus (in de beschrijving van des zelven Keijzers leven, op het laatste blad) dat na zijn dood van den Paus Eugenius, als ook van het Concili van Basel, Roomsch Keijzer word genoemt[2)].

Uijt de mond van P. Scriverius hebbe voor waarachtig hooren vertellen, dat in het beleg van Leijden, toen het Papierengeld was gemunt, over het opschrift des zelfs bij den predikant,

1) Vergelijk Brandts *Historie der Reformatie*, I (1671), 31 en 42.
2) Daarom spreekt Brandt in de *Historie der Ref.*, I (1671), 28 ook van ‘Keiser Luidewijk’.

den Taling genaamt, op den predikstoel wierd geschrolt, en tegen de magistraat uijtgevaren, dewijl 'er op stond Haec Libertatis ergo; maar dat'er op had moeten staan Haec Religionis ergo: welke berisping zoo hoog ging, dat de Secretaris Jan van Hout (een man van forssen inborst, en van wien een spreekwoord in zwang ging, gepast op zijne heerschachtigheijd *het Hout dwingt den Hond*, spelende op het zegswoord dat die van Leijden Hondehangers zijn) zittende nevens den Burgemeester Vander Werf in het Heerengestoelte, een geladen pistool uijt den zak trok, zeggende tot den Burgemeester, Wil ik hem 'er aflichten? meenende van den predikstoel; 't geen den Burgemeester wijsselijk schutte, en zeijde, wat zoud gij beginnen, wat onrust zouwt gij aanrechten[1)].

Taxa Camerae Apostolicae of Prijskaart[2)] op alle de zonden is gedrukt (na de exemplaren van Roomen en Parijs) te s'Hartogenbosse, bij Steven du Mont; en geautenthiseert bij twee Schepenen en den Secretaris dier Stede. Of gij ze gezien hebt weet ik niet.

Indien iets belust waart te doen aangaande 't leven en de bedrijven van Leijcester, een wijdluftig verhaal hier van, en waar in zoodanige staaltjes die bijna ongelooffelijk schijnen, en tot nochtoe noijt in 't licht en zijn geweest, is onlangs bij geval iemand van mijne vrinden in handen gekomen, en waarvan ik mij sterk make Uw' E. het gebruijk te zouden kunnen beschaffen. doch is een Engelsch manuscript, en, gelijk uijt vele omstandigheden aftenemen is, al bij 't leven van Leijcester zelf geschreven, hoewel tot na zijn dood uijtgestrekt, maar, gelijk waarschijnlijk is, 't geen om de tederheijd der stoffe in die tijd noijt het licht heeft mogen of durven zien. Die 'er mij onder 't lezen eenige dingen uijt vertaalt hebben (want het Engelsch zelf versta ik niet) waardeeren het voor een stuk van ongemeene prijs. kan 'er Uw' E. zich van dienen, of de smaak begeerlijk van voorstellen, zulks wetende zal mijn best doen, om het zelve Uw' E. te behandigen.

Een paapsch klooster-manuscript (ut mihi videtur) mij voor eenige tijd in handen vallende, bevinde ik ook daar in een pre-

1) Dit verhaal is door Brandt overgenomen in de *Hist. d. Ref.* I (1671), 554, maar hij spreekt van ‘een der Predikanten’, zonder den naam te noemen. En de Secretaris Jan van Hout wordt daar ‘een seker Amptenaer der stadt’!

2) Men leze Brandts *Hist. der Ref.* I (1671), 39.

dikatie of twee van dien befaamden J. Brugman, van woord te woord gevolgt, 't welk alhoewel van niet veel aangelegentheijd echter zouw kunnen dienen tot voldoening der nieuwsgierigheijd.

Historie en geschiedenisse van het vangen Christophori Fabritij, en Olivarij Bochij, met alle 't gene daar aan vast is[1)], mitsgaders alle de brieven, heb ik, te Antwerpen gedrukt a^{o} 1582.

Het Boekje[2)] van Harman Schinkel hebbe niet kunnen bekomen; de Nicht alhier, diens overgrootvader Schinkel is geweest, zeijt haare laatste exemplaar weg vereert te hebben, menende weder andere te kunnen bekomen bij den drukker Waalpot tot Delft, doch die zeijde toen gene te kunnen vinden, en niet te weten of hij 'er noch wel een van overig had. Willem van Heemskerk[3)], weet ik wel, heeft 'er voor deze een gehad. In de beschrijving der Stad Delft[4)], van dezen jaare in 't licht gegeven, word mede van Schinkel gewag gemaakt, en eenige bijzonderheden van gemeld.

Van mijne twee brieven van Gerard Mercator, den Atlas-schrijver, zende den eene in originali, en den andere in kopij; alzoo mij deze om haar stoffe zeer aanmerkelijk schijnt. ook is het laatste gedeelte dezer originele een vervolg van stoffe van den andere.

Onder mijne dubbelden heb ik geen bijzondere, als eene van Andreas Rivet, en Prato a Crast, eene van Eduardus Poppius, als ook d' ondertekening van Gebhard verdreven Keurvorst van Keulen, die het Pausdom verliet, en een vrouw troude[5)]; deze indien Uw' E. dienst kunnen doen staan te uwen gebiede, als mede eenen fransen brief ondertekent bij Viglius Zwichemus; want alhoewel geenen anderen brief van den zelve en hebbe, zoo hebbe echter des zelfs Codicillare dispositie, voor Notaris en zeven getuijgen (zijnde alle voorname Heeren dies tijds, aan het Hof te

1) Zie Brandts *Hist. der Ref.* I (1671), 262-264.
2) Brandt, *Hist. der Ref.* I (1671), 482-484. Brandt citeert *sijne laetste brieven*, *door Dirk van der Burg uitgegeven.* Dit zal het bedoelde 'Boekje' zijn.
3) Dezelfde, van wien boven, bl. 33-35, gesproken is. Ter aanvulling van het daar medegedeelde diene dat in Oudaens *Poëzy*, I, 327-333 eenige gedichten op door hem 'bediamantstifte' roemers enz. worden gevonden.
4) Waarschijnlijk wordt hier de *Beschrijvinge der stadt Delft* door D. van Bleyswyck Ez. bedoeld.
5) Zie Schlossers *Algemeene Geschiedenis*, XIII, 238-240.

Brussel) die alle benevens Viglius de zelve ondertekent hebben, zoo dat ten gevalle van een goed Vrind den gezeijden brief zal kunnen en willen missen.

Hier bij doe een vodderijtje van 't Sacrament ter Heijlige Stede, t' Amsterdam gedrukt 1568. Als ook een belijdenisse des geloofs van Koning Jacobus van Schotland, van den jaare 1581. De welke alhoewel beijde van weijnig belang, echter misschien Uw' E. ergens in zouden kunnen te stade komen. Gelieft alles in het goede te nemen, en te erkennen tot een betuijging van aanhoudende vrindschap; en dat ik ben en onophoudelijk blijve

Uwe E. zeer geneijgde bereijdwillige
Vrind en Dienaar
Joachim Oudaan.
Rotterd. 24 Julij 1669.

D. Gerard Brandt.

Waarde, en zeer bijzondere Vriend. Op uwen aangenamen van den 8^{en} dezer, hebbe tot nochtoe uijtgestelt te antwoorden, om dat van zeker Vrind toezegging had van te zullen bekomen het boekje van H. Schinkel[1)]; doch tot noch toe in de zelve hoop te leur gestelt, hebbe niet willen mijne antwoord verder verwijderen. Ik bevinde dan in den uwen ingesloten eene wijdluftige lijst van Autographa, meerder dan ik verwacht hadde. Ende indien het niet te zeer met de beleeftheijd en vriendenplicht en streed, ik zoude ze altemaal, uijtgezondert eenige weijnige, waarvan ik voorzien ben, wel begeeren. Die mij dan gebreken, zijn deze[2)]:

Aitsema
Arminius
Beverovicius
Buchelius
Cats
Clusius
Conringius
Cuneus
Curcellaeus
Honardus
Hooft
Huigens
Louijse de Collignij
Joh. Is. Pontanus
Scototarratius
Tesselschade
Tilenus
Westerbaan.

1) Zie de tweede noot op de vorige bladzijde.
2) Brandt noteerde in margine: C. Boyus, van der Burg, Episcopius, J. Forestus, van der Myle, Is. Dorislaus, Jos. Sacema, Spanhemius, G. Staekmans. - Verder is (waarschijnlijk door Brandt) voor alle door Oudaen genoemde namen een streepje geplaatst met uitzondering van Arminius, Tilenus en Loijse de Colligny.

Van wijlen Uwe Eerw. Schoonvader de Heer Barlaeus hebb'er een van 't jaar 1610 doch het papier vrij mishandelt; van D. Episcopius hebbe niet dan een simpele ondertekening, met anderen gemeen; van Forestus is het onderschrift enkelijk Forestus, zonder voornaam, of jaar-tekening, zoo dat onzeker ben; van Ruarus en Uijtenbogaart hebbe icse die goed zijn. Die Uw' E. zal believen te missen, en mij toe te schikken, zal met de hoogste verbintenis ontfangen, en de afschriften in 't kort te rugge zenden. Die van Viglius gaat hier ingesloten. Indien Uw' E. dienstig achte de afbeelding van *Engel Merula*, dien vromen en oprechten ouden Hollandschen Martelaar, in den nieuwen druk van Uwe E. Verhaal in te vlijen, ik meen dat ik Uw' E. de aftekening des zelfs zouw kunnen doen hebben na des zelfs schilderij, zijnde principaal, welke tegenwoordig bewaart word in het Weeshuijs in den Briel. Ook berust alhier noch, onder de Afkomelingen, de schilderij van Paap *Hubrecht Duijfhuijzen;* of zulks te weten Uw' E. te eeniger tijd te stade komen kost. Ik blijve

Uw' E. zeer geneijgde Vrind en Dienaar
Joachim Oudaan.
Rotterd. 22 Augusti 1669[1)].

D. Brand. Eerwaardige, zeer bijzondere Vrind.

Ik kome zoo uijt den huijze van eene Vander Hoeve, getrouwt met een zoons dochter van Hubert Duijfhuijzen; te welken huijze des zelfs Duijfhuijzens afbeelding, levens-groote, gevonden word; mijn hoop en voornemen was den zelven te kunnen bewegen, om hier van een aftekening te mogen maken, doch alle redenen te vergeefs gequist, het slot is, *Aber das werd nicht 't zeyn.* Tot eens zoons zoon, waar ten huijze mede een afbeelding is, in een

1) *Op het adres van den brief staat:*

Eerwaardige Godvruchtige
D. Gerard Brand, Bedienaar der Remonstrantsche
Gemeente
tot
Amsterdam.
onder Vrinds Couverte.

altaarstuk, dat van de Schilder Zorg geoordeelt word vrij wel gedaan, en meer dan honderd gulden waardig te zijn, vonden het humeur noch veel verwarder, want alzoo deze is een hevig voorstander van de Publique Kerk, dunkt mij in den zelven bespeurt te kunnen worden de erffenis, niet van den aart zijnes Grootvaders, maar van die hevigheijd en bitterheijd waar met dien goeden man, in zijn tijd, van de Kerkelijken bejegent is; zoo dat hier wederom bevestigt word het zeggen dat de Heer Hoofd van de Neijen, Marten en Jan, vader en zoon, gebruijkt[1]. Immers hij liet zich hooren, dat hij eens het tafereel al uijt de lijst had genomen, en het op het vier gelegt, om te verbranden, doch dat hij zich bedenkende het wederom te rugge trok, maar dat hij dat veel liever noch op staande voet zouw doen, dan 'er eenige afbeelding van te laten nemen. Quid huic hominum generi facias, tam tetrico, obstinato, et perverse sapienti? Uijt monde van Vander Hoeve, als ook van des zelfs vrouw, verstond eenige particularia, die mij niet ondienstig dachten op staande voet aan te tekenen. Dat, namentlijk, hij Duijfhuijzen, was een Schevelinger[2] van geboorte. Dat, voor de tijd van de Reformatie, alhier tot Rotterdam was voorgevallen, dat eene Eeuwit Prins (wijlen de Grootvader van de jongst overledene Burgemr. Adriaan Prins, alhier) met zijn eijgen koopmanschap van haring en vis gewoon was op Antwerpen te varen, alwaar hij gezien hebbende iemand om de Religie van leven ter dood brengen, daar zoodanigen schrik van had gevat, dat hij het met de hoogste verontwaardiging voor wat nieuws op zijne te huijs-komst aan zijne Burgeren vertelde; 't geen zoo verre ging, dat het gerucht daar van mede ter ooren quam van die genen, welke het zich haare plicht meenden te zijn, tegen de opkomende en inkruijpende ketterijen te waken; voor de welke dan gemelde Prins ontboden, om van deze zijn vertelling, als ook verder van zijn geloof rekenschap te geven, zoo gevielt dat Duijfhuijzen, als Priester, president van dit Collegie was, die, onder 't examineren van den

1) Hoofts *Historien*, ed. Hecker, II, bl. 214: ‘Waaruit men, gelyk by meenigh ander exempel, speurt, dat gezintheit in 't stuk van godsdienst en partijkeur, geen erf is’.
2) Brandt schreef er boven: Rotterdammer.

anderen, zich al stil hield, tot dat den anderen op de belijdenis zijns geloofs gesommeert, zijn uijtvlucht nam, met het gemeene spreekwoord, dat zijn geloof was, gelijk de kreupele zeij tegen de Blinde: die wel doet, zal wel vinden, waar op Duijfhuijzen opstaande, hem de hand op het hoofd leij met te zeggen: Wel zoon, gaat zoo voort, dat geloof is goed, houd u daar bij, en doet'er na. En dat hij wijders het discoers zoodanig wist te dirigeren, dat het verder examineren achter wege bleef, en den beklaagde hier mede vrij gekent, en zuijver in 't geloof verklaart wierd. Die naderhand tot rijper kennisse gekomen, sedert altijd plag te zeggen, dat Duijfhuizen op die tijd oorzaak van zijns levens behoudenisse was geweest[1]. Zooveel vermag godvruchtigheijd met omzichtigheijd gematigt.

Verstond wijders, dat het met gemelde Duijfhuijzen eenderleij gelegentheijd had, wegens het gebruijk van zijn Vrou, als met de vier Pastoren, in den Haag verbrand; en dat hij derhalven op de zelve tijd, om de zelve oorzaak, Commissarissen van het Hof te zijnen huijze kreeg; de welke ontfangende met een groote minzaamheijd, en beleeftheijd, zeijde allang wel belust en genegen geweest te zijn, om van die materie met verstandige luijden te spreken; derhalven dat haare komst hem aangenaam was; maar verzocht (alvorens eer tot deze verhandeling te komen) dat het den Heeren Commissarissen gelieven zouw, eerst met hem wat te eeten; en dede tevens de tafel dekken, en de zelve ook van wijn voorzien, om zijn gasten wel te onthalen, die op zoo beleefde en verplichtende noodiging dit niet ontzeggen kosten; tevens had hij ordere gestelt, dat hem, bij den gene, die de taaffel diende, in plaats van wijn niet dan water zouw geschonken worden, om in alle gelegentheijd zijns verstands machtig te zijn. Aldus de maaltijd ettelijke uuren gerekt hebbende, waarin niet dan welgevallige propoosten gewisselt wierden, als op het slot des zelfs de Commissarissen van haare boodschap begosten

1) Brandts *Hist. der Ref.* I (1671), 613 vg. - Over het leven van Duifhuis zou men, zoo men 't wenschte, kunnen raadplegen Mr. Scheltema, *Geschied- en Letterkundig Mengelwerk*, Stuk II, bl. 124 vgg.; Mr. J. van Oordt, *Iets over Hubertus Duyfhuis*, Rott. 1841; en Dr. E. Diest Lorgion, *Hubertus Duifhuis*, *een tafereel uit den tijd der Kerkhervorming*, Gron. 1854.

te spreken, zoo zeijde hij, Dit was een dag van vrolijkheijd, men moest malkandere nu met geen zwaarmoedige propoosten bezwaren, ook dacht hem dat de waardigheijd en gewichtigheijd der stoffe wel vereijschte, dat hier toe niet anders dan met bedaart verstand, en nuchtere zinnen, die met geen beneveling van spijs of drank bezet waren, getreden wierd; en derhalven dat best was hier des anderen daags 's morgens goeds tijds van te spreken, zij zouden komen zoo vroeg alsse wilden, en hem wilvaardig vinden. Dit goed gekent, en van henluijden toegestaan, vertrokken zij in haare herreberg, en hij noch van die zelve nacht te stad uijt, en voorts op Keulen, met welke slingerslag hij haare handen, en het gevaar ontging. Tot Keulen vond zich wel haast in de uijterste verlegentheijd, alzoo groot geld op zijn lijf gezet wierd, en hij van geen eenig mensch bekent, zich aan geen mensch openbaren dorst; waar 't weijnige dat hij bij hem hadde haast verteert was, en hij, mits de korts-gevolgde Troubelen, van beneden geen onderstand en kreeg; waar over in de hoogste nood, dat hij gene uijtkomst meer en wist, ging met zijn oudste zoontje aan de hand, met de tranen in d' oogen, buijten de stad wandelen. hier gemoet hem een man, die hem kende, en vrindelijk aansprak, met te zeggen, Heer Hubert, ben ji dat, heb ik u hier? waar over hij verwondert, en ontstelt, zeijt, Vriend kent gij mij, ik ken u niet; en den ander weder, Ik ken u wel, heb u dikmaals tot Rotterdam hooren preken etc. en van deze in andere redene komende, bespeurde zijne groote verlegentheijd, zeijde verder, Ik zie wel wat u schort en hoe gij te moe zijt, ik ben hier van Keulen van daan, en woon tegenwoordig tot Dordrecht, mijn koopmanschap is in Rijnsse wijn. Zie daar is een Wisselbrief op zulk een man, ontfangt die, en behelpt 'er u mede. waar op Duijfhuijzen: Ik zal geen middel hebben u weder te kunnen betalen etc. En hij, Dat's geen nood, ik heb noch meer voor u ten besten etc. Sedert is hier op zijn beroep tot Utrecht gevolgt[1)].

Zoo ziet men dat God uijtkomst geeft, wanneer de mensch alle raad ten ende is. Dit hebbe goed gedacht aldus hier neer te

1) Brandts *Hist. der Ref.* I (1671), 614 vg.

stellen, 't welk of wel van geen groote aangelegentheijd, echter somtijds zijn nut zouw kunnen doen.

Om de Afbeelding van Engel Merula heb na den Briel geschreven, maar noch geen antwoord bekomen. De voornaam van den Taling[1)] is mij niet bekent. maar twijfele niet, of de zelve zal in de beschrijving van Leijden van J. Orlers, dewelke niet bij de hand hebbe, gevonden kunnen worden.

Omtrent vier of vijf jaren geleden, is bij mij geweest Johan van Assendelft, Dochters-zoon van wijlen de Burgemr. Vander Werf, in 't Leijds-beleg zoo vermaart. Deze zeijde verstaan te hebben, dat ik van mening was eenige Gedenkschriften uijt te geven rakende de Nederlandsche geschiedenissen ('t was op de zelve tijd dat ik bezig was met mijn werk van de Roomsche Mogentheijd, waarin eenige dingen onze oude Landt-stand rakende,) 't welk zoo zijnde bood hij mij aan om ter hand te stellen verscheijde autenthijque stukken van wijlen zijn Grootvader Vander Werf, toen onder hem berustende. 't welk ik, gemerkt onze niet ten zelven eijnde mikkende oogmerk, met dankzegging en beleeftheijd excuseerde; als niet geraden achtende iemand van 't zijne te ontbloten, zonder den beleefden Aanbieder zijn voorgestelde eijnde te doen genieten. Sedert heb op Uw' E, en uw' nu onderhanden zijnde werk gedacht, dat meerder van zoodanige natuur schijnt te zijn, als het mijne toen is geweest. 't Is wel waar dat gemelde van Assendelft midlerwijl is komen te overlijden, maar zijne Weduwe, ofte twee van zijne Broeders tot Leijden noch in 't leven zijnde, zouden 't zelve behulp (zoo 't hen mede zoo goed dacht) kunnen toebrengen, 't welk u hiermede wel heb willen bekent laten zijn.

D' Autographa zoo veele, en van zooveel vermaarde mannen, heb met meerder gretigheijd en begeerte, dan welvoegzaamheijd, ontfangen; want, met enkelijk te bedanken, u van zoodanigen schat te ontbloten, is de beleeftheijd vrij te kort gedaan. En evenwel indien bij Vrinden plaats mocht hebben, 't geen ten opzicht van God almachtig, den oppersten gever alles goeds, niet alleen welvoegzaam maar ook onze plicht is, dat is, hoe wij

1) Zie boven, bl. 113.

meer van hem ontfangende, wij meer van hem verzoeken en begeren mogen en moeten, indien, zeg ik, dit bij Vrinden niet wanschikkelijk was, ik zoude noch alhier mijn begeerte niet bepalen, maar d' eens gegeve hoop van iets van de hand van Arminius, en Tilenus, als ook van Loijse de Colignij[1)], te kunnen verkrijgen, niet zoo lichtelijk laten slippen, maar wederom indachtig maken. Ja en ook iets van de Heer J.G. Vossius, uijt bedunken of van de zelven eenig overschot onder de schat uws Schoonvaders mag voorhanden zijn, daar bij bedelen. Maar wetende dat deze bron niet oneijndelijk, gelijk bij dien grooten Alvermoger, maar uijtputtelijk is, zoo wil veel liever alhier mijn begeerte bepalen, met oneijndelijken dank te zeggen voor het geen gereeds genoten heb, dan met eenige verder eijsch Uw' E. de minste belemmering of moeijenis te veroorzaken. Inmiddels, zie hier voor het gegeve goud, het koper, indien niet het lood, of hetgeen noch geringer is, eeniger afschriften; waar van de rest in 't kort te volgen staat, een weijnig aan de kant vergult, met eene van Rivet, als ook eene ondertekening van Gebhart Truxes, keurvorst van Keulen, dewelke alhoewel van geen groote aangelegentheijd, echter om zijn bijzondere reformatie, en dat hij, met een vrou te trouwen, zich in de Gedenkschriften, inzonderheijd die van Famianus Strada, eenen met een zwarte kool getekende naam verworven heeft, 't oog van iemand te zijner beschouwing zouw mogen kunnen trekken. Neem dit mijn langwijlig geschrift in 't goede; terwijl ik eijndige met mijne hertelijke groetenisse en een openhertige getuijgenisse, dat ik ben

Uwe verplichte, zeer geneijgde
Dienaar en Vrind
Joachim Oudaan.

Rotterd. 16^{en} Sept. 1669.

Zeer geliefde Vrind en Br. in Christo.

Al zoekende geraakt men tot meerder klaarheijd en bescheijd van 't geen eerst met eenige duijsterheijd omwonden was. De zwarigheden, of tegenwerpingen, die gij mij wegens Mr. Hubert

1) Juist voor deze drie namen was in den vorigen brief geen streepje gemaakt.

Duijfhuijzen te gemoet voert, had ik mij zelven, uijt het nader nalezen van de Heer Hoofd, en Uijtenboogaard, al gemaakt, en zach'er niet klaar door, tot dat ik alles met zooveel opzoekens naspeurende, als doenlijk was, nu meen tot de waare geschapenheijd van de zaak ingedrongen te zijn. 't Is dan zulks, dat al 't gunt voor deze hebbe geschreven van de gezondene Commissarissen etc. ook zoo bevinde waarachtig te zijn, en alhier tot Rotterdam geschied. doch misschien met deze weijnige verandering, dat ik meene geschreven te hebben (wel en weet ik het niet, want ik heb'er geen kopij afgehouden) dat het onderzoek zoude aangelegt zijn, om dat hij met zijn huijshoudster kinderen won, welke huijshoudster hij voor zijn echte vrou was houdende, en niet voor zijn bijzit verklaren wouw; 't welk wel zoo is, maar daar schijnt bijgekomen te hebben, een nader of nauwer onderzoek op zijn Geloof in 't algemeen. Want weijnig tijds te voren, was voorgevallen, dat alhier in de Groote kerk een Spaansch Priester predikte, in het Spaansch (zoo men mij zeijt, waarschijnlijker is met vermenging van eenige redenen in de zelve taal, 't en ware het geweest zij met het inkomen der Spanjaarden met Bossu, en in een predicatie voor de Spanjaarden, want op de zelve tijd is het gebeurt) waar in hij onder anderen zich liet hooren, Dat ook deze kerk met Lutheranerij besmet was, en dat hij daar tegenwoordig was die 'er d' oorzaak van was, doch dat het niet lang aan zouw loopen, of men zouw hem wel hebben, en hem een vuur onder zijn poort stoken [met deeze woorden vertelde men 't mij] dat de Inquisitores hier toe al op weg waren etc. 's Anderendaags na de Predicatie komt zeker Schipper, gewoon op Spanje te varen, bij Duijfhuijzen, hem vragende of hij wel wist wat de Spanjaart daags te voren gepreekt hadde? Hij zeijde neen, wel gezien te hebben dat hij ijverig in zijn preken was geweest, maar die taal in veelen niet te hebben kunnen verstaan; waar op hem de andere deze rede verklaarde, en zeijde beducht te zijn dat het op hem [Duijfhuijzen] gemunt was. 't geen hem dede op zijn hoede zijn, en op het komen van de Commissarissen zoodanige middelen gebruijken als ik voordezen heb geschreven; dit geviel in den jaare 1572 in de maand van Meij, of 't voorste van Junij, want hij te Keulen zijnde wierd

terstond van zijn vrouw gevolgt, en die daar eenige weijnige dagen aangekomen zijnde, quam 'er in de kraam te bevallen op St. Jakobs dag[1)].

Bewijs nu dat dit waarachtig is meen ik zekerlijk afgenomen te kunnen worden, uijt de originele brieven die ik gezien en ten huijze van den eijgenaar uijtgetekent hebbe (gelijk op dit ingeslote briefje) waar bij het huijs van den zelven Duijfhuijzen, als fugitive, bij executie word verkoft en gelevert. De Sententie zelf zoude ons meerder klaarheijd geven; doch of die bij het Hof van Holland, of bij eenig geestelijk Hof, gewezen zij geweest, is mij niet gebeurt te kunnen naspeuren. Ik heb'er de Heer Vander Aa na gevraacht (als ook na de Sententie van eene Maijke van Deventer [op dat ik'er dit in 't voor bij gaan bij doe] tot Rotterdam in den jaare 1573 gedood; dus zeijt het Menniste Martelaars boek), doch zijne Ed. meende niet dat hier van iets gevonden zoude worden, om datse, uijt vreze van verandering, deze dingen maar op losse papieren hebben geschreven, of sedert, uijt schaamte, de zelve hebben weg gedaan. Zijn Ed. evenwel heeft mij toegezeijt daar na te zullen zoeken, 't geen nu niet wel doen kost, om dat na den Hage moest verreijzen.

Dit hebbe met verwondering aangemerkt, dat de executie, ter zake dezes, noch in den jaare 1576 ter uijtwerking is gebracht.

Nu komt het aan op de tijd des beroeps tot Utrecht, en hoe aldaar noch als Priester. Uijtenbogaard stelt de Reformatie van Duijfhuijzen, aldaar, op het jaar 1577, doch, gelijk hijze noemt, *van zijne parochie.* hoe komt dit zijne Parochie, ten zij hij 'er te voren heb gestaan? 't Geen niet alleen Bor, maar ook het grafschrift van 't overlijden zijner huijsvrou, stellende het jaar 1574 schijnt te bevestigen; 't en zij men wilde dat'er de huijsvrou eenige tijd te voren haar verblijf heb gehad, en dat'er Duifhuijzen naderhand gevolgt is. Maar hoe als Priester? Hic haeret aqua. d'Erfgenamen, welke mij zeggen noch de Brieven met ondertekening en zegel der Stad van Utrecht, tot zijn beroep te hebben, zouden hier 't beste licht in kunnen geven; dit weijgerenze wel niet, maar willen 't ook niet toestaan, houden 't in beden-

1) Brandts *Hist. der Ref.* I 1671), 614.

ken, als ook van 't geven der afbeelding. doch vreeze, voor zoo veel ik haar natuur kenne, dat het op de negative uijt zal komen; gevalt het anders, zoo ras iet naders hebbe, zal niet nalaten 't zelve terstond mede te deelen. Immiddels is mij dit het waarschijnlijkste, dat hij van zelfs tot Utrecht zijn verblijf genomen heeft; want na zijn vertrek van den Bisschop van Utrecht ingedaagt compareerde niet, hoewel hij niet lang daar na (dus zeggen mij de vrinden) in 't heijmelijk tot Utrecht quam, daar hij dan, of uijt drift zijns gemoeds in 't heijmelijk, of door de temets aanbrekende klaarder dag der Reformatie, door oogluijking der Regeerders (die Regeerders namentlijk, die bij weder verdonkering van lucht hem oorlofden na zijn Vrinden tot Rotterdam te vertrekken) kan aan 't preken zijn geraakt; en hoewel niet op d'oude voet der leere, nochtans in 't Choorkleed; dewijl zijn gewoonte van zeggen was (zelf naderhand in 't preken) dat God de Heer niet en zag op 't kleed, of het van witte of zwarte verf was, maar op het hart; gelijk hij ook (zeijtmen) het Choorkleed op den predikstoel, ten aanzien van al het volk, uijttrok, en sedert noijt meer gebruijkte.

't Geschiede met Ewout Prins lijd geen zwaarigheijd, hoe wel het juijste jaar niet geweten word, maar schijnt vrij wat vroeger in den tijd geweest te zijn.

Tot betuijging van des vromen mans inborst verhalen de Vrinden eenige staaltjes. Dat hij, namentlijk, van Keulen wederkomende, zoo als hij van de wagen trad, zijn laatsten penning, die hij noch had, aan een arm mensch tot een aalmoes weggaf. - Veel en menigmaal, van dees en die, ter maaltijd genood, weijgerde zulks altijd standvastelijk, zeggende dat de vrindschap en gemeenschap daar in niet en bestond; datse wel kosten zijne ommegang, gesprek, gemeensaamheijd etc. genieten, zonder dat 'er eeten of drinken behoefde bij te komen. zeker Vrind evenwel zeijde dat hij immers genegen was met hem een maaltijd broods te eeten, en had te dien eijnde op zekeren dag de spijs daar toe doen bereijden, komende, met de gasten, welke hij noch daar bij begeerde, dus op het onvoorzienste tot Duijfhuizen in huijs, die dit ziende hem niet kost noch wilde weijgeren, maar na vrindelijk ontfang, de maaltijd met zijne redenen, gebeden, aandacht,

zoodanigh temperde, datse met veele tranen, en gemoedsbewegentheden overgoten en geeijndigt wierd.

Zijne huijsvrou zeijde hij met hand en mond voor God getrouwt te hebben. En tot wettiging van zoodanige huwelijken ziet het Placcaat van de Staten van Holland, in dato den 1 April 1580 Art. 2. In de Politijque Ordinantien, bij Van Wouw gedrukt 1604.

Staat mede te noteeren, dat het huijs om de afwezigheijd van Mr. Duijfhuijzen geexecuteert, was gekomen van Trijntje Pietersd^{r}, zijne huijsvrou, en der zelver Voorouders (blijkende mede bij d' originele brieven noch in wezen) tot onwedersprekelijk bewijs datse deze Vrou voor zijn echte wijf gehouden hebben; want indien zijn bijzit, zoo waaren des zelfs goederen voor zijne delicten niet aansprekelijk geweest.

En dit is 't gunt voor tegenwoordig, aangaande Duijfhuijzen heb weten uijt den hoek te halen; meerder lichts bekomende, zal het zelve bij mij niet verborgen houden.

Mijne aanmerking op de Afbeelding van Merula, heb voor deze geschreven, want dat hij na J. Hus zouw geleken hebben (gelijk Paullus Merula wil) blijkt hier met allen niet; dat de schilderij evenwel van Engel Merula is, word door de van hand te hand ontfangene getuijgenis voor ontwijffelijk gehouden; blijkt ook oogschijnlijk uijt het wapen met de mareltjes[1)]. doch deze verandering heeft de schilderij geleden, datse ze voor omtrent 20 jaren wat hebben laten verlichten en verhelpen; maar dat dit in d' uijtbeelding des aangezichts zoo grooten verandering zouw gegeven hebben, is bij mij niet gelooffelijk, om dat het van geen onkundige hand, of een onervaren meester is gedaan.

In het naukeurig aantekenen zijner Histori, verwondert mij bij Uw' E. deze aanmerking achter wege gelaten te zijn, in de Duijtsche Editio pag. 206. Als de Dienaars des overledens lichaam, 't welk evenwel moeste tot assche gebracht worden, genomen hebbende op een hoop houts zouden werpen, ['t zelve] onvoorsichtelijk om hoog geheven zijnde, hebben die, die van verre stonden, 't zelve

1) mareltjes = merulae = meerlen. Oudaen noemt hem in den brief van Juli 1671 Engel de Maarle.

gezien noch geheel, nergens van den brand geraakt, ja de haren, zoo van den baard, als van 't hoofd, die langs de schouderen en over de borst waren vloeijende, gansch ongeschendt; ende als de zelve verrestaande niet en wisten, dat hij in 't gebed (want dit werde op alle manieren verholen gehouden) was overleden, zoo is terstond een ander geruchte onder den volke gestroijt, Dat het vuur op den heijligen man geen kracht en had gehad. Want dit betoont tot hoedanigen indruk de gemoederen, zelf midden in de vervolging, bequaam zijn geweest.

Onder de Histori van Christoffel Fabritius vind ik dit aanmerkelijk: Dit was de eerste Justitie die de Schout oijt gedaan hadde. Uijt welker oorzaak een persoon van hem over tafel uijt een klucht zeijde Dat de Schout het beste naast het hert geleijt hadde, vreezende aan de quade brokken te verslikken, daar mede te kennen gevende, dat daar quaaddoenders genoeg waren, die hij wel eerst had mogen richten, en aan zulke zijn eerste justitie doen. In de Historie van zijn gevanghenis en dood pag. 178.

De resterende afschriften der Latijnsche Brieven zende hier nevens; doch eene der zelve zonder d' ondertekening van den Schrijver, als ook de plaats van waar; Alzoo mij zelve niet wel vertroude die namen recht te kunnen lezen. Indien 't Schototarratius is[1] ('t welk niet wel daar uijt spelden kan) en te Patavij geschreven, 't zelve zal bij gelegentheijt met zekerheijd wenschen te verstaan.

Van Justinus van Asch zal bij gelegentheijd zoeken te vernemen. jammer is 't, dat dit niet eenige maanden eerder ondernomen is; alzoo Petrus Serrarius, die nu even overleden is, hier van grondige kennis heeft gehad. Ik blijve

Uwe zeer geneijgde Vrind en Dienaar
Joachim Oudaan.

Rotterd. 17^{en} Octob. 1669.

Even, eer deze afgaat, koome ik te spreken met de Heer President-Burgemeester alhier (wien d' afbeelding van Merula had laten zien) wegens een diergelijke genegentheijd tot de Afbeelding

1) In de *Epist.* van Barlaeus wordt steeds Scototarratius geschreven.

van Duijfhuijzen; alzoo de Zoons-zoon Duijfhuizen, die de voornaamste en beste afbeelding heeft, een onzer Ste-boden is; hier op zeijt mij de Burgemeester dat hij niet en twijffelt, of hij zalze mij doen hebben, alzoo hij niet en meent dat de Bode hem zoo billijken verzoek zal durven weijgeren. zoo dat noch in hoop leven.

't Geen boven heb geschreven van het prediken in 't Spaansch, versta nu uijt nader getuijgenis dat niet anders dan enkelijk een predicatie in 't Spaansch is geweest: apparentelijk ten dienste der soldaten van die landaart.

Waarde Vrind.

Ik vreeze u met mijne menigvuldige aanmerkingen te overlasten; doch gij kunt 'er uijt nemen 't geen u dienstig is, ofse ook alle als onnut en overtollig aan d' een zijde leggen.

Pag. 360 zegt gij: Men hing medalien om den hals, daar ter eene zijde 's konings tronie, ter andere, een bedelaars-borze, gevat van twee 't zamengevoegde rechterhanden opstond, met deze woorden in den rand Fidelles au Roy jusques a la besace etc. Of gij deze penningen gezien hebt weet ik niet; op de mijnen, die ik hebbe, van twederley maaksel, leest men En tout fidelles au Roy, Jusques a porter la besace. Van twederley maaksel, zeg ik, want d' eene is gelijk gij beschrijft, en op d' ander staan twee edelluijden (met den bedelzak op zijde, de hoeden opgezet als snoeshanen of landloopers) die malkanderen in de hand slaan, als elkanderen trouw belovende, of haar verbond makende, of haare trouw aan den koning bevestigende. Deze penning is zeer ongemeen, word bijna in geene kabinetten gevonden, en dat ik weet op deze manier van gene schrijvers gedacht; is evenwel een ontwijffelbaar overblijfsel van dien tijd. Ik kanze u toonen.

Is u bekent de Comaedia Muta aan Keijzer Karel in Duijtsland vertoond? Indien ja, zultse dan wellicht beter weten dan ik zelf, 't kan ook zijn datse bij eenig Schrijver gelezen word, mij onbekent. Indien neen, ik hebbeze ex relatu Joachimi Stegmanni, en wanneerze belieft te weten, zalze volgens mijn onthoud op papier stellen. 't Is een aanmerkelijk voorval in d' opkomende Reformatie.

Pag. 223 et seqq. handelt gij wijdluftig van 't gevoelen en be-

drijf, in 't stuk van den Ban, van Menno en Dirk Philps. Uijt dit verhaal meen ik af te kunnen nemen, dat u onbekent is geweest, een Boekje tegen dit bannen en uijtwerpen, en inzonderheijd gerichtet tot M.S. en D. Ph. in den jare 1560 den 28 Januarij uijtgegeven door Harman Timmerman die daarna in den jaare 1569 tot Antwerpen levendig is verbrand [van Uw' E. pag. 647 gedacht, meen ik, onder deze woorden, tot Antwerpen veertien mannen en twee vrouwen]. van deze word mij vertelt dat hem de duijmen in de gevangkenis afgesneden of stukken gemorselt zijn geworden, om dat hij niet meer schrijven zouw; hoewel dit in het M. Martelaars-boek niet gevonden word. Onder alle de schriften der Doopsgezinden is mij niet iets gebeurt te zien, dat zoo deze scheur- en ban-geest verfoeijt en tegenspreekt en met ernstachtige en de H. Schrift gelijkmatige woorden en redenen bestrijd, als dit boekje; wel waardig, mijns oordeels, dat het van allen gelezen, ja met goude letteren in ijders gemoed ingedrukt worde. de druk die ik hebbe, is bij Vincent Casteleijn tot Haarlem anno 1618 gedrukt. Indien gij dit werkje tot noch toe niet gehad hebt, of noch niet bekomen kunt, het mijne blijft tot uwen dienste[1)]. Het schijnt toen H. Timmerman dit Boekje in 't licht gaf, dat hij toen van Mennoos overlijden noch niet geweten heeft; want hij spreekt hem aan als een oud man noch in levenden lijve zijnde. 't geen geen wonder is, dewijl hij maar even een jaar te voren overleden was, 't welk omtrent Hamburg voorgevallen, en Timmerman in Braband of Vlaandere zijn verblijf hebbende kan 'er wel zoo nauwe communicatie door brieven niet zijn gehouden geweest; te meer om dat Timmerman van een anderen aanhang schijnt geweest te zijn dan die dien ban zoo hard dreven en te werk stelden. 't kan ook zijn dat zijn werkje eenige tijd te voren geschreven is geweest eer het uijtgegeven wierd. Ik laat mij voorstaan, dat de Uijtgevers van gemelde Martelaars-boek met voordacht van dit Werkje zwijgen om dats'er te zeer door overtuijgt en beschaamt gemaakt worden, en zich echter niet hebben willen

1) Oudaen in margine: ‘Ik hebbe noch een twede bekomen. wanneer des begeert kunt ontbieden, zonder dat behoeft met moeijte bij iemand anders na zoeken.’

laten bewegen om die scheurgeest te verzaken. Leest voor al de voorreden[1].

Pag. 232. *Het boek genaamt Interim.* Daar is noch een Rijksdaalder in wezen, waar op aan d' eene zijde de verbeelding daar de Heere Jesus van Johannes gedoopt word, met het omschrift DIT. IS. MIN. LEVE. SON. DEN. S. GI. HOR. aan d' ander zijde daar hij in de woestijne van den Satan verzocht word (zijnde den Satan uijtgebeeld door een drijhoofdig monster, met het lichaam als een draak, toonende omtrent den navel een gedrochtelijk bakhuijs, het eene hoofd als van een Cherubijn of engel, het andere met een pauselijke kroon, en het derde met een hoed op, 't zij van een Cardinaal, of van een Politijq) het omschrift is PACKE. DI. SATHAN. DV. INTERIM. toegepast op hetzelve boek, en de toestand der zaken daar opgevolgt; doch bij welken Vorst gemunt, word niet wel geweten[2].

Onder mijne gedrukte Bulletjes vind ik iets met dit opschrift: Een Testament dat ik Joriaan Ketel in 't eijnde mijns levens geschreven heb aan mijn lieve kinderen. Dit geschrift, dat van godvruchtigheijd en goede leeringen te zamen hangt, heeft mij echter niet kunnen doen zien waar de Schrijver heeneneijgt, dat is, tot die genen, die de Gereformeerden sedert zich zelven toegeeijgent en voor de haren gehouden hebben, of tot de Doops-gezinden; dewijl het enkelijk vermaningen tot deugd in zich heeft, en niet een geschil-punt verhandelt; ten waar men uijt de werelooze lijdzaamheijd, het bidden voor allen, het bewijzen van alle liefde aan alle menschen, zelf de vervolgers, besluijten kon, dat het de Doopsgezinden naast quam. Het slot van alles is, Dit wil ik mijn Kinderen dat gij altijd bidden zult, O Heere, leert ons toch

1) Brandt heeft het boekje van Herman Timmerman gebruikt, en ook Oudaens mededeelingen. Zie *Hist. der Ref.* I (1671), 501.

2) Dit is de zoogenaamde Platduitsche Interimsthaler, in tegenstelling met den Hoogduitschen. Het omschrift DIT. IS. MIN. LEVE. SON. DEN. S. GI. HOR. is uit een in het Platduitsch vertaald Nieuw Testament genomen (Matth. XVII, 5): ‘Dyth ys myn leue Söne, den schöle ghy hören. Hetgeen op de keerzijde geschreven is, is blijkbaar gevolgd naar Matth. IV, 10 dierzelfde vertaling, waar men leest: ‘Packe dy van my enwech, Sathan’. Vergelijk Köhlers *Münz-belustigung*, XX, 59 vgg.

onze korte dagen tellen, ende die kortheijd der zelviger altijd in onze herten te gedenken, op dat wij ons zelven van dit leven niet groots toe en zeggen, maar dat wij onze herte ende zinnen tot Goddelijke wijsheijd begeven mogen. Verder zult gij het dagelijksche gebed, het Vader-onze mit alsulken aandacht spreken, dat gij elk woord meugt proeven ende smaken. Sijt het indachtig.

Ick bidde ende begeer aan den genen, zoo wie dezen brief krijgen mochte, dat hij hem toch mijnen kinderen wil te hande stellen, dat sij mijnder daarbij mogen gedencken, dat zij ook eenen vader gehad hebben, die zijn bloed voor den naam Jesu Christi gestort heeft: des zij hen nimmer schamen en dorven.

Geschreven in mijnder gevangkenisse, tot Deventer, den 26 Junij anno 1544.

Apocal. 12. Zij hebben den Draak verwonnen door des Lams bloed, ende hebben haar leven niet lief gehad tot in den dood.

De naam dezes mans vind ik in geen Martelaarsboeken gedacht, hoewel de zelve ontwijffelijk bij God in 't boek des levens geschreven is. Indien waardig dacht hier van iets naders geweten te worden, of hij namentlijk gedood zij, en op welke wijs; 't zelve zoude dunkt mij te Deventer wel te vernemen zijn. waar toe vermeijne althans goede gelegentheijd te kunnen hebben, door de Heer Theophilus Hoogers, tegenwoordig regeerende Burgemeester tot Deventer, met wien de eer hebbe, nu een geruijme tijd herwaarts, door brievenwisseling, een zeer gemeenzame kennisse onderhouden te hebben[1)].

1) Ook hier heeft Brandt Oudaens bericht gebruikt. *Hist. der Ref.* I (1671), 144 en 145. - Het valt na de lezing dezer brieven van Oudaen en na vergelijking met den inhoud van de *Historie der Reformatie* op dat Brandt nergens spreekt van de hem door Oudaen verschafte inlichtingen en verbeteringen (nl. op het *Verhaal*, in 1663 uitgegeven). Wel noemt hij Oudaen, maar dan alleen als den schrijver der *Roomsche Mogentheit.* Oudaen verschafte aan Brandt volgens deze brieven o.a. bizonderheden uit het leven van Duifhuis, en Brandt verheugt zich er over dat hij nu aangaande hem meer kan mededeelen dan men er vroeger van wist. Hij noemt Duifhuis op bl. 613 van het Eerste Deel zijner *Historie*, en laat er terstond op volgen: 'Van dees', die aldaer een voornaem werktuig der Reformatie verstrekte, en meermaels gedacht moet worden in onse Historie, staen hier verscheide aenmerkelijke besonderheden, mij uit de vertellingen sijner nakomelingen, en andre geloofwaerdige persoonen, voorgekomen, in dit boek ter neder te stellen'. Dus ook hier, waar 't vooral er de plaats voor zoude geweest zijn, geen melding gemaakt van Joachim Oudaen, maar alleen in 't algemeen van 'geloofwaerdige persoonen'. 't Was dan ook tot heden aan hen, die over Brandts *Historie der Reformatie* hebben geschreven, onbekend dat Oudaen hier en daar Brandt op onnauwkeurigheden heeft gewezen, of hem inlichtingen heeft verschaft. (Vergelijk Dr. Loeffs Proefschrift over *Geeraardt Brandt*, bl. 84). En toch zeide Brandt in de 'Voorreden' voor het Eerste Deel van de *Hist. der Ref.:* 'Mij dunkt, met Erasmus, dat het geen oprecht man betaemt t' ontveinsen van wien hij sich diende' [nl. bij het schrijven van een of ander werk]. Of Erasmus ook in een dusdanig geval met Brandt alleen van 'geloofwaerdige persoonen' zoude hebben gesproken?

De Afbeelding van Duijfhuijzen is onderhanden. gelijk in mijn vorige gedacht, de Heer Burgemeester daar van gesproken hebbende, heeft die mij zelven komen zeggen, datse de bode Duijfhuijzen in Burgemeesterskamer ontboden, en hem vraagden of hij de afbeelding had van zijn Grootvader de Pastoor Duijfhuijzen? 't welk bij hem bekent wordende, zeijden de H. Burgemeesteren wel belust te zijn de zelve eens te zien; de welke daarop boven gebracht, zeijde de Burgem^{r} de Vries verder, verstaan te hebben dat'er iemand was die de afbeelding hier van wel zouw begeren om in een boek te brengen, en of hij dit niet wilde toestaan? Hij zeijde 't zelve niet garen te willen doen, en gevraagt waarom niet? had geen ander reden, als zijn redenen zonder reden. waarop de Burgem^{r} wederom, *wel hoe is het met u Duijfhuijzen*, *benje gek*, *of benje dol*, *of wat schortje*, *datje dit niet hebben wilt. het kan immers niet anders als tot eer en reputatie van uw' Grootevaar*, *en uw geheel geslacht gedijen; wij verstaan dat gij dit schuldig zijt toe te laten*, *zoo tot uw eijgen zelfs eer*, *als tot reputatie van onze Stad*, *die zoo zachtzinnigen en waardigen Reformateur gehad heeft; wij verzoeken derhalven gezamentlijk dat gij dit*, *ons ten gevalle*, *toe staan zult* etc. 't Welk hij dan niet durvende weijgeren [want Heeren-bidden is gebieden] zoo wierd aanstonds de schilderij op ordere der H. Burgemeesteren, door een andere Stee-bode tot Henrik Zorg gebracht. Met deez' of diergelijke woorden is het mij van de Burgem^{r} verhaald. Het principaal word bij de kunstkenners geoordeelt van Schorel gedaan te zijn; en nu laat ik het, door liefde tot dezes

mans gedachtenis, op mijnen koste, van Zorg in 't nette met verven copijeren; zoo ras gereed is zal het over zenden. Deze afbeelding is in 't witte choorkleed, met een omgeslage befje op zijn hemd; de andere, die der noch is, levens-groote, en mede gehouden voor principaal, heeft een bonten tabberd aan, en een gefronst kraagje om den hals, de kleeding kan in prent gevolgt worden zoo als u best gevalt. - De brieven, aangaande zijn beroep, hebbe tot noch toe niet gezien.

Tot Amsterdam, op de Haarlemmerdijk, niet verre van de poort, als men de poort inkomt aan de slinkerhand, woont eene *Arend Ees*, die men meent dat tegenwoordig de naaste onderrechting zal kunnen geven van D. Justinus van Asch zaliger. 't geen alhier verstaan heb, en noch nader meen na te speuren, hoewel tot noch toe niet iet zonderlings, zal bij gelegentheijd op 't papier stellen, en verder mede deelen; blijvende

Uwe dienstbereijde Vrind
Joachim Oudaan.

Rotterd. 26^{en} 8^{br} 1669[1)].

Zeer bijzondere Vriend.

Zie hier de ruwe schets van 't leven van J. van Assche, uijt hakkelijge aaneenschakeling, na dat mij de richtdraad zijner aantekeningen en papieren, voor het meerendeel, begeleijdet heeft. ik hadse gedacht eens af te schrijven, en in den stijl wat te beschaven, doch uwenthalven is dit niet noodig, gij kunt'er uijtnemen 't geen tot uw oogmerk dienstig is; bij gelegentheijd zal wenschen dit ontwerp eens wederom te hebben. Eenige Handschriften zoo van hem zelf, als van anderen aan hem geschreven denk bij beter gelegentheijd van ope water te zenden.

Nauwe kennisse van de scheuringen der Mennisten heb ik niet,

1) *Op het adres van den brief staat:*

Den Eerwaardigen, Godvruchtigen, zeer Geleerden D. Gerard Brand Bedienaar
der Remonstrantsche Gemeente
tot
Amsterdam.

en omze te hebben achte niet veel onderzoekens waardig, alzoo veellicht beter waar datse in een eeuwige vergetenis begraven bleven, dan die knibbelachtige en kleenverstandige betwistingen en verdeeltheden voor ijder aan den dag te brengen (te meer om de papisten geen stof te geven van ijdelijk in te glorieren). want men kan niet ontkennen, dat ook onder de Doopsgezinden, 't zij van dees' of die gezintheden, in haare tijd, de Christelijke hoofddeugden, en voornamentlijk die de practijq des levens raaken, plaats hebben gehad; ja veellicht meer dan bij eenig andere gezindheijd. hoe wel ik met eene niet ontkennen wil, datse, en door deze verdeeltheden, en door haare aangroeijende rijkdommen, met'er tijd, vrij wat bemeuselt en verduijstert zijn geworden. doch dit dan ten uijterste voorden dag te halen zoude veellicht ook bij iemand een verkeerde afkeerigheijd kunnen verwekken, tot het goede dat noch bij haar gevonden word. 't Geen niet en zegge om Uw' E. voorhebben te belaken, maar uijt bedenken, of eenige gematigde aanmerking dienaangaande niet vorderlijkste ten gemeenen nut zouw zijn. De Schrijver bij Timon Houthaak uijtgegeven (die mij verder onbekent is) heeft mijns oordeels deze eerste beginsselen en springbron grondig en bondig ontdekt en aangewezen, en genoegzaam om de verstandige en welwillende hier in te kunnen voldoen. Ik zal evenwel bij gelegentheijd na de namen eeniger gezintheden, die ik wete dat'er noch zijn, noch wel eens nader onderstaan. Eijndigende met hertelijke groetenisse, verblijve

Uw' E. dienstbereijde Vrind
Joachim Oudaan.
Rotterd. 23 December 1669.

Verstaande D. Limburgij overkomst, en bij gevolg goede gelegentheijd om iets te zenden, zoo doe hier bij twee of drij handschriften van van Assche zelf, benevens eenige anderen: onder andere eene van Godefridus vander Hagen, cujus extat epitaphium, in Delitiarum Poet. Scotorum parte altera, pag. 489. a Joh. Scototarvatio (ut est in impressis, ut autem in manuscriptis Scotistarvetio (quod cum subscriptione ipsius authoris convenit) non vero Scototarratio, ut tu putasti) conscriptum. Ejus et meminit Antonius Clemens, cum quo, ut et J. v. Assche amicitiam coluisse videtur Scotus ille nobilis. Kunt gij de naam van Babyne (ik

zend'er hier een briefje van, uijt Saumur geschreven) ook van T. Tronchin te Geneve? Eusebius Meisnerus (waar van mede een brief) was mij van persoon bekent, toen ik een jonge was, 't was een kleijn kort manneke, hij quam wel ten huijze van mijn Vader, mij leijt, als per nubeculam, in 't zin dat ik wel heb hooren zeggen, van eenige vremde gevoelens die hij dreef; uijt zijn brieven bespeur dat hij niet ongeoeffent in talen zij geweest. Ik geloot dat D. Pontanus hem mede zal kunnen gekent hebben. Vale.[1].

Welgeneijgde Vrind,

Met aangenaamheijd hebbe het afdruksel gezien der bewuste afbeelding. 't Schijnt echter eenigen toe (Ik zal rond gaan) dat 'er eene wat meerder bolheijd en volwezentheijd is in 't gedrukte, dan in 't geschilderde, doch dat, wat mij belangt mij evenwel van 't waare gestel te min dunkt af te wijken, om dat de volkome afbeelding, die we tot de andere Vrinden gezien hebben, niet qualijk na dit zweemsel trekt. Dat het mijne zoo ras te rugge komt, stelt mij te dieper in de schuld, van het zoo langwijlig behouden van het afbeeldsel des gemoeds van dezen zoo beruchten man; edoch waer in ik hope het hier aangehechte blad mij het schild mijner ontschuldiging verstrekken zal. Het bijgevoegde op het Huwelijk van de Heere Rombouts[2] geeft mij in alles een volkome vergenoeging, zonder alleen hier in dat het mij de macht en moed beneemt, van oijt met diergelijke te kunnen vergelden. Ik zoude eenig bijschrift op d' afbeelding dezer Mannen, daar we en nu en voor dezen mede bezig zijn geweest, tot aanhoudende erkentenis op dusdanige oeffening, hier over te rugge doen

1) *Op het adres van den brief staat:*

Wijze, Voorzienige,
zeer Geleerde
D. Gerard Brand, bedienaar der Remonstrantsche Gemeente: woont op de Jodebreestraat
tot
Amsterdam.

2) Brandts *Poëzy*, 1688, bl. 307 vgg.: *Op het Huwlyk van den Heer Johannes Rombouts*, *en Joffrou Elizabeth Arminius.* 30 Juni 1671.

gaan; ten waare het eenige schaduwe dier gedachten mocht verwekken, als wilde ik met het zelve een veel krachtiger en ernsthaftiger uijt de plaats verdringen: 't geen in 't minste niet en is. vertrouwende dan dat de plaats met het verdienstelijk' en waardiger al zal gevult zijn, of immers dat het in geenen deele eenige verandering veroorzaken zal, zal echter, uijt eene, goede Vrinden passende, gulhertigheijd, 't zelve hier te voorschijn brengen.

Op d' afbeelding van heer Hubert Duijfhuijs.

Duijfhuijzen, die de deugd met wijsheijd wist te paren,
Gedagvaart op het spoor der Haagsche Martelaren,
Ontdook die duijst're wolk; tot dat een ruijmer tijd
Zijn zachte eenvoudigheijd in 't reformeren lijdt.
Hij zocht[1] dien harden toon met minnelijker klanken
Te breken; dies het Sticht hem eeuwig heeft te danken[2].

Op heer Engel de Maarle.

Bezie dit beeld, hier straalt een Engel in dit wezen.
't Geloof, de hoop, den ernst, de liefde, d' heijl'ge vreeze,
De loutering, 't geduld, en 't vierige gebed;
Dees zijn de vleugelen die hem na boven droegen.
Wat kan een Engel, wat een Marel[3] beter voegen,
Die zich voor God in 't heijr der Serafijnen zet?[4]

1) Brandt schreef boven *zocht* 'brak' en veranderde vs. 6 in: 'Dies Sticht en Hollandt hem voor eeuwig' enz.
2) Ook aldus in Oudaens *Poëzy*, III, 585. Men vindt aldaar I, 326 nog een vierregelig versje *Op d' afbeeldinge van Mr. Hubert Duifhuis.* - Onder de afbeelding, die in de *Historie der Reformatie* werd opgenomen, plaatste Brandt zijn eigen vers, dat men in zijne *Poëzy*, 1688, bl. 452 kan vinden, en waaronder de dagteekening 14 April 1671 staat. Tevens vindt men t.a. pl. nog twee versjes van Brandt op de afbeelding van Duifhuis.
3) Brandt schreef boven 'Engel, wat een Marel' de woorden: 'Martelaar en Engel'.
4) Ook aldus in Oudaens *Poëzy*, III, 585. Daar staat er de dagteekening 20 Juli 1671 onder. En daar nu op den origineelen brief van Oudaen van de dagteekening alleen de 0 te lezen is, en het tiental ontbreekt, omdat te veel van den rand van den brief is afgesneden, leert men uit de dagteekening onder het vers, dat 0 Jul. 1671 = 20 Juli 1671 is. - De afbeelding van Angelus Merula is niet in de *Historie der Reformatie* opgenomen. Toch heeft Brandt den 2 Sept. 1671 een vierregelig versje op Angelus Merula gemaakt. Zie Brandts *Poëzy*, 1688, bl. 452.

't Werk bij Bouman gedrukt, hebbe tot noch toe niet kunnen te zien komen, zoo dat niet wete wat hier bij te doen zouw zijn. Ik blijve, in alle goede onderwerp, mijner Vrinden

en inzonderheijd
Uwen
zeer geneijgde, bereijdtwillige
Dienaar en Vrind
Joachim Oudaan.
ten dage als in de hieraan gehechte.
20 jul. 1671[1)].

Gunstige vriendt[2)],

In het eerste deel van de Lasterkladde gerymt den 18 Augusti vinde ik dese[3)] woorden:

'T is niet genoeg, dat elk met lasteren jankt en bast,
En hen bestormen laat van *duivelen met staarten.*

Dese woorden schynen te slaan op een lasterprint, in welke twee duivelen met staarten door de lucht sweven, verbeeldende de Heeren de Wit. In de lucht van dese print staat dit opschrift *Ondersoekt de Geesten of se van den Duivel syn of niet.* De print is gemaakt door *Jacob l' Ambre* en by de selve is een blaauw boeksken[4)]

1) *Op het adres van den brief staat:*

Eersame discrete Ds. Gerard Brandt bedienaar des Goddelijcken woords inde Remonstrantsche gemeente tot
Amsteldam.

2) Wie in de gelegenheid is geweest HSS van Brandt in te zien weet hoe onduidelijk zijn schrift is. Waar bij mij twijfel bestaat of ik een woord goed gelezen heb, plaats ik tusschen haakjes een vraagteeken.
3) Oudaens *Poëzy*, I, 220. Onder het gedicht staat: 'Uit de Pen gekomen op den 18 Augusti 1672'.
4) Kantteekening van Brandt: Dit boeksken heeft desen tytel *Het Ondersoek der Geesten door Jacob l'Ambre.*

tot uitlegging van de beeltenissen daar in te sien, met cyfferletters onderscheiden, en vindt men daar num. 10 ook gewagh van de wip, daer haar(?) met de beenen(?) aanhangen(?) te weeten de Witten.

Hieruit ontstaat nu eenige twyffeling. In de Lasterkladde wordt op den 18 Aug. van die print meen ik gesprooken, en in de print wordt gesprooken van de wip, die eerst den 20 tot dat heilloos stuk wierdt gebruikt. Dit kan ik niet begrypen. Of[1] d'autheur van de Lasterkladde moest op iet anders als die print het oogh gehadt hebben, of men sou ook die print nae 't pleegen van de moordt hebben konnen vermeerderen. Ik soude by gelegentheit UE. insicht hier op wel willen verstaen, met aanbieding van UE. in diergelyke en ander saaken van gelyken te dienen naar vermoogen. Waarmede UE. in Godes hoede bevelende, blyve ik

Uw E. genege Vriendt
G. Brandt.
desen 20 May 1676[2].

D.G. Brandt.

Eerwaardige Heer en Waarde Vriend.

Tot verontschuldiging van niet eerder, op uwen aangenamen van den 3^{den} der voorledene maand, geantwoordt te hebben, zal ik zeggen, dat mij een tijd lang door zoodanige overvallende bezigheden bezet heb gevonden, dat naulijks de gedachten tot iet anders hebbe kunnen strekken; en dat, in mijne beantwoording, voornemers was eenige aanmerkingen over de beschrijving van het Leven van J. v. Vondel te doen invloeijen: de welke maar ter

1) Hierbij teekent Oudaen in margine aan: ‘d'Autheur heeft het oog gehad op twee Lasterschriften, 't eerste genaamt Den grooten witten Duijvel, en 't ander, zijnde een Aanhangsel van 't eerste, Staart van den grooten witten Duijvel etc. beijde voor den 18 Augusti, en voor het uijtkomen van die Lasterprent, in 't licht gegeven.’ [Men vergelijke nog den *Catalogus van de Boekerij der Kon. Akademie van Wetenschappen*, I, bl. 482 en 483].

2) *Op het adres van den brief staat:*

Eersamen vroomen geleerden
Joachim Oudaen,
Tot Rotterdam.

loops in het lezen hebbende waargenomen, eene tweede herleezing, met meerdere aandacht, noodig hadden; en waar toe in een geruijme tijd de zinnen niet wel heb kunnen zetten. Uijt welke premissen voor af, Uw' E. zien kunt dat ik het zelve Leven heb ontfangen; doch alzoo ik het zonder eenige aanschrijving, en bij ongeval mijner afwezigheijd, zonder met den Brenger te spreken, te mijnen huijze heb gevonden, zoo heb, tot die tijd toe, niet geweten of ik het aan den Schrijver, of aan den Drukker, verschuldigt bleef; en derhalven tot noch toe daar over in mijn plicht te kort geschoten, 't geen dan nu met dankelijke erkentenisse gaarne wil vergoedet, en mij daar over verontschuldigt hebben.

Vondels Geboorte-jaar word gestelt op het jaar 1587, volgens het gene hij zelf in d' opdracht van Maria Stuarts treurspel te kennen geeft; doch hierin heeft mij altijd geschenen eenige duijsterheijd te leggen, om dat, wanneer het Sterfjaar van M. Stuart word genomen op het jaar 1587 na den Engelschen stijl, dit bij ons het jaar van 1588 is; dewijl het jaar, en de telling deszelfs, in Engeland met den goeden Vrijdag, ofte Pascha, verandert, en tot d'andere telling overgaat; zoo dat Vondel in November geboren zijnde, noodwendig, volgens d' Engelsche telling, in den jare 1588 geboren is.

Of het Treurdicht, over de moord van Henrik den Groten, den zelven jare van 1610 toe te schrijven sta, ofte veellicht ter gedachtenisse eenige wat later tijd, is bij mij bedenkelijk, om dat geen eenig werk, of vaars, van dien tijd, en vinde, dat, op verre stukken na, de vinding, de rijkheijd der gedachten, en kracht en bewoording der zelve, ophalen kan; en men daar uijt zou dienen te besluijten, dat Vondel alsdan, in eenige jaren, niet alleen niet voorwaarts, maar ook eeniger maten achterwaarts had geleerd[1].

Den Gulden Winkel hebbe ik gedrukt bij D.P. Pers in den jare 1613 in 4to dat ik meen d' eerste druk te zijn[2].

1) Het Treurdicht, de *Uitvaert*, is eerst in 1622 gepubliceerd. Zie *Bijdragen*, I, 59.
2) Het is de eerste druk. Zie den *Catalogus der Vondel-tentoonstelling*, No. 167, *a;* en J. Dyserinck, *Gedenkschrift* (1879), bl. 52.

In de ongesteltenisse ('t zij pag. 16, of misschien pag. 25 aangewezen) wierd hem, tot herstelling zijner gezondheijd voorgeschreven, dat hij zich van te groote bezigheijd, of inspanning der gedachten, bijzonder omtrent de Poësij, af moest houden, waar op hij t'antwoord gaf, *heet mij liever sterven*, dit heb ik uijt de mond, en bij verhaal van Daniel de Breen.

Pag. 18. 't aanraden van iemand, daar men 't noijt van zouw vermoeden. 't Is jammer, dat ons deze iemand onthouden word: ten zij dat het de Heer Albert Koenraads Burg zelf zij, om 't geen'er aan volgt; als ook om 't geen breeder hier van, pag. 22[1)].

D.d.B.[2)] betekent bij mij ontwijffelijk Daniel de Breen; dewijl ik den zelven van Willem van de Vondel, als van zijnen grooten en zeer gemeenen Vriend, heb hooren gewag maken.

De redenen van 't lang achterweeg blijven, en eijndelijk vernietigen, van Konstantijn kunnen verscheijden zijn geweest; onder anderen, heb ik uijt den zelven D. de Breen, dat hij meende dat Vondel eijndelijk heeft beginnen te zien, dat Konstantijn zoodanig de man niet en was, als hij zich in 't eerst wel had ingebeeld, en voorgestelt, en dat het met hem, Vondel, voornamentlijk begon te haperen, toen hij aan 't stuk van den zoon Crispus, met de Stief-moeder Fausta quam; beijde daar over van Konstantijn, d' eerste uijt blinde drift en minne-ijver, en d' andere uijt heete wraakzucht, ter dood gebracht; daar hij met goed gevolg niet van zag te maken, om zijnen Held buijten opspraak

1) Zonder hier nader over het ware of onware van het 'Bericht' te spreken, meld ik dat achter één der in mijn bezit zijnde exemplaren van den Amersfoortschen druk van 1736 van Vondels *Palamedes en Hekeldichten* het volgende 'Kort Bericht' wordt gevonden: 'De stoffe, waer uit de Heer Vondel het treurspel, Palamedes genaemt, heeft zamengestelt, is eerst in onrym ontworpen door den tael- en histori-kundigen Joannes Meursius, Hoogleeraer inde Hooge Schoole te Leiden, en wel op 't verzoek van den Hr. van der Myle, Barnevelts schoonzoon, daer na door Vondel in rym gebracht, die toen noch onkundig in de Grieksche Historien, verscheide zaeken verwart en duister heeft voorgestelt. De geleerde Meursius wert van het Hoogleeraerschap afgezet, eerstelyk om dat hy te veel boeken schreef, ten anderen, om dat hy leermeester van Barnevelts kinderen geweest was'.

2) Deze initialen kwamen voor op bl. 27 van *Vondels Leven.*

te houden, of voor zoo groot en heijlig te doen henen gaan, als hij hem in 't eerst had opgeheven. doch wat hier van zij, wij moeten dit, gelijk veel onzekerheden, de inwindselen des tijds bevolen laten.

In d' opdracht van 't Treurspel der Gebroederen, vind men deze woorden: *Een zeker Godgeleerde laat zich dunken* etc.; deze Godgeleerde is de nu meermaals gemelde D. de Breen, wegens getuijchenisse uijt zijn eijgen mond.

In het Treurspel van Maria Stuart dunkt mij niets dat hen dwersser in 't oog geloopen, of bitterder geprikkelt heeft, als deze Reij, tusschen het Tweede en Derde Bedrijf, daar de naijver, of eijgentlijk de koninginne Elisabeth, me beschreven word, *In 't schuijm der Kaledonsche baren*, etc.

Pag. 61. in 't optellen van de Kinderen, en Afkomelingen van Vondel, worden vermeld zijne zoons twee zoonen en eene dochter (die namaals bij den Grootvader woonden, en in de bloem hunner jeugd overleden) gelijk aldaar gezegt word. maar waar van daan dan den zoon, pag. 72 gedacht? 't en zij misschien, uijt zijns zoons tweede huwelijk geboren. dat, mijns opmerkens, nergens is verhaalt, en wel wat uijtdrukkelijker had mogen aangewezen worden; ook of'er noch andere Nakomelingen van zoo vermaarden man voorhanden zijn, dan of hier me de stam dood en ten eijnde is[1].

Pag. 68. *Dees* (*niet waardig dat men zijnen naam hier melde*). Ik neem'er Jan Vos voor (mis ik, onderrecht mij), die daar hij als een dommen Os[2], naulijks anders heeft kunnen doen dan bulken en loeijen, waande dat hij alles te boven gestegen was; maar hoe verre zijn wanschepsels beneden de welgevormde evenbeelden onzes grooten Dichters lagen, meen ik, op het voorval der gelijk-uijtkomende Treurspelen (zoud' ik wel zeggen, maar, Treurspel, en dollemans raasgetij, zeg ik beter) van Noach en

1) Over de familie van Vondel is vooral te lezen J.A. Alberdingk Thijms *Portretten van Joost van den Vondel* (Amst. 1876).

2) Deze woorden van Oudaen worden ook in zijn *Leven*, bl. 63 (achter Oudaens *Poëzy*) vermeld.

Medea, in een brief[1] aan onzen heerlijken Voorganger zelve aangewezen te hebben, die 'er mij, met zijne antwoord, ook geen ongenoegen aan heeft betoont, en, zoo ik mij niet bedriege, zich bij zich zelve verheugt, dat hij zich in 't oordeel van anderen over d' onheuscheijd bij dezen man geleden, gewroken vond.

Van de Lierdichten had ik'er eenige wel gewenscht, in zijn levens verhaal, met wat naukeuriger aanmerking uijtgekipt gezien; om datse mij, om haar stoffe, of indruks.... de[2] gedachten, boven anderen hare opmerking waardig schijnen als bij voorbeeld het Gedicht op den Rijn, zijn Geboortestroom, om de onbedenkelijke heerlijkheijd daar in te weeg gebracht; het Gedicht, nevens zijne Afbeelding, aan den Heer Directeur Generaal Gerard Hulst, naar Oost-Indien gezonden, waar in, door een droom, de dood des Heeren Generaals verbeeld word, zeer op de zelve wijs als men naderhand heeft verstaan datse zich heeft toegedragen: zijnde dit Vaars ten huijze van de Bloed-vrienden, meer dan een half jaar te voren, eer ze hier eenige de minste tijding van verstonden[3]; De Triomf van Koppenhagen, of De Noordsche Nimroth etc., waar van gezegt word, dat het den Koning van Zweden zoodanigen hartneep gaf, dat hij 'er van betuijgde, dat het deze en diergelijke schriften waren, die zijnen Naam met een onverzettelijken naamsmet brandmerkten, en in eeuwige gedachtenisse van verachting hielden; en voor al, onder de Vaarzen van zijn laatste jaren het Vredevaars, met de naam van Staats-pilaar[4];

1) Over dien brief wordt mede in *Het Leven van Oudaen*, bl. 63 vgg. gesproken, en wat daar is medegedeeld is er gewis ten deele aan ontleend. (Zie mede dat *Leven*, bl. 72). De brief, die ook in de collectie van van Papenbroek is geweest, bestaat niet meer, maar Vondels antwoord is nog aanwezig. Zie het artikel over *Vondels Handschriften op de Vondel-tentoonstelling* in den *Spectator* van 10 Mei 1879, en J. Dyserincks *Gedenkschrift* (1879), bl. 46 vgg. In Dr. J. Worps Studie over *Jan Vos* dient de tweede noot op blz. 111 dus veranderd te worden, daar de woorden ‘dollemans raasgety’ in den brief van Oudaen aan Brandt staan.
2) Hier is het papier gescheurd. Welk woord er staan moet is niet duidelijk.
3) Men vergelijke hiermede de opmerking van Mr. J. van Lennep in *Vondel*, VI, 631.
4) 't Vers heet niet ‘Staatspilaar’, maar ‘De Vrepylaer der Vrye Nederlanden’.

't geen voor zeker houd dat de stoffe gegeven heeft van klachte, in de jongste Declaratie van Oorlog des Konings van Engeland; waarin mede van opgerechte Pilaren gewag word gemaakt; die Majesteijt, zoo vermoedelijk is, van zijne oorblazers op eenig los gerucht in 't hoofd gehangen. En 't geen t' eeniger tijd Onzen Patroon bij mij te gemoet gevoert, hem met geen gemeene drift gekittelt heeft.

En dit zijn zoo mijne gedachten, mij onder 't lezen te binnen gekomen; de welke alhier in vrijmoedigheijd uijtte, gelijk men onder gemeenzame Vrinden plag. Nu hebbe van anderen hooren klagen, dat uijt dezen druk en verzameling der Gedichten, eenige bekende, en die niet van de geringste, uijtgelaten zijn. doch D. Hartzoeker heeft mij bericht, dat de zelve in eenige bladen bijzonder zijn gedrukt[1)], en'er voor bekende Vrinden, of die ze begeeren, bijgedaan worden. ik hebbe dan gewacht met een exemplaar voor mij te doen binden tot dat ik de zelve zoude mogen machtig zijn. verzoeke derhalven, dat de goedheijd belieft te hebben mij eenige van de zelve bladen, voor drie of vier exemplaren, ten dienste van wederom andere vrienden, die mij des verzocht hebben, toe te laten komen; zal dezelve ten gezetten prijze dankelijk voldoen.

Noopende den juijsten sterfdag van Camphuijzen hebbe geen bericht kunnen bekomen. mijn gedachten zijn naast dat geweest is den 19^{en} Julij Nieuwen, of den 9^{den} Julij O. Stijl hier uijt, mijns erachtens, ontstaan, om dat de tijding zijns overlijdens ruchtbaar wordende, met bijvoeging van den 9^{den} Julij, anderen terstond daarop zullen gezegt hebben, dat is den 19^{den} Julij onzes stijls, te weten in Holland; 't welk dan meer en meer zich verspreijdende, en andere wederom dezen 19^{den} Julij voor ouden stijl op nemende (naa 't gebruijk ter plaatse des overlijdens) kan hier uijt de verdere uijtstrekking tot den 29sten zijn ontstaan. doch, gelijk zegge, 't zijn mijne bedenkingen, maar geen zekerheden; en die gaarne om een beter geef[2)]. Waar mede eijndigende deze

1) Zie mijne *Beschouwing van Vondels Hekeldichten*, bl. 145.
2) Waarom Brandt juist Oudaen er naar vroeg is duidelijk. Oudaen had in 1658 den twaalfden druk van Kamphuisens *Stichtelyke rymen* uitgegeven. Zie Oudaens *Leven*, bl. 22, en Oudaens *Poëzy*, I, 310; II, 14 vgg.

mijne langwijlige uijtweijdinge, verblijve ik, naar toewenschinge van de zegen des Allerhoogsten

Uwe E. zeer genege Vrind en Dienaar
Joachim Oudaan.

Rotterd. 11^{en} Decemb.
1682.

IV.

Op de brieven van Oudaen aan Brandt kunnen gevoegelijk volgen vier brieven, aan Oudaen gezonden. Ze worden alle in HS gevonden in het tweede deel der collectie van van Papenbroek in de Bibliotheek der Rijksuniversiteit te Leiden. Geen dezer brieven is, althans voorzoover ik heb kunnen nagaan, ergens volledig afgedrukt.

De eerste en de tweede brief zijn aan Oudaen geschreven door Jeremias de Decker[1]. Ze luiden als volgt:

Mijn Heer en Vriend,

Tgene mij plicht en reden al over 3 jaren aenrieden te doen, en ick oock geerne soude gedaen hebben, waer't mij mogelijck geweest; 't selve doe ick eerst nu, dat is, ick sende U.E. neffens desen een exemplaer mijner van nieus herdruckte Gedichten tot een teeken van danckbare erkentenisse over d' onverdiende eere, die 't U.E. gelieft heeft de selve aen te doen in U.E. seer braef en heerlijck gedichte op de selve. D' oorsake dat ick mijnen schuldigen plicht niet eer en hebbe konnen betrachten, is dese: Op 't voleindigen van Sr. Coloms druck[2] wierd sijn huijsgesin aengetast van de peste of van een restant der selve overgebleven van den jare 55; hij sulcx vernemende doenmaels

1) Van Jeremias de Decker zijn, behalve deze brieven, slechts vier brieven van de Decker aan Westerbaen, en drie van Westerbaen aan de Decker bekend. Deze correspondentie tusschen Westerbaen en de Decker wordt gevonden in een pamflet, dat getiteld is *Kost-verloren of Brief aen N.N.* Vergelijk Rogge's *Beschrijvenden Catalogus der Pamfletten-verzameling van de Boekerij der Remonstrantsche Kerk te Amsterdam*, Stuk I, Afd. I, bl. 153. De brieven loopen vooral over theologische onderwerpen en het belangrijkste, wat men er in vindt, is medegedeeld in Mr. Jeronimo de Vries' verhandeling over *Jeremias de Decker*, bl. 48 en 97-112.

2) De bekende druk der *Gedichten* van 1656. Zie deze *Bijdragen*, I, 33 vg. - In die uitgave van 1656 vond men reeds Oudaens *Lof-dicht.*

in Zeeland sijnde scheepte voorts over naer Engeland, om (denck ick) sijnen geest door veranderinge van Climaet in soo swaren overval een weijnig te verluchten, doch sonder door brieven aen die van sijnen huijse eenigen last te geven van mij voor mijne gedane moeijte met eenige exemplaren te versien; en daer na in den herbst of ontrent den winter weder thuijs gekomen sijnde soo liet hij 't voorts daer bij blijven, sonder mijner te gedencken tot wel (meen ick) ontrent Maert toe van den jare 57. alsdoen hard geperst of gemaent door eenen mijner Broederen, die goede kennisse aen hem heeft, sond hij mij eenige exemplaren thuijs, doch soo schaers (nosti viri ingenium) dat ick mijne Nabloedmagen, als Ouderen, Broederen, etc. elck een vereert hebbende naulijcx een meer overhielde voor eenen goeden vreemden vriend. Sie daer d' oorsake van 't lang achterblijven deses geschencks. waer uijt U.E. klaerlijck kond vatten dat mijnes schuldigen plichts versuijmenisse bij mijne schuld niet en is toegekomen. Maer alsoo dese drucker[1)] met sijne exemplaren vrij wat gereeder en milder is geweest, soo docht 'et mij noodig mij selven metten allereersten bij U.E. van de kladde der onbeleeftheijt en ondanckbaerheijt te suijveren. Ick wete wel dat dusdanige vuijligheden bij eenigen hier te lande niet weijnig in swange gaen; jck hebbe nu tot drijmael en des noch wel ernstelijck versocht sijnde mijne penne geleent tot loff of recommandatie van boecken, maer en hebb'er noijt exemplaer, ja niet den minsten danckheb voor genoten; 't is waer, men weet wel hoe verre die dingen gaen, maer niettemin ick keure sulcx voor eene groote boerschheijt, ja beestachtigheijt, geene edellieden[2)], maer esels betamende. jck en ben

1) A. van Blancken. Zie *Bijdragen*, I, 34.
2) Vóór de uitgave van 1658 van Huygens' *Koren-bloemen* wordt een lofdicht van de Decker gevonden. Huygens schijnt Jacob van der Burgh gevraagd te hebben of de Decker het ook soms kwalijk zou nemen, indien zijn gedicht achter dat van andere dichters en schrijvers van loftuitingen werd geplaatst; althans van der Burgh schrijft (*Dietsche Warande*, V, 253 vg.) aan Huygens: 'Pour le Sr. Decker ie ne le cognoy que par quelques vers moreaux de sa façon et par l' addresse de M. Vondel; à ce que je puis iuger de sa modestie, vous ne sçauriez pescher contre la distributive en plaçant son epigramme quelque part que ce soit'. - In de uitgave van 1659 van de Deckers *Rym-Oeffeningen* wordt op bl. 40 van het 'Derde Boek' een gedicht gevonden *Op de Wercken van Jacob Cats.* Indien dat gedicht nu voor de uitgaven van Cats' *Wercken* van 1655 of 1658 is geplaatst (wat ik hier niet kan onderzoeken), dan doelt de Decker op Cats. Dat hij op Huygens doelt, zal om 't volgende 'Hoveling' wel niet betwijfeld knnnen worden.

noch Hoveling noch van Hovelingen afgekomen, maer gelooft 'et vrijelijck dat ick in dese 3 jaren aen U.E. noijt en hebbe gedacht sonder mij selven grootelijcx te schamen. Edoch ick hope dat dit mijn schrijven mij bij U.E. teenemael sal suijver pleijten, 't welck nu verselt komt met een exemplaer in behoorlijcke ordre en hier en daer merckelijck vermeerdert, doch niet ('t welck mij leet is) sonder eenige druckfouten. Want alsoo 't werck ter Goude op de persse wierde gebracht, half buijten mijne kennisse, en ganschelijck tegens mijnen wille, als die wel wiste dat sulcx niet en konde strecken als tot schade van mijnen vriend Colom, soo en hebbe mij met den druck eensdeels niet konnen, eensdeels niet willen moeijen[1]. doch d' errata bij den drucker op 't leste blad bijeen vergadert heb ick deurgaens in dit exemplaer oock met de penne aengewesen, 't sij met een gebrekende letter in margine bij te doen, of met een overtollige in den text uijt te schrabben, of een verkeerde te veranderen, op dat U.E. sonder verhinderinge 't boecxken soude mogen deurloopen. Voor slot, mijn Heere, versoecke ick vriendelyck dat U.E. dese kleene gifte soo goedjonstelijck gelieft aen te nemen, alsse U.E. werd toegesonden, en sijt versekert dat ick, 't gene ick nu eerst doe met de daed, al over 3 jaren hebbe gedaen met herte en genegentheijt; sulcx weet Hij, die alles weet, in wiens Goddelijcke bewaringe ick U.E. bevele, en blijve

U.E. seer toegedane en dienstwillige Vriend
J. de Decker.
In Amsteldam, desen
26 Julij 1659[2].

1) Zie over dien tweeden druk Jeron. de Vries, *Jeremias de Decker*, bl. 71-73, en deze *Bijdragen*, I, 34 vgg.
2) *Op het adres van den brief staat:*

Den Eersamen seer voorsienigen
Sr. Joachim Oudaen,
woonende tegen over 't Weeshuijs
tot
Rotterdam.
met dit Boeck
gemerekt I.O.

Mijn Heer en Vriend,

U.E. aengenamen met het Rijmwerck op den Vrede en 't Houwelijck tusschen Vranckrijck en Spaengien[1] is mij wel ter handen gekomen. 't Gedichte heb ick met grooten smaeck en vermaek deurlesen, en deurgaens mij selven niet weijnig verwondert soo over U.E. fraeije Poetische vonden, als voornaemlijck wegens uwe seer rijcke kennisse en bedreventheijt in alles wat aenmerckens waerdig zedert twee a drijhondert herwaerts in Christenrijck is voorgevallen. 't Gedichte heb ick (op U.E. versoeck) Sr. van Blancken[2] ter handen gestelt neffens 't ingeleijde briefken aen hem gehoorende; vinde hem heel wel genegen tot den druck, te meer om dat het van U.E. is komende. maer hij verstaet (gelijck ick mede) datmen, voor hand aen 't werck te slaen, van den Vrede tusschen die twee te vooren eerst wel heel seker dient te sijn. want andersins de handelinge te rugge gaende of heel afgesneden werdende, soo souden niet alleen moeijte en kosten verloren sijn, maer 't werck heel vlaeu voor den dag komen. wij hopen ja gelooven hier wat beters; maer hoe groote meesters met dusdanige voorslagen dickmael hebben gespeelt en malkanderen bij den neuse geleijt om d'een d'ander een kansse of voordeel af te sien, getuijgen d' Historien, en is U.E. soo wel of beter bekent als mij. Wij weten hoe Hertoge Carel van Borgondien met d' ijdele hope van syns dochters houwelijck verscheijdene vrijers heeft weten te voeden en door soodanigen treck in sijne vriendschap te houden. Heeft oock niet Vranckrijck Margriete dochters dochter van geseijden Carel, die soo lange de Bruijd had geheeten met Carel den achtsten, den schop gegeven en weer naer huijs gesonden om den schoonen en grooten lap van Britangien aen sijnen mantel te hechten? en hoe Carel d' eerste van groot Britaengen (de Leste (ducht ick) sal 't blijven) sijne schenen in Spaengien gestooten heeft, is noch in versche geheuchenisse. Derhalven gaen der groote meesters vrijagien veeltijds heel los. daer valt soo

1) Dat gedicht is niet te vinden in de uitgave van 1712 van Oudaens *Poëzy*. Ook heb ik nergens iets aangaande eenen afzonderlijken druk van dit vers gevonden.
2) De Deckers *Rym-Oeffeningen* waren (zie den vorigen brief) in 1659 uitgegeven te Amsterdam bij Abraham van Blancken, ‘in de Molsteegh, in 't Huys-boeck’.

veel te bedisselen, te bedingen, daer konnen soo veel stocken int wiel komen, sij hebben soo vele mysteria politica, soo vele Ragioni di Stato int hooft, dat op hunne trou en vredehandelingen meerendeels heel weijnig staets te maken is. niettemin (als geseijt is) wij verhopen hier wat beters; 't geruchte tot noch toe en meld dien aengaende niet als wat goeds, oock en kan voor partijen ter wedersijden hedendaegs in Europa geen gelijckere parture gevonden werden. Derhalven soo haest dese handelinge vast staet, en wij de volle versekertheijt daer van hebben, soo is van Blancken heel wel geneijgt eenige riemen papiers aen 't werck te wagen met goed vertrouwen dat 'et in soodanige gelegentheijt goeden aftreck hebben sal; maer datt'et *Tacito tuo Nomine* (gelijck U.E. versoeckt) soude moeten gaen, en vind hij niet geraden, en ick van mijne sijde en sie oock geene reden waerom U.E. name soude dienen verswegen, voornaemlijck wanneer de handelingen daer 't op speelt wel komen uijt te vallen; ondertusschen blijft 'et noch berusten onder van Blancken, die U.E. naerdere meeninge hier op sal verwachten.

De druckfoute[1] of vuijle Lemte in mijn gedichte op de Zont bij U.E. opgedaen had ick in waerheijt noch over 't hoofd gesien; 't moet *tot* sijn (sin en reden leeren 't), niet *dat.* U.E. kan 't op den kant van uw boexken verbeteren. Oock heeft 'er mij mijn Broeder noch een ontdeckt int Rijmken, waer inne Jesus de geloovige siele aenspreekt folio 126[2], alwaer *dit* staet voor *die:* en misschien schuijlen d'er hier en daer noch meer. sulcke gangen gaen loskoppen van druckers, alsser 't ooge des makers selve niet ontrent en is.

Dat U.E. aen mijne geringe Rijmoeffeningen ietwers van 't uwe hebt te koste gelegt, is mij waerlijck leet; mijn enckel voornemen was sulcx voor te komen; hebbe derhalven eenige dagen voor 't uijtgeven van 't werck alhier neerstelijck vernomen en doen vernemen, waer U.E. sijne woonplaetse hielde, en endelijck na

1) In vs. 186 van de Dockers *Sont en Oostzee ontboeyt* e n z . De fout komt in de uitgave van 1659 van de *Rym-Oeffeningen* voor. (Het gedicht *Sont en Oostzee* kwam ook afzonderlijk uit in 1659 te Amsterdam bij A. van Blancken, 12 bladzz. Zie Fred. Mullers *Bibliotheek van Ned. Pamfletten*, No. 4716).

2) Van diezelfde uitgave der *Rym-Oeffeningen.*

veel omvragens verstaende tot Rotterdam, hebbe terstond door van Blancken aan Sr. Neranus[1] geschreven om naerder bescheed, 't welck wat traeg bijkomende, soo sijn de dingen onderwijlen tot mijn leetwesen in gemeene handen eer komen te vallen als in d' uwe; andersins soud'er U.E. naest den Heere van Brantwijck 't eerste gesicht en besit van gehad hebben. evenwel dit myn leetwesen en perst noch en praemt mij niet soo seer, of 't en ketelt en vermaekt mij oock eenigsins. want dese uwe jachtigheijt doet mij denken en wanen dat mijne geringheden bij U.E. in eenige achtinge moeten sijn, gelijck mij oock deurgaens U.E. seer heusche en beleefde missive sulcx schijnt te betuijgen, waer in 't U.E. gelieft heeft mij en 't mijne eenen loff toe te meten, dien ick mij teenemael onwaerdig kenne, en dien ick veel eer achte te spruijten uijt uwe goede gunste t'mijwaerts als uijt eenige mijne verdienste. niettemin ick bedancke U.E. hooglijck voor dese uwe onverdiende genegentheijt, en wensche dat wij eerstdaegs de vredehandelinge tusschen beijde de vorsten mogen voltrocken sien, en U.E. geleerde en treffelijcke invallen op de selve gemeen gemaeckt. sulcx geve d' opperste vredevorst, in wiens vredige bescherminge ick U.E. bevele, en blijve

U.E. seer toegedane en dienstw. Vriend
Jeremias de Decker[2].

Volgens dezen tweeden brief had Oudaen zelf reeds een exemplaar der *Rym-Oeffeningen* gekocht, voor hij de Deckers geschenk ontving. Oudaen zond nu den 16 September 1659 een der exemplaren aan zijne zuster ten geschenke, met het volgend versje (*Poëzy*, I, 311):

1) Joannes Naeranus, uitgever te Rotterdam.
2) *Op het adres van den brief staat:*

Den Eersamen, discreten en seer Voorsienigen Sr. Joachim Oudaen, tegen over
't Weeshuijs
tot
Rotterdam.

Aan mijn zuster Trijntje Fransen Oudaan

Zuster, jongste Spruit van zessen
  Daar ons Vaders huis in leeft,
  Zoo uw' lust vernoegen geeft,
Pit van spreuken, puik van lessen,

'k Weet geen schoonder Morgen-wekker
  Tot ontsteking van den geest,
  Dan wanneer hy lieft en leest
't Heerlyk Toon-stuk van de DEKKER.

Hier is rykdom van gedachten,
  Die met lieffelyk geluit
  Zich volmaakt en helder uit,
En 't gevoelen kan verkrachten;

Hier is, wat men zich verbeelde,
  Grootheid, Wysheid, Majesteit,
  Schoonheid: met een woord gezeid,
Hier is Goddelyke weelde.

Om te wachten met verlangen
  Was myn yver veel te sterk,
  Straks verzag ik my van 't Werk;
En heb 't sedert nog ontfangen

Van den Dichter; om te schynen
  Dankbaar aan gemeine kunst:
  Ik ontfing het van zyn gunst;
Gy, ontfang het van de mynen.

Thans volgen twee brieven van Antonides aan Oudaen. De eerste is van den volgenden inhoud:

Joachim Oudaen,

Mijn heer, en hooggeachte vriend, veele ontschuldingen zal ik niet bybrengen over mijne traegheit in 't antwoorden op uwe E.

zeer aengenaemen brief van den 18 febr., maer rond uit zeggen, dat het mij hier mede als den sloffen koopman gegaen is, die, schoon hij wel weet hoe ver hem de naelaeticheit in 't opheemlen van zijne boeken verwydert, en in schuld steekt, echter hoe langer hoe meer vertraegt, tot hem de schaemte of noodzaekelykheit dwingt hand aen de ploegh te slaen, en zijn eigen slofheit te bekennen. Een hoop heb ik nochtans over, dat mijn verzuim niet onvergeeflyk zal zijn, dewijl ik met waerheit kan getuigen, dat ik in 't eerste alleen vertraegt hebbe te schrijven, om dat ik zelf meende gelegentheit te zullen hebben, om uwe E. tot Rotterdam mondeling te spreeken; inzonderheit dewijl uwe E. mij eenigsins scheent te noodigen, om mijn oordeel over uwe E. doorluchtigh Treurspel van Eli, en zyn verworpen huis[1)], te hooren. In het welke ik eenige kleinigheden hebbe aengemerkt, die geene schriftelyke aenteikening verdienen, en die ik bespaere omze in een gemeene reden eens tot uwer E. proeve te stellen. Daer nae heb ik mij zoo verwart gevonden in het werk van den IJstroom, dewijl het scheen in dit saizoen, en staende de onlust met Vrankrijk te moeten uitkomen, dat mij, buiten de bezicheden van mijn winkel, waerlijk weinigh gelegentheit overschoot. 'T welk ik niet verder behoeve op te haelen voor uwe E., die weet, hoe moeielyk de geest, wanneerze als in 't gesten is, tot iets van andere stoffe is af te leiden. Behalve datmen dan gewoon is zich zelven te vleien met een nader gelegentheit te zullen uitvinden. Uit het gezelschap, bekent met den naem van Nil volentibus arduum, ben ik over eenige maenden al gescheiden, om redenen, die ik, wanneer mij d' eer van uw gezelschap gebeurt, gaerne zal openbaeren, en die ik gelove dat uwe E. met mij zal goedvinden[2)].

1) Oudaens treurspel *Het verworpen huis van Eli* was in dit jaar 1671 uitgegeven. Zie *Het Leven van Oudaen*, bl. 26.

2) Men leze wat David van Hoogstraten in *Het Leven van Antonides* over zijne verhouding tot de leden van 'Nil Volentibus Arduum' opmerkt. [Het bedoelde *Leven* wordt o.a. gevonden voor den vijfden druk van *Alle de Gedichten van Antonides* (Rotterdam, N. Smithof, 1735), en moet geenszins verward worden met eene kortere levensbeschrijving, die men o.a. voor den tweeden druk van de *Gedichten van Antonides* (Amsterdam, N. ten Hoorn, 1705) aantreft.] - Maar vooral dient over dit punt gelezen te worden Dr. A.J. Kronenbergs Proefschrift over *Het Kunstgenootschap Nil Volentibus Arduum*, bl. 102-111.

Het gedicht ter eere van mynen IJstroom door uwe E. gemaekt heeft mij zoo zeer om de konst, als de genegentheit te mywaerts uitnemende behaegt. Verschoon mij ondertusschen, dat ik niet kan toestaen, dat zoo vloeiend en heerlyk een gedicht voor een bruine schaduw en afziensel behoorde te dienen[1]. En schoon ik mij node een maght over anderen haer vaerzen toemaetige, heeft het mij hier alzoo redelyk gedaght dien titel van uwe E. gedicht te veranderen, als het Augustus met reden tot lof wort naegegeven, dat hij Maroos Eneis, hoe streng ten viere gedoemt, in het leven bewaerde. Uw gedicht, van uwe E. zelf in een hoek verbannen, had waerlijk zulk een zwaere straffe niet verdient, waerom ik het ook heb opgenomen, en zoo veel ik vermogt, in het licht gestelt, schoon het daer misschien noch duister genoegh is verschoven. Maer hoe flaeu mijn IJstroom (die hier nevens gaet) en met hoe weinigh luisters hij voor den dagh komt, hoope ik evenwel dat hij eenigsins uwe E. opmerkinge waerdigh zal wezen, en wij beide ter gelegener tijd elkander zullen mogen onderhouwen met de gedachten, die elk over des anders werk heeft begrepen. Met dit onderscheit nochtans, dat dit beide, ten mynen aenzien, alleen zal strekken om van uwe E. geleert te worden, en ten uwen aenzien, om mij, daer myn oordeel te kort

1) In 't lofdicht van Oudaen leest men o.a.:

‘De IJstroom eyscht geen water, ten behoef;
Antonides geen lofspraak flau van klanken;
Een goude lijst wierd doof op zulk een proef,
Of had zijn glans dat konstpaneel te danken;
Onbillijk dan, dat valsch vernis begruijz'
Dat heerlijk werk, en praalstuk van vermogen:
Wie woorden geeft, ik houw de mijne t' huys,
Voor 's snel vernufts doordringende arendsoogen.
Of mis ik? zoektm' een bruyne drift misschien,
En eene grond van modderverf bestreken,
Opdatse alhier voor donkre schadu dien',
Waar op het licht te sterker af kan steken?
Men neemze dan, en drijfze aan eenen hoek:
Ik zoek geen glans, die maar verschooning zoek’.

schiet, gelyk ik niet twijffel of het zal veelmaelen bij uwe E. te licht vallen, te onderwyzen. Waer op ik blijve

Myn heer
uwe E. byzonderlyk toegenegen vriend en verplichten Dienaer
Joannes Antonides.
Amsterdam den 28 September 1671.

Oudaen roemde den *IJstroom* zeer, maar had geen vrede met ‘al dat beslag van Goden en Godinnen, die de kraem des IJstrooms opschikken’. Men kan over Oudaens opinie in dezen bij van Hoogstraten, zoowel in het *Leven van Antonides* als in dat *van Oudaen*, het noodige vermeld vinden.

De tweede brief van Antonides aan Oudaen is van 20 Maart 1673.

Erntfeste, geleerde welwijze heer,

De onbeleeftheit van den schipper, die zich niet een' oogenblik wilde laten ophouden, toen ik de laetstemael tot Rotterdam was, heeft mij belet, mondeling myne dankbaerheit en vergenoeging te verklaeren, over d' eere, die het uwe E. gelieft heeft mij aen te doen, met in haren deftigen en poëetischen brief, mynen geest, die waerlyk harer eigener geringheit wel bewust, en daerom neêrslaghtigh en nederigh is, zoo heerlyk aen te moedigen. Ik beken dat het my heeft opgewekt. zie hier nevens de blyken, in een gedicht, dat voor uwe E. alleen was geschreven, uwe E. alleen toegeëigent, maer dat door den raet van een of twee mijner voornaemste vrienden, en door het verzoek van den drukker, ook anderen wort gemeen gemaekt[1]; om datze mij konden doen geloven, dat deze stoffe op haer saizoen, en in dezen tijt best te pas zoude komen. 't Zal dus verspreit zynde, mij tot geen' geringen lof verstrekken, nu het aen al de weerelt een teken kan wezen, dat het mij gelukt, ook boven mijne ver-

1) Antonides spreekt hier van het gedicht *Oorspronk van 's Lands ongevallen*, *aan Joachim Oudaan*, dat in 1673 (8 bladzz.) te Amsterdam bij J. Rieuwertsz en P. Arentsz was uitgegeven. Zie Fred. Mullers *Bibl. van Nederl. Pamfletten*, No. 6947. - Men vindt het gedicht ook in *Alle de Gedichten van Antonides*, o.a. in den vijfden druk op bl. 363 vgg.

wachtingh en waerde, in uwe E. dierbare gunst en achting te deelen. namentlyk

Principibus placuisse viris non ultima laus est[1].

Men had scherper en duidelyker konnen uitweiden, en meer andere dingen van grooter en gevaerlyker gevolgen in dit gedight aenwijzen, maer: Non sunt ea tempora nobis.

Men verbeurt byna met stilzwygen. Wee hen dan! die te straf den diepen droom, daer al de weerelt thans zoo gerust en vermaekelyk van bevangen is, bestont te steuren. de spreuk van den Lierdichter wort nu op den toetsteen voor fijn gout gekeurt.

Invitos qui servat, idem facit occidenti[2].

Het gedicht den Nachtuil genaemt, waer van uwe E. mij geschreven heeft, meen ik dat maer een Nachtuil is, immers 't is bij mij, met wat moeite ik daer nae gezocht hebbe, niet voor den dagh gekomen. de namen en byzonderheden in Palamedes kan ik uit den heer Vondel niet recht vernemen, alzooze zijne E. door den hoogen ouderdom meest ontvallen, en zyne uitleggingen daer van raedsels zyn. doch Ds. Brant heeft een' Palamedes, die van regel tot regel in het beste van Vondels tyt uit zijnen monde is aengetekent, en alles op de rechte geschiedenis toegepast. 'k heb evenwel niet meer bij hem vermoght, als dat ik het kan zien en lezen ten zynen huize, zonder het te mogen naeschryven; waer uit ik dan niet als bloote gissingen en verwarringen zoude konnen vergaderen, en dat mij deshalven tot noch toe niet veel moeite waerdigh is geweest[3].

Mij is van daegh een kopij belooft van een gedight dat aen de wip op het groene zootje in den Haeg ter eere van de Witten heeft aengeplakt geweest. Zoo drae ik het heb, zal ik het uwe E. overstieren. 't is hier een doode stroom van alle, of liever goede tydingen. Zoo uwe E. eenige moght hebben, ik zal die met verlangen, nevens uwe E. hoogwys oordeel en verbetering

1) Horat. *Epist.* I, 17, vs. 35.
2) Horat. *Epist.* II, 3, vs. 467.
3) Zie mijne *Beschouwing van Vondels Hekeldichten*, bl. 164.

van myn gedicht, waer in de misslagen misschien het geheele lichaam uitmaeken, verwachten, en altyt blyven

uwe E. verplichten en zeer genegen Dienaer en vriend
J. Antonides van der Goes.
Amsterdam den 20 van lentemaent 1673[1].

V.

We drukken ten slotte nog twee brieven van Brandt af, die betrekking hebben op zijne *Historie der Reformatie.* Beide zijn onuitgegeven, en waren niet bekend aan Dr. G.M.C. Loeff, wat met het oog op zijne Studie over *Den Nederlandschen Kerkgeschiedschrijver Geeraardt Brandt* te betreuren is.

De eerste brief bevindt zich in het tweede deel der verzameling van van Papenbroek in de Bibliotheek der Rijksuniversiteit te Leiden. Hij is van den volgenden inhoud:

Eerwaerde Heer en beminde medebroeder,

Uwen brief met de bijgaande papieren is mij gisteren avont ter handt gekoomen. ik bedanke UE voor de genoomen moeyte in 't bijeenstellen van zulk een ordentelijk verhaal, dat mij in alle deelen behaagt en opening geeft van veele particulariteyten, die mij te vooren onbekent waaren. alleen zal ik mijn bedenken over een punt te kennen geven. UE schrijft de inventie van deze wonderlijke verlossinge Grotio zelve toe. ik heb nochtans altijdts zijne huisvrouw daar d' eer van hooren geven, en verscheydene getuighenissen zijnder, die mij aan die zijde doen hellen. Vondel zeit in zeeker vers aan Joffrouw de Groot:

> Een vrouw is duizend mannen t'ergh.
> O eeuwige eer van Reigersberg!

1) *Op het adres van den brief staat:*

> Den erntfesten geleerden, welwyzen
> Joachim Oudaen, over het oudenmannenhuis
> to Rotterdam.

De volgende eeuwen zullen spreeken,
Hoe gij den haat hebt uitgestreeken.

en Grotius zelf in een gerijmden brief aan zijn huisvrouw den 26 April 1621 geschreven, spreekende van haar jongkheit, en datze toen weinig dacht om de rampen, die haar over 't hooft hingen en, zeit hij,

Dat zij in al dat quaade, geduldig welgemoedt
Hem volgen zoude naa, om haar met hem te laaten
Besluiten met een gracht, met slooten en soldaaten;
Doch dat zij eindelijk met haar gescherpt verstandt
Haar man verlossen zouw uit zijnen slaafschen bandt.

Hierop ziet ook Barlaei vers:

Discite jam Belgae Pietas quid possit et uxor.

wat dunkt UE. zoumen hier niet vast uit besluiten dat het middel der verlossing bij haar bedacht was? noch verzoek ik te weeten: *wat Daatzelaars hantering was*, want UE. schrijft dat hij met zijn huisvrouw bezig was met goedt te pakken etc. ook *copie van de versen*, die in Daatselaars huis *onder het glas*, daar Grotii verlossing in afgebeelt is, geleezen werden. *Het examen dat Deventer eerst aan de meydt*, *daarnaa aan de huisvrouw van Grot. deede*, *en de antwoorde die zij*, *Grotio*, *met haer eigen handt heeft geschreven. ook de plaats*, *daar Grotius in Epist. ad Gallos gewach van Daatselaar maakt.* eindelijk *of het briefken dat Grot. uit Waalwijk of Antwerpen*, dat waarschijnlijker is, *tot verschooning van Daatselaar afzondt van woordt tot woordt zoo luijde*, *als UE in dit verhaal heeft gestelt*, beginnende *Ik verklaar met de waarheit* etc.; dan of dit UE naa zijn beste onthouding zoo bij een heeft gestelt. op deze dingen verzoek ik met den eersten antwoordt, en op dat de brieven zoo lang niet sukkelen zouden, zoo schrijf over Amsterdam met de boode ten huize van onze boekverkoper Jan Hendriksz, die yder maandag brieven aan mij bestellen kan. ik zal hem voor 't port te vreden stellen. Ik koome nu tot de andere deelen van den brief, en verblijde mij dat ik daar zoo veel teekenen van

genegentheit in bespeure. Godt geve ons beide gelegentheit om onze onderlinge vriendtschap niet alleen met woorden, maar ook met werken te betuigen. Het Haarlemsche beroep hebbe ik afgeslaagen om zeer gewichtige redenen, zonder toen noch te weeten dat die van Hoorn het oog op mij hadden. de geringheit van de gemeente, en de kleene hoope tot beterschap, en de groote moeyte, die de nieukoopers deeden om mij te houden, hadden al eenige kracht op mijn gemoedt. andersins wil ik wel bekennen dat het een zeer gelegene en vermaakelijke plaatze is, die mij in haar zelven meer behaagt als Rotterdam en Amsterdam zelve, ik zwijge Hoorn. Het moeten dan groote redenen zijn geweest, die mij zulk een beroep deeden afslaan; als wij eens bij malkanderen zijn zal ik UE dit naader ontdekken[1)]. Van Hoorn zal niet worden. D. Vorstius doet zeer groote moeyte voor onzen Vreeburg[2)], en stelt die zeer hoog. ik wensche dat hij die man, die men van hem maakt, zij, of werde.

Uwe bedenkingen over 't schrijven der Historie hebben haare redenen. maar dat UE bekent dat dit werk bij eenige zijn nuttigheit zoude konnen hebben is hier ook van grooten gewicht. 't is een verwonderlijke zaake dat de geheele broederschap zoo lange geroepen en zoo zeer geijvert heeft om een Remonstrantsche Historie, en dat eenige weinige daar nu zoo zwaarhoofdig in zijn. leest de acta der Societeit en der directeuren. daar zijn sedert het jaar van 1632 weinig vergaderingen gehouden, zonder van dit stuk te spreeken, en D. Utenb. zaliger daar toe aan te porren. naa zijn doodt heeft men C. Rijkwaart verzocht om te continueren[3)]. Rijkwaert overleden zijnde, heeft men Duinglo daar toe last gegeven[4)].

1) Van elders zijn de ‘redenen’ van Brandt niet bekend.
2) Henricus Vreeburg was toen Predikant te Zoetermeer en Zegwaard. Zie J. Tideman, *De Remonstrantsche Broederschap*, bl. 177.
3) Aan Johannes Uyttenbogaerdt was 8 April 1633 opgedragen de Historie der Remonstranten te stellen, en in Maart 1639 was Carolus Rijckewaert hem daarin tot hulp gegeven. Zie Tideman, t.a.p. bl. 62.
4) J. Tideman, t.a.p. bl. 83: ‘In 1650 werd Bernardus Dwinglo, na den dood van Car. Rijckewaert, van wege de Verg. der Broederschap verzocht, diens vervolg op Uyttenbogaerdts Kerkelijke Historie voort te zetten’.

naa Duinglou's overlijden heeft men geduirende de Rotterdamsche onlusten in de jaaren 1654, 1655 en 1656 van dat werk gezweegen. toen wierdt er in onze vergaderinge de stok van twist getrokken. in 't jaar 1657, toen de Rotterdamsche zwaarigheden zoo en zoo uit de weeg waaren geleit, heeft men mij tot dat werk verzocht[1)] niet bij overstemming, maar gelijker handt. datmen nu vrij zegge dat de broederschap een slechte keur heeft gedaan met mij daar toe te verzoeken, dit kan ik lijden. 't is ook de waarheit. het werk zelve leerdt het mij daagelijks. maar datmen daarom 't geheele werk afstemme dunkt mij uitermaaten vremdt. men vreest de regenten te verstooren of de kinderen dergeener, die ons quaalijk behandelt hebben, maar inzonderheit vreest men de kerkelijken op haar zeer te tasten. maar behoort men niet te vreezen, dat de waarheit van onze rechtmaatige handelingen, indien wij stilzwijgen, door de valsche beschuldingen van onze partije zal verdrukt werden, en dat de nakoomelingen geen andere Historien als van Baudaert, Festi vervolg van Merula, en van de Sanden ter handen koomende, ons voor een deel oproermakers en luijden zonder religie zullen achten? Ik kan niet begrijpen, dat men op de loogenen en laste-

1) Men kan het besluit van 16 Aug. 1657 van de Groote Vergadering der Broederschap over deze zaak vinden bij J. Tideman, t.a. pl. bl. 100 vg., en bij Dr. Loeff, *De Nederlandsche Kerkgeschiedschrijver Geeraardt Brandt*, bl. 23. - Het zij mij hier vergund bij eenige woorden van dat besluit eene aanteekening te plaatsen. Men leest er o.a. dat Ds. Brandt ‘verscheide stoffen tot de verhandeling van kerkelijke zaken behoorende, in deze landen voorgevallen, alreets bij malkanderen vergadert heeft’. Wellicht heeft Brandt hiervoor eene lijst der in zijn bezit zijnde pamfletten gemaakt. Dat hij zulk eene lijst bezat, weten we uit eenen brief van Brandt aan Ds. Christiaen Hartsoeker te Rotterdam van 26 Dec. 1677 (Bibl. der Rem. Kerk te Amsterdam), waar Brandt schrijft: ‘Den Heere Pesser heb ik den 20 Augusti 1660, nu 17 jaren geleden, te leen gesonden myn Register van Blaeuwe boekskens met de naemen der Autheuren; nu bid ik dat syn Ed. mij 't selve, indien 't noch in weesen is, eens gelieve weder te senden, al waer 't slechts te leen om iet nae te sien’. De bedoelde lijst bestaat nog, en is te vinden in de Bibliotheek der Remonstrantsche Gemeente te Amsterdam.

ringen van onze partije met een goedt gemoedt mach zwijgen, maar wel dat onze zaake een bequaamer voorspraak en geleerder Historie-schrijver behoorde te hebben als men aan mij vinden zal. daar zijnder noch genoeg onder ons, die dit werk beter passen zoude als mij. des ik ook de penne gaarne wil overgeven, zoo haast als het de Societeit goedt vindt. maar dat men de partijen zoo zeer ontzien zal, datmen om haarent wil zulk een noodig werk, dat noch veele laauwe Remonstranten zou konnen moedigen om de voetstappen van haare ijverige ouderen natetreeden, zouw laaten steeken, is niet wel te verantwoorden. Koningen en Prinssen, zeit Grotius in zijn Verantw. cap. XIX, moeten lijden, dat eenige van haare ordre in de Historien en andere geschriften werden afgeschildert met haare gebreeken. Zouden dan de kerkelijke persoonen hier van exempt zijn? Episcopius, dat groote licht van onze zaake, zag dit werk met andere oogen in, toen hij in zeekeren brief aan Utenb. zich dus liet hooren: ‘Ik houde datmen onze partijen niet ontzien en moet noch haare vreeze vreezen. de zaake die wij voorstaan en de onbillijke proceduiren van haar geven ons reden om haar niet te vreezen. Laat de billijkheit van onze zaake, ende haare liefdeloosheit en tyrannijen blijken, nu en bij de posteriteijt. Onze partijen zijn geen redelijke menschen. Haar ongelijk moet haar onvertsaagt onder de oogen gestelt worden, en hoe dat moediger geschiet, hoe wij haar aequiores zullen vinden. zij moeten ons zoo wel vreezen, als wij haar, niet omdat wij haar quaadt met quaadt vergelden willen, maar omdat wij geresolveert zijn haar te toonen en te zeggen dat zij quaadt doen. istud genus daemoniorum non expellitur aliter quam per generosam fiduciam etc.’ dus verre Episc., die ik weet dat in dezen deele verder mocht gaan als ik of mijns gelijken. evenwel dunkt mij dat onze zaak met stilzitten en stilzwijgen niet te vorderen is. 't is waar ten is met zeggen niet te doen, maar evenwel, 't is dikwils ook zonder zeggen niet toe, zeij wel eer een groot voorstander der Remonstranten. deze inzichten hebbe ik goedtgevonden UE eens voortestellen om bij gelegentheit uw oordeel daarover te hooren. Ik zende met eenen Grotii brief aan de Staaten van Zeelandt, die ik gedrukt hebbe, te rugge. groet uw waarde huisvrouw, die ik nevens uwen zoon en UE in de Hoede Godes

beveele. de mijne doet UE ook te zaamen groeten. Houdt mijn haastigh schrijven ten goede.

UE dienstwillige Vriendt
G. Brandt.
In Nieuwkoop dezen
6 Junii 1660.
non licuit relegere.

Aan wien zijner collega's deze brief van Brandt is gezonden is niet bekend. - De inhoud van den brief maakt een onderzoek daarnaar niet noodig.

We zien uit dezen brief dat Brandt een boek wilde schrijven dat de waarheid van de handelingen der Remonstranten zoude aanwijzen, en de valsche beschuldigingen der tegenpartij zoude weerleggen. In die *Historie der Reformatie* (want dat is de titel geworden) zou men eigenlijk vinden eene Historie der Remonstranten[1)], geschreven door een Remonstrantsch Predikant, op verzoek van de Broederschap der Remonstranten. In die Historie zou men der waarheid hulde brengen - altijd inzooverre bij heftigen partijstrijd de onpartijdige bespreking van feiten kan bestaan - en regenten noch kerkelijken (Contraremonstranten) ontzien. Geen aarzeling, als het gold de handelingen der Remonstranten te verdedigen. Koningen en Prinsen moeten het dulden dat hunsgelijken, als historische personen, met al hunne deugden, maar ook met al hunne gebreken den volke voorgesteld worden, had de Groot gezegd. Waarom dan de regenten of hunne familiën gespaard, als in de jaren 1618 en volgende veel verkeerds gedaan was? Waarom zou men dan zwijgen, en niet bekend maken wat ook in de Contraremonstranten af te keuren viel? Men moest de kerkelijken ‘op hun zeer tasten’. En al had Episcopius te scherp gesproken van de ‘liefdeloosheit en tyrannijen’ der tegenpartij, hij, Brandt, was het in de hoofdzaak met hem eens: men moet de partijen niet ontzien, maar ronduit zeggen wat eigenlijk de waarheid is. ‘Haar ongelijk moest haar onvertsaagt onder de oogen gestelt worden’.

1) Dr. Loeff, t.a. pl. bl. 77: ‘Men zou (het 2e, 3e en 4e deel) van de *Historie der Reformatie* eene *Historie der Remonstranten* kunnen noemen’.

Men vindt in dezen brief ongeveer denzelfden geest als in het geschrift[1] *Verlaet uw eigen Vergaederinge niet*, van 1657. Naar dit schrijven zoude de *Historie* een echt partijschrift worden.

Toen Brandt dezen brief schreef, was hij nog geen 34 jaar oud. Eerst elf jaar later verscheen het Eerste Deel zijner *Historie der Reformatie*, en drie jaren daarna het bekende Tweede Deel.

Brandts plan was niet onbekend gebleven, en na 1663, het jaar van het verschijnen van het *Verhaal van de Reformatie* (zie boven bl. 109), wist menigeen dat Brandt de *Historie der Reformatie* zou schrijven.

We mogen veronderstellen dat men ten deele ook met de aan Brandt gegeven opdracht van de Groote Vergadering der Broederschap bekend was. En men kende zijn werkje *Verlaet uw eigen Vergaederinge niet*.

Dat dus van Contraremonstrantsche zijde de *Historie* met belangstelling en met groote spanning verwacht werd, liet zich denken.

Het Eerste Deel verscheen, doch daar het slechts de gebeurtenissen vóór 1600 - in zeker opzicht meer onzijdig terrein - behandelde, vond het weinig tegenspraak. Toch werd ook toen reeds op Brandts partijdigheid gewezen, en van hem gezegd (*Navorscher*, XIV, bl. 74) dat hij

> ‘Den Afgodt op 't autaer en dwael in kerck kan lijden,
> En als den Baälyt al hinckende kan gaen,
> En Godt met d' Afgodt menght als de Samaritaen’.

En zij, die wisten hoe Brandt eens over de Contraremonstranten had geschreven en gesproken, zij konden hier zijn streven zien om de ‘wonden’ der Kerk aan 't licht te brengen, want ‘'t ontdekken dient tot genesinge’. En menige minder aangename opmerking werd gemaakt, b.v.: ‘Die onder sommige gesintheden niet een stip willen wijken van al wat hunne Leeraers eens begrepen, en geleerdt hebben, het sij dan waer, onwaer of valsch, maeken die hen niet eenigsins tot afgoden, die se te veel eers bewijsen?’

1) Van dit zeldzaam boekje (zie Dr. Loeff, t.a. pl. bl. 14) is een exemplaar in mijn bezit.

Maar bij het Tweede Deel, in 1674, brak de storm los. Om den inhoud, want het geheele deel liep over den strijd van ‘Gommer en Armijn’, en om de opdracht. Daar waagde het een Remonstrant den Predikanten en Leeraren der Publieke Gereformeerde Kerken en Scholen van Holland en Westfriesland zijn werk op te dragen, met den raad er bij: Leest en ziet wat er is voorgevallen, hoe aan *beide* zijden de schuld was; geeft om vrede te hebben wat toe, en toont dat gij niet zijt als zij, die ‘niet een stip willen wijken’.

Van welken aard de strijd was, die over dit Tweede Deel werd gevoerd, en wat er al verder over die zaak is voorgevallen, kan men in Dr. Loeffs Proefschrift nalezen. Voor ons zal het na de lezing van Brandts brief duidelijk zijn dat de *Historie der Reformatie* gewoonlijk, wat het doel van 't werk betreft, verkeerd wordt opgevat. Het blijft nog altijd de vraag of Henricus Ruyl zich zoo erg vergist, als hij (zie Dr. Loeff, t.a. pl. bl. 39) van Brandt zegt, dat hij zich broeder noemt, en inderdaad vijand is.

Het is wellicht niet onbelangrijk hier nog eenige woorden van Henricus Ruyl, den Amsterdamschen Predikant, te citeeren, daar ze als 't ware van Contraremonstrantsche zijde een oordeel over het werk uitspreken, en op merkwaardige wijze met dezen brief van Brandt overeenstemmen.

Ruyl dan zegt (Dr. Loeff, t.a. pl. bl. 40): ‘Brandt geeft vrede voor, maar heeft oorlog in den zin; hij bekleedt het altemaal met den dekmantel van vrede en eenigheid in de Religie, maar hij heeft voor heerschappij te gebruiken over Staten, Magistraten, den Prins van Oranje, Kerkeraden, Synoden, en alle Predikanten: hij wil vrede met hen houden, ja, als zij hunne vroegere daden herroepen en condemneren, en de Arminianen in haer Landtberoerende, Godt-onteerende, ziel-verdervende, en Kerck-scheurende dwalingen justificeren’.

En elders zegt Ruyl: ‘Ick noeme dese Historie eene Arminiaense, niet soo seer, omdat se niet veel bijsonders is, dat men Arminiaens placht te noemen, oock niet omdat se spreeckt van de Arminiaense saken, maer omdat se van een Arminiaen, uyt de Arminiaense schriften, tot voordeel van de Arminianen is te samengestelt’.

Is er hier niet volkomen overeenstemming tusschen Ruyls woorden en Brandts brief?

Men bedenke zich eerst, voor men weer over Brandts ‘vredelievendheid’, ‘zachtaardigheid’ en ‘verdraagzaamheid’ de een of andere volzin neerschrijve!

Men vrage voorts: Heeft Dr. Loeff, t.a. pl. bl. 106, gelijk, als hij van Brandt zegt: ‘Op dat vredestichten was steeds zijn oog gevestigd, *en ook zijn kerkgeschiedkundige arbeid had hieraan voor een groot deel zijn ontstaan te danken*, *dewijl hij hoopte daardoor iets tot hereeniging der verscheurde vaderlandsche kerk te zullen bijbrengen?*

In Brandts brief is, mijns inziens, een andere reden te vinden voor het ‘ontstaan’ van den kerkgeschiedkundigen arbeid.

Brandt had in zekere mate door 't schrijven van de *Historie der Reformatie* aan de opdracht voldaan, die hem in de Groote Vergadering der Broederschap van 16 Augustus 1657 gegeven was. Niet onbillijk was het dat nu ook de Broederschap hem daarvoor eenige belooning toekende. Maar 't was moeielijk er om te vragen na al de beweging, die bij 't verschijnen van dat Tweede Deel gemaakt was.

Brandt spreekt over deze zaak in eenen brief van 11 Juli 1675. Deze brief, die wellicht aan Christiaan Hartzoeker, Predikant bij de Remonstrantsche Gemeente te Rotterdam, is gezonden, maar waarvan 't adres nu ontbreekt, wordt gevonden in de Bibliotheek der Remonstrantsche Gemeente te Amsterdam, en is mij door de welwillendheid van Dr. H.C. Rogge ten gebruike verstrekt.

Met de mededeeling van dezen brief eindig ik deze opmerkingen over Brandts *Historie der Reformatie.* De brief is van den volgenden inhoud:

Waerde Vriendt,

Nu de tydt van de Vergadering[1)] nadert dient in ernst overleidt wat in de saek van mijn soon Johannes[2)] dient gedaen.

1) De Groote Vergadering der Remonstrantsche Broederschap.
2) Hij was geboren 6 Juli 1660.

Het dunkt mij nu[1] ongeraeden eenigh versoek van belooning voor mijn Historie te doen. Doch als men van Alumnen spreekt en mijn soon in consideratie komt, gelijk hy doch sal, dan soude iemant van uw Collegen wel konnen seggen hoe seer de Societeit gehouden is mijnen arbeidt t' erkennen. Ik versoek uw advijs en hulpe in dese saeke, en dat het ontwerp van den brief aen de Societeit 't welk ik u laetst mede gaf mij weder gesonden werde. Gy kont mij beschrijven in den Hage in d' Assendelftstraet ten huise van Joffrouw Catharina van Sorgen[2], daer ik nu daghelyks ben. Toekomende Sondagh den 14 Julij verhoop ik te trouwen, en sal ik derhalven op de Vergadering niet konnen syn. Schrijf mij eens wie van Rotterdam op de Vergadering sal syn, en hoe 't uw kerk verstaat aengaende Lomannus[3]. Hier in den Haeg heeft men geresolveert daer op te dringen dat men nae Lomannus soude wachten, onder pretext dat hij nu wegens het gevaer des krijgsvolks niet reisen kan. Dan ik meen versekert te syn,

1) Namelijk na de onaangenaamheden, die hij in deze jaren had wegens het Tweede Deel van de *Historie der Reformatie.*
2) Joan de Haes in *Het Leven van G. Brandt*, bl. 50 vg.: 'In het jaer 1675 werdt hy te rade weêr eene echtgenoot te zoeken; en niet zonder reden: want uittermaten zwaer viel hem nevens zoo meenighvuldige bezigheden, die hem zijn beroep zoo wel als zijn aengeboren lust tot de letteroefeningen verschafte, ook den last op zijne schouders te moeten laden, dien het bestier des huisgezins en d' opvoeding van jonge kinderen met zich brengt. Hy zocht dan en vondt een trouwe noothulp om zijne huislijke zwarigheden te verlichten. Dees was Katharina van Zorgen, vrou van eerlijke afkomste en uitnemende deugden, die den 14 van Hoimaent dezes jaers [1675] met hem troude en tot zijnen sterfdagh toe zeer eendraghtigh geleeft heeft'. - Petrus Cornelius 't Lam heeft in zijn *Summarium vitae Gerardi Brandt* medegedeeld (*Dietsche Warande*, Nieuwe Reeks, III, 437) dat Katharina van Zorgen eene 'dochter van den uitmuntenden rechtsgeleerde N. van Zorgen' was.
3) Volgens J. Tideman, *De Remonstrantsche Broederschap*, bl. 331, had de Proponent Wilhelmus Lomannus in de Vergadering van 25 Juli 1674 de bediening der gemeente te Frederikstad voor acht maanden aangenomen. 'Hij aanvaardde den dienst 20 September 1674. Aan gecommitteerden van de Vergadering stonden zijne ouders toe dat hij blijven zou tot in Mei 1675, mits gedurende zijn afwezen geen beroep op eenig Proponent geapprobeerd werd. In Juli 1675 werd hij voor deze bereidwilligheid vereerd met een Boekgeschenk van *f* 50 à *f* 60. In 1676 is hij te Nieuwkoop beroepen'.

dat hij nae pinxter te lande of te water wel heeft konnen reisen, ook landtwaerts en hier en daer om syn vermaec heeft gereist, en met van Leuwen twee of drie weken geleden speelnoot is geweest. Syn vader en moeder hebben tegens my verleden Sondagh over acht dagen in 't bysyn van Akersdijk[1] bekent dat haer Soon misschien wel eer t' huys kon komen, en dat het haer leet was dat hy soo lang wachtte. Hoe men dit stuk t' Amsterdam verstaen sal weet ik niet; doch ik heb gemerkt dat D. Pontanus[2] al de beroepen wel sou willen ophouden tot de komst van Lomannus. Belangende mijn Soon Johannes wenschte ik wel dat men op de Vergadering kon resolveren[3], en dat syn tractement[4] terstondt kon ingaen, want sedert dat hy uit de schoolen geweest heeft, heb ik wel 80 gl. aen hem te kost geleidt. Indien er noch iet aen syn bequaemheit ontbreekt, dat sal door d' exercitien, die hy t' Amsterdam onder Francius en Limburgh hebben kan, vervult werden. Ik soude niet gaerne toelaten dat hy op de Wetering[5], of elders, uit mijne oogen en opsicht, genoodtsaekt wierde heenen te gaen. Ook soude ik niet gaerne langer in on-

1) Toen predikant bij de Remonstrantsche Gemeente te 's-Gravenhage. Zie J. Tideman, *De Remonstrantsche Broederschap*, bl. 64 vg.
2) Toen de oudste Predikant bij de Remonstrantsche Gemeente te Amsterdam. Tideman, t.a. pl. bl. 226 en 229.
3) J. Tideman, t.a. pl. bl. 369 schrijft aangaande Johannes Brandt: 'In de Groote Vergadering van 1674 werd zijn vader verzocht 'hem als een jongman van zeer goede hope mede in de Theologie op te trekken, met presentatie, om hem als alumnus aan te nemen; terwijl die van Amsterdam, ter vergelding van 's vaders goede en groote diensten in het schrijven van de *Historie der Reformatie*, presenteerden hem tot hunnen alumnus aan te nemen'. - Is dat jaartal 1674 geene drukfout voor 1675?
4) Het tractement was *f* 250. Zie verder over die alumni vooral Tideman, t.a. pl. bl. 3-8.
5) Te Oudewetering had Joannes Naeranus, Predikant bij de Remonstrantsche Gemeente aldaar, een soort van 'Gymnasium der Societeit'. Zie daarover vooral Tideman, t.a. pl. bl. 22 en 23. Wat Brandt voor zijnen zoon niet wenschte, werd toen een ander toegestaan. In de Groote Vergadering toch van 17 Juli 1675 werd op een verzoek van H. Hollingerus besloten dat hij (Hollingerus) 'ten huize van Ds. Naeranus eenigen tijd zal verblijven en specimina van zijne studien geven en dan bij de Curateuren des Seminarii geëxamineerd zal worden'.

sekerheit syn, maer als de Societeit niet resolveerde hem tractement te geven, eenig ander besluit nemen aengaende syn persoon. Het soude mijns bedunkens een soort van ondankbaerheit syn dat men mij, hebbende twee soonen op myn kosten laeten studeren, soude vergen de derde insgelyks te laeten studeren[1)], en dat in een tydt in welken ik met schatting beswaert werde boven vermogen en merkelyke schade lijde in mijn huisvrouw saliger winkel[2)]. Sal 't ook noodig syn dat mijn soon Johannes t' Amsterdam sy ten tyde van de Vergadering, en soo ja, sal 't niet vroegh genoeg syn dat hij 's Woensdagh 's avonts daer sij? Ik soude hem dan uit den Haeg soo veel vroeger naer Amsterdam senden. Hier in den Haeg synde heb ik met een Leijenaer gesproken, uit de welke ik merkte dat se op de Rotterdammers seer t' onvreden syn over de vermeerdering van 't tractement der Predikanten aldaer. Sy seggen dat men de Predikanten in sulk een quaede tydt soo veel meer toevoegende ter selven tydt d' uitgiften aen d' armen verminderde en sonder sulke vermindering die vermeerdering niet kon doen. Die van Schoonhoven hebben haer genegentheit aen myn soon bekent gemaekt, en sullen, vertrouw ik, noch voor de Vergadering een formeel beroep doen[3)]. Men seit dat

1) Daarbij kwam nog dat Brandt in de toen geldende Instructie steun vond. Art. 3 luidde: Daartoe (nl. tot alumnen) sullen kinderen van Leeraars, als in de bequaamheyt geen ongelykheyt is, gepraefereerd worden. (Tideman, t.a. pl. bl. 6).
2) Welke beteekenis heeft hier het woord *winkel?*
3) Volgens J. Tideman, t.a. pl., bl. 141, nam Casparus Brandt op de Groote Vergadering van 17 Juli 1675 het beroep naar Schoonhoven aan. - Schoonhoven was eene dier gemeenten, wier beroepingen door de Groote Vergadering moesten worden goedgekeurd. Brandt is dus in de zaak van Lomannus niet onpartijdig, want de vraag blijft altijd of men de aan de familie van Lomannus gegeven belofte (zie boven bl. 163, noot 3) naar den letter, of eenigszins ruimer moest opvatten. Want als Lomannus werkelijk in Mei, Juni en Juli niet van Frederikstad kon terugkeeren, dan was het niet meer dan billijk dat de belofte ook voor die maanden geldende bleef. En is het in diezelfde noot vermelde cadeau van 1675 ook soms een soort van vergoeding voor 't hem aangedaan onrecht? In elk geval: men weet niet meer wat er in de Groote Vergadering over dit punt is gezegd, met welke tegenstanders Pontanus heeft moeten strijden, en waarom de meesten 't niet met hem eens waren; maar zeker is het dat het eenen onaangenamen indruk maakt dat Brandt, die bij eene beslissing belang heeft, hier een particulier gesprek met de ouders mededeelt aan iemand, die òf zelf lid der Vergadering was, òf namens Brandt met een lid over de belangen van Johannes Brandt moest spreken.

alle de Leden der Kerkeraedt, niet een uitgesondert, tot hem genegen syn. Sou men de Reuver niet tot Swammerdam konnen brengen[1)] en een generale Collecte doen voor die van Swammerdam en ander behoeftige kerken[2)]. Hier uit vertrouw ik dat een considerable somme ten dienste van de Societeit sou byeengebraght werden, want veele souden uit mededoogentheit veel geven, gelyk alreeds aen de gemeentens van Haerlem, Hasersoude etc is gebleeken. Mijn papier is ten einde.

Vale cum tua tuisque.

11 Jul. 1675.

Tuus G. Brandt.

1) Petrus de Roever (of de Reuver) was 1668-1674 predikant te Frederikstad. In Juli 1674 werd besloten iemand te zenden om hem af te lossen. In Juli 1675 was hij in de Groote Vergadering. In de Vergadering van Juli 1676 is hij te Zwammerdam gesteld. (Tideman, t.a. pl., bl. 331 en 118).

2) Bedoelde collecte is gehouden. Zie Tideman, t.a. pl. bl. 115 en 141. Over Haarlem en Hazerswoude bij Tideman, bl. 233 en 185.

Nalezingen en verbeteringen bij het eerste en tweede deel.

Nalezingen en verbeteringen bij het eerste en tweede deel.

I. *Bijdragen*, I, 2.

Eene gravure, genomen naar het vignet, dat op sommige uitgaven (o.a. op den hier bedoelden eersten druk der *Versch. Ned. Ged.* I) van L. Spillebout voorkomt, wordt gevonden in de belangrijke mededeelingen van Dr. H.C. Rogge over *De Bibliotheek der Universiteit van Amsterdam*, in *Eigen Haard*, 1881, No. 18, 19 en 22.

II. *Bijdragen*, I, 3 en 63.

Toen in § 2 het door mij gebruikte exemplaar van het Eerste Deel der *Verscheyde Nederduytsche Gedichten* beschreven werd, meldde ik dat op bl. 238 nog een ongepagineerd bijvoegsel van 16 bladzijden volgde, waarboven stond: *Op de laetste Tocht van Prins Willem.* En in noot 2 op bl. 3 werd gezegd dat in den tweeden druk dat bijvoegsel (door mij *Aanhangsel* genoemd) geplaatst was op blz. 187 tot en met 202.

Waarom het in dien tweeden druk *niet* aan het einde van den bundel is geplaatst is mij duidelijk geworden na vergelijking van een ander, onlangs door mij gekocht exemplaar van den eersten druk van het *Eerste Deel.* In *dat* exemplaar toch is het *Aanhangsel* gebonden na de bladzijde, die 376 is genummerd (zie *Bijdragen*, I, 2), dus *na* de twee ingevoegde vellen I I en I II, en vóór vel K. En op diezelfde plaats is het *Aanhangsel* in den tweeden druk geplaatst. De drukker van dat deel heeft dus een eveneens gebonden exemplaar gebruikt.

Thans blijkt daardoor ook dat ik me in *Bijdragen*, I, 63

vergist heb, toen ik zeide dat in het in *Navorscher*, XIV, 73 vg. beschreven exemplaar van het Eerste Deel der *Verscheyde Nederduytsche Gedichten* dat *Aanhangsel* ontbrak. Het is daar wel vermeld, en was ook in dat exemplaar na bl. 376 te vinden.

III. *Bijdragen*, I, 4.

Men heeft mij medegedeeld dat uit Mr. Jeronimo de Vries' *Proeve eener Geschiedenis der Nederduitsche Dichtkunde*, I (1808), bl. 136 en 143 blijkt dat hij de eerste uitgave (van 1651) van het Eerste Deel der *Verscheyde Nederduytsche Gedichten* wel kent. Ik heb me dus vergist, toen ik schreef: *door het niet kennen dier eerste editie.* 't Had moeten zijn: *Door niet te letten op de omstandigheid dat in* 1651 *de eerste editie verschenen is.*

IV. *Bijdragen*, I, 13.

Bij Hoofts gedicht *Op de beurs t' Amsterdam* wensch ik thans de aandacht te vestigen op hetgeen de Heer D.C. Meyer Jr. daarover heeft geschreven in *De Gids*, 1881, II, bl. 134 en 135, in zijn om velerlei redenen zeer belangrijk artikel over *De jeugd en jongelingsjaren van Pieter Corneliszoon Hooft.*

V. *Bijdragen*, I, 20 en 21.

Over den dood van Jacob van der Straten vindt men in Barlaei *Epist.* p. 431 het volgende, aan Constantijn Huygens geschreven den 14 December 1632: ‘Mitto lachrymas, quas in amicissimi viri obitum fudi. Is Hamburgi fide conjugali egregiae Virgini obstrictus statim a sponsalibus obiit’.

Van der Burghs vertaling in het Eerste Deel der *Versch. Ned. Ged.* is dus zeer waarschijnlijk van 1632 of 't begin van 1633. Van der Burgh was in dien tijd te Amsterdam. Zie Dr. van Vloten in *De Dietsche Warande*, V, 225.

VI. *Bijdragen*, I, 27.

Tot aanvulling van § 16 diene nog de aanteekening dat Huygens' sneldicht *Van een verloopen schilder* reeds in 1644 gedrukt

voorkomt achter den in dat jaar verschenen, en hier in *Bijdragen*, II, bl. 39 en 40 vermelden druk van Westerbaens *Minnedichten.*

VII. *Bijdragen*, I, 39 en 71.

In *Ons Recht* van 17 September 1881 wordt terecht op eene drukfout op bl. 39 gewezen. Men leze ‘infesta’ voor ‘investa’. - Tevens verbetere men I, 71, reg. 14 van beneden: § 18 in § 28.

VIII. *Bijdragen*, I, 42.

Toen ik schreef dat het niet kon worden uitgemaakt of de vertaling van Barlaeus' *Heylige Aendacht* door hem zelven of door een ander gemaakt is, wist ik niet dat reeds vroeger dienaangaande twijfel was uitgesproken. Bij den derden druk der *Gedichten van Franciscus Martinius* (te Rotterdam, bij Maronier en Burgvliet uitgegeven, zonder jaar van uitgave op den titel) wordt de *Heylige Aendacht* gevoegd met de volgende woorden aan den ‘Dichtlievenden Lezer’:

‘Na het afdrukken der Gedichten van den Heere Franciskus Martinius, vonden wy goet de volgende Vaerzen op Christus Lyden, zoo om hunne voortreffelykheit als wegens hunnen stichtelyken inhoudt, alhier eene plaets te vergunnen. De doorluchtige Professor en uitmuntende Dichter Kasper van Baerle, door zyne Latynsche gedichten en andere schriften der geleerde werelt genoeg bekent, heeft ook deze Vaerzen in de gemelde taele geschreven. En hoewel wy niet verzekeren kunnen dat de vertaling (die wy hier volgen laten) mede van zyne hant is, durven wy echter wel zeggen dat de Vertaler, hy zy dan wie hy zy, zich in het vertolken van dit Rymstukje wonder wel gequeten, mitsgaders de geestryke vonden van het Latyn met veel kracht en nadruk in het Nederduitsch naergevolgt heeft. Dit hebben wy noodigh geacht u te berichten Lezer. Hou ons doen ten goede, lees met stichting, en vaar wel’.

IX. *Bijdragen*, I, 51.

Op bl. 51 vroeg ik aangaande Brandts *Bruyloftdicht op Dr*

Sylvius: ‘Of ergerde toen den toekomstigen Predikant reeds zijne schertsende beschrijving van Sylvius' ziekte?’ Thans kan ik antwoorden: Bijna zeker is het dat hij in 1651 dacht dat het *Bruyloftdicht* toch wat te erg was om toen als maker er van bekend te staan. Want toen Brandt later besloten had het in zijne *Poëzy* op te nemen, heeft hij het veranderd, en met die veranderingen is het door zijne zonen in de uitgave van 1688 van G. Brandts *Poëzy* op bl. 267[1)] opgenomen.

De veranderingen betreffen de verzen, die ‘op de bedgordijnen’ moesten geschreven worden, en die in *Bijdragen*, I, 51 en 52 zijn afgedrukt. In de omwerking luiden ze:

> ‘De schrandre geest, die zo veel ziekten doet verdwynen,
> Is hier veel dagen met een koorts verrast geweest,
> Een ziekte die de Bruit door zap noch kruit geneest
> Maar zuivre liefde, die al 't leven door zal duren.
> Zo tert de Bruit door kunst des Bruigoms wyze kuren’.
> Dit las al 't Bruiloftshuis’ e n z .

Men vergelijke deze verzen met den oorspronkelijken tekst, en denke dan aan Brandts woorden voor zijne *Stichtelyke Gedichten* (tot Amsterdam, bij Jan Rieuwertsz. 1665): ‘Dat ik voor heenen een groot gedeelte mijner jeucht, den dierbaersten tijdt des levens, in 't dichten van Rijmen, die van geene of weinig stichting waren, heb doorgebracht, heeft mij sedert meenighmael wee gedaen. Te meer, nadien die uitspruitsels van mijnen ydelen arbeit, door den druk in 't licht geraekt, langer leven te beurte valt, dan ik nu wel wensche’.

X. *Bijdragen*, I, 57 en 58.

In het *Tijdschrift voor Nederlandsche Taal- en Letterkunde*, I (1881), bl. 53 vg. is door Dr. Jonckbloet aangetoond dat Westerbaens *Kracht des Geloofs* niet eerder, maar later dan het Tweede Deel van Vondels *Poëzy* is verschenen.

1) Ook aldus omgewerkt in de uitgave van 1727, III, 34. - Met het oog op noot 2 van bl. 51 van *Bijdragen* I zij opgemerkt dat ook in de uitgave van 1688 als datum ‘den IX van November’ wordt vermeld, zoodat in editie 1727 aan eene drukfout te denken is.

Behalve de twee daar genoemde exemplaren van de *Kracht des Geloofs* is er nog een derde bewaard gebleven. Zie H.C. Rogge's *Beschrijvenden Catalogus der Pamfletten-verzameling van de Boekerij der Remonstrantsche Kerk te Amsterdam* Stuk I, Afd. II, bl. 98.

XI. *Bijdragen*, I, 64 en 65.

De Heer J.H.W. Unger te 's-Gravenhage deelt mij mede dat in den druk van *Op d' Oproericheit* bij het *Graf-teyken* in vs. 4 ‘onweeder’ wordt gelezen. - Tevens ben ik hem dank schuldig voor de mededeeling dat het vers *Op d' Oproericheit* ook wordt toegeschreven aan Jan Zoet en in diens *Werken* (1e dr. bl. 190, en 2e dr. bl. 189) is opgenomen. We hebben dus van één vers drie auteurs: Vondel, Vos en Zoet. Het wordt aan Vos, naar ik mededeelde, toegeschreven in het pamflet *De Mot in 't Vossevel*, maar noch in de *Dichtkunst* noch in de *Gedichten* van Vos gevonden. Men houde in het oog dat dit pamflet van eenen tegenstander van Vos is, en dat deze om zijne woorden te bevestigen vaker verzen aanhaalt, waarvan het niet zeker, zelfs zeer twijfelachtig is of ze van Vos zijn, namelijk de *Herstelling* (*Bijdragen*, I, 66-68) en de *Bynamen der Blockhuisen* (zie de *Mot in 't Vossevel*, bl. 12, en *Bijdragen*, I, 68 vg.). Een dusdanig pamflet geeft in dezen dus weinig zekerheid. Wat Jan Zoet aangaat merk ik op dat zijne *Uitsteekende Digtkunstige Werken* volgens den titel eerst ‘naa zijn leeven byeen gebragt zijn door een Liefhebber der Neederduitsche Digtkunst’[1)], welke ‘Liefhebber’ bij vergissing wel een enkel vers van een ander bij 's mans ‘Uitsteekende Werken’ kan hebben gevoegd. - Wat het auteurschap van Vondel betreft, daarvoor bestaan de volgende gegevens. Het is opgenomen in den derden druk (1660) van het Tweede Deel van Vondels *Poëzy*, bl. 267.

1) Vóór den tweeden druk van Jan Zoets *Werken* leest men: ‘vermids zijn Schriften, na zijn overlijden verstrooid, en onder verscheide handen geraakt waaren, zaamen by een vergaderd en tot een Lichaam geformeerd zijn geworden’.

Bekend is het dat Vondel dien druk niet zelf heeft uitgegeven. Maar tevens is het opgenomen in den door Brandt en Vollenhove bewerkten druk van Vondels *Poëzy* van 1682, II, bl. 223. Nu is bekend dat Brandt veel met Vondel over den *Palamedes* en de *Hekeldichten* heeft gesproken, en dat hij zelf heeft opgeteekend wat Vondel hem heeft verteld In het Haagsche Handschrift dier aanteekeningen van Brandt[1] wordt nu ook, bl. 38 over het vers *Op d' Oproericheit* gesproken. Geen twijfel dus of Brandt houdt het voor een gedicht van Vondel.

XII. *Bijdragen*, I, 74.

Dr. Jonckbloet heeft in het in 1881 verschenen Eerste Deel van het *Tijdschrift voor Nederlandsche Taal- en Letterkunde* (uitgegeven vanwege de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden), bl. 47 vgg. een hoogst belangrijk artikel geschreven over *Het Brandt-Vondel Vraagstuk.* We verwijzen den lezer naar dat artikel, en hebben in dit tweede deel der *Bijdragen*, § 50, bl. 70 vg. genoteerd wat in het Tweede Deel der *Versch. Ned. Ged.* omtrent dit vraagstuk op te merken viel.

XIII. *Bijdragen*, I, 97.

In een in 1880 te Kopenhagen (bij Rudolph Klein) verschenen verslag[2] over den toestand en de verrichtingen van het aldaar bestaand Philologisch-historisch Genootschap over de jaren 1879 en 1880 komt een overzicht voor van eene den 18 Maart 1879 door Kr. Nyrop in eene der vergaderingen van dat Genootschap gehouden redevoering.

Nyrop sprak over *De Historia Apollonii regis Tyri*, *haar ontstaan in de letterkunde der middeleeuwen*, *en hare belangrijkheid als sage.*

Als nieuwe bijdrage tot de Apollonius-literatuur verdient het

1) Zie daarover het Vierde Hoofdstuk mijner *Beschouwing van Vondels Hekeldichten.*
2) *Kort Udsigt over det philologisk-historiske Samfunds Virksomhed Octbr.* 1878 - *Octbr.* 1880.

daar gedrukte verslag hier te worden opgenomen. Daar echter het Deensch nog verre van algemeen hier te lande bekend is, heb ik gemeend dat het beter was hier het overzicht te vertalen. De noten, die onder het verslag stonden, heb ik met N gemerkt; wat ik er zelf bijvoeg, is met P aangewezen.

Het verslag luidt als volgt:

'Nyrop deelde den inhoud mede van de vertelling van koning Apollonius naar de oudste, ons overgeleverde (Latijnsche) redactie[1)], besprak den tijd van hare vervaardiging, hare Grieksche afkomst (verg. W. Teuffel in Rheinisches Museum, XXVII, 102-113) en hare verhouding tot den Griekschen roman in het algemeen (verg. E. Rohde, der griechische Roman und seine Vorläufer, 408 vgg.). Daarna doorliep hij, steeds vergelijkende, verscheidene van de latere middeleeuwsche bewerkingen: het Oudnoordfransche epos Jourdain de Blaivies[2)], el libro de Apollonio, de Duitsche bewerkingen, de Latijnsche redactie in de Gesta Romanorum (cap. 153), etc. tot het pseudo-shakespearsche drama Pericles, prince of Tyre, en ten slotte vestigde hij de opmerkzaamheid op een oud Deensch volkslied, dat totnogtoe door geen[3)] der schrijvers is aangehaald, die de historie van Apollonius[4)] hebben behandeld. Het lied is uitgegeven door Svend Grundtvig (Danmarks gamle Folkeviser II, n. 88), die meent dat het tot de

1) 'Uitgegeven door A. Riese, Leipzig 1871. Eene metrische bewerking van de tiende eeuw is later uitgegeven door E. Dümmler, Gesta Apollonii regis Tyri. Halle 1877'. N.
2) 'Vergelijk Hofmanns mededeelingen in de Sitz.-Ber. d. Bayr. Acad. 1871, 415 vgg. De vertelling (van Apollonius) is ook in Zuid-Frankrijk bekend geweest, hetgeen duidelijk blijkt uit vele uitdrukkingen bij verscheidene troubadours; zie hierover Flamenca, ed. P. Meyer, p. 282, en Birch-Hirschfeld, Ueber die den prov. Troubadours bekannten epischen Stoffe, S. 35'. N. [Vergelijk *Bijdragen*, I, 99. - Hetgeen Birch-Hirschfeld mededeelt kan tot bevestiging van het daar gezegde dienen. Zie *Literarisches Centralblatt*, 1881, Nr. 1, S. 30. P.].
3) Hier vergist Nyrop zich, want Haupt had reeds op het Deensche volkslied gewezen. Zie *Mauricii Hauptii Opuscula*, III, 29, en mijne *Bijdragen*, I, 97. P.
4) 'Het laatst behandeld door H. Hagen: Der Roman vom König Apollonius von Tyrus. Berlin 1878 (Samml. gemeinverst. wissenschaftl. Vorträge, n. 303)'. N.

dertiende eeuw moet teruggebracht worden; ongelukkig behandelt het slechts een enkel tooneel, Apollonius' schipbreuk, en dat wel met zulke groote veranderingen, dat het nauwelijks mogelijk is om zijne plaats tusschen de andere redacties te bepalen. Nyrop vestigde er de aandacht op dat het lied in een enkel punt schijnt overeen te stemmen met Jourdain de Blaivies. Als het schip gezonken is, wordt Apollonius op eene rots geworpen, waar hij begint op de lier te spelen. Dit hooren eenige visschers en zij naderen. Zij zeggen: ‘Wij hebben hier achttien jaren gevischt, en gewoond in duister en licht; nu is hier gekomen een zee-daemon[1)]: hij zal onze visschen verjagen’. ‘Ik (zegt Apollonius) ben geen zee-daemon, ik ben een arme schipbreukeling; God moge mij wèl aan land brengen’. ‘Zijt gij werkelijk een Christen (riepen de visschers) en kunt gij Jezus aanroepen, zoo roep dan Jezus, Maria's zoon, aan, die den dood stierf voor ons allen’. Hij stak zijne rechterhand op, hij maakte het teeken des kruises, ‘Help mij nu, Jezus, Maria's zoon, die den dood zijt gestorven voor mij’. Evenzoo in het Fransche gedicht; de schipbreukeling Jourdain heeft wel geene lier om op te spelen, maar hij weeklaagt zoo luid dat de visschers het hooren (vs. 1296 vgg.):

Si com Jordains se gaimentoit ainsiz,
Garde par mer, voit un home venir
En un batel, qui moult estoit petis,
Et quiert poissons, c'est li ars dont il vit;
Et li peschierres tout droit a lui s'en vint
Et li demande: Va, quel chose iez tu ci?
Se iez fantosmes, de Deu te contredi,
Que de parler n' aiez vers moi loisir!
Et dist Jordains: Se Dex m' ait, nenil;
Ainsz sui uns anfes d'autre terre chaitis, etc.

Belangrijk is het dat hij in beide verhalen voor een geest wordt gehouden. Deze eigenaardigheid (of bizonderheid) wordt noch in den Latijnschen tekst, noch in eene der oudere bewerkingen ge-

1) Vertaling van het Deensche haffue-trold. - Vergelijk Grimms *deutsche Mythologie*, dritte Auflage, S. 493, 956 u. 993. P.

vonden. In de Historia (Riese cap. 12) staat alleen: Haec dum loquitur, animadvertit venientem contra se quendam robustum senem arte piscatoris sordido tribunario coopertum. Cogente necessitate prostravit se illi ad pedes et profusis lacrimis ait: Miserere, quicumque es, etc., en dan vertelt hij terstond, wie hij is[1]. De overeenkomst tusschen de Fransche en Deensche redactie is mogelijk meer dan een toeval. Nyrop wees daarna aan hoe verscheiden episoden in de vertelling - de bloedschande van Antiochus en zijne dochter; de ijverzuchtige pleegmoeder, die Tharsia wil laten dooden; Tharsia's verblijf in het bordeel; de visscher, welke zijnen mantel deelt met den koning, die schipbreuk heeft geleden; de raadsels enz. - teruggevonden worden in de avonturen- en sagenliteratuur van vele landen en in middeleeuwsche legenden. Ten slotte vergeleek hij de vertelling met een Nieuwgrieksch volksverhaal, den vrouwenhatenden prins (Hahn, n. 50), hetwelk in nauw verband staat[2] met de vertelling van koning Apollonius'.

Aldus luidt de mededeeling aangaande Nyrops redevoering in het *Kort Udsigt over det philologisk-historiske Samfunds Virksomhed Octbr.* 1878 - *Octbr.* 1880[3]. Eigenaardig is het vooral dat, indien Nyrops gissing juist is, in Denemarken even als in Frankrijk twee geheel verschillende redacties naast elkaar hebben bestaan, want het Deensche volksboek is (zie *Bijdragen*, I, 97, noot 1) eene vertaling van het Hoogduitsche volksboek, dat met den tekst van den *Jourdain de Blaivies* in geen verband staat.

XIV. *Bijdragen*, I, 113.

In *Noord en Zuid*, *IV*, 63 worden mijne woorden (*Bijdragen*, I, 84, noot 3), die betrekking hebben op de Latijnsche

1) 'Eenigszins anders luidt het verhaal in Gotfridi Viterbensis Pantheon (lib. XI), waar de visscher het eerst Apollonius aanspreekt:

> Astitit interea misero piscator et inquit:
> Heu quia te juvenem miserum fortuna relinquit,
> Dic quis es, unde venis? Naufragus inquit ei:
> Qui fueram non sum, pelago quo nescio veni, e t c .' (N.)

2) Zie *Bijdragen*, I, 89. P.

3) Ook andere mededeelingen in dit Verslag (*Kort Udsigt* o.s.v.) zijn niet onbeangrijk. Het Verslag is ook vermeld in *Mnemosyne*, Nova Series, IX, 272.

Gesta (uitgave van 1842), beschouwd als doelende op de Hoogduitsche *Gesten* (uitgave van 1841). Keller bedoelt met den 'Urtext' den Latijnschen tekst, die in 1842 is verschenen. Dit tot antwoord op de vraag 'wat er van die *Ausgabe des Urtextes* is geworden'. - Belangrijk is wat daar verder over de Hoogduitsche uitgaven der *Gesten* wordt gezegd.

XV. *Bijdragen*, I, 185 en 186.

Naar aanleiding van het daar geschrevene deelde de Heer J.G. Frederiks in den *Nederlandschen Spectator* van 20 November 1880 mede dat volgens het trouwboek van den Haag (op 1 November 1631) Anna van der Noot de *weduwe* van wijlen Willem van Nassau was. Aangaande 'een goed jaargeld' werd geen verklaring of bewijs gegeven.

XVI. *Bijdragen*, II, 11.

Het antwoord, dat Arnout Hellemans Hooft aan Geeraerdt Brandt zond na het ontvangen van de *Epistolae* van Barlaeus, is te vinden in *Het Leven van Geeraert Brandt*, *beschreven door Joan de Haes*, bl. 132 vg.

XVII. *Bijdragen*, II, 19.

Ter wille van de volledigheid had ik aldaar, reg. 23 van boven, nog moeten mededeelen dat de *Brief* naar den tekst der *Versch. Ned. Ged.* herdrukt is in *Klioos Kraam*, *vol verscheiden gedichten*, *eerste opening*, Leeuw. 1656, bl. 267 vgg.

XVIII. *Bijdragen*, II, 31, noot 1.

In de Voorrede van de uitgave van 1688 van G. Brandts *Poëzy* leest men over zijne gedichten o.a. het volgende:

'Vele zyn 'er in zyn eerste jeugt gedicht, waar in veel onvolmaaktheits in kunst en taal zich opdoet: echter verdienen ze veel al om eenige schrandre vonden en aardige invallen gelezen te worden: hoewel 'er eenige weinige dichten van geen belang en uitspruitsels van die eerste jaren niet gevonden worden, waar

onder voornamelyk zeker Treurspel uitmunt, onder den naam van den Veinzenden Torquatus in 't licht gebragt, en in een ouderdom van zeventien jaren gestelt. Want of wel de Dichter in dien tydt, toen 'er by hem de minste gedachten niet waren om zich immermeer in de oeffeninge der H. Theologye bezig te houden, over gedichten van dien aart lichtelyk kon worden verschoont, en niemant derhalve, als van d' uiterste onheuscheit, hem, sedert tot ryper jaren gekomen, en ten predikampte gevordert, daar over kon beschuldigen: zo zyn ze echter by den Dichter al overlang verworpen, die een nette aantekening van alle de Gedichten gestelt hadt, waar buiten wy niet hebben willen treden: en wat het straks genoemde Treurspel betreft, daar ontrent heeft hy wel uitdrukkelyk, in 't lest zyns levens, van zyne Zonen begeert, dat het onder zyne werken niet zou gemengt worden, 't zelve niet kennende voor het zyne, en niet begerende dat het van anderen daar voor wierde gehouden. Dat zelve recht nu, dat de grote Vondel en zyn gelukkige navolger Antonides hadden, om verscheide van hunne vaarzen te verwerpen, die men daarom ook onder hun werken niet vindt, mag ook hier gelden. Zyn 'er echter baatzoekende menschen, die zich onderwinden dat gedicht op nieuw te drukken, en onder deze gedichten te mengen, wy tekenen ze hier als vyanden van den naam en verdiensten van naarstige en geleerde Schryvers, zoekers van vuil gewin, en die hunne drukperssen schandelyk te huur houdende, minst denken hoeze daar toe kunnen komen'.

En aan het slot der Voorrede nog: 'Hou dan, gunstige Lezer, deze gedichten, en geen andere, onder wat voorgeven het zyn mag, voor de gedichten van den genen, op wiens naam ze worden uitgegeven'.

De Voorrede doelt blijkbaar op de in 1649 te Rotterdam bij Naeranus verschenen *Gedichten van Geeraardt Brandt.*

Toch hielp die bede en bedreiging van 1688 niet. Want in 1719 worden die *Gedichten* van 1649, waarin ook de Torquatus stond, herdrukt onder den titel *G. Brands Poëzy, Eerste Deel* (Rotterdam, by Pieter vander Veer). Deze vander Veer zegt in het *Berigt van den Drukker aan den Lezer* het volgende: 'Goedgunstige Lezer. Het kome niemant vreemt voor, dat ik de vry-

heit neme, om de Gedichten van den Heere Gerard Brandt, in zyn jonkheit gemaakt, te herdrukken, daar hy dezelve, uit een teêrheit, daar na heeft verworpen, gelyk zulks uit het tweede deel, of d'eerste druk zyner Poëzy, klaarblykelyk is aftenemen. Of het my geoorloft zy, het *Treurspel van Torquatus*, daar de Professor Barlaeus zelfs van getuigt, geen Jongelings maar Mannewerk te zyn, wederom aan den dag te brengen, laat ik verstandiger oordeelen. 't Is ook niet te vergelyken by Vondels Helden Godts, Waarande der Dieren, en andere oude stukken, dog evenwel by den Liefhebberen zeer gretig gezogt en aangenomen. Dat dit Werk aangenaam zal zyn, is buiten kyf, en alomme by den Geleerden genoeg bekent, weshalven zig niemant zal beklagen, zyne uuren daar mede onnut te hebben doorgebragt'. E n z .

Dit Eerste Deel van G. Brandts *Poëzy* is in 1725 herdrukt door Willem Barents te Amsterdam, die vermeldt dat 'door inkoop' de uitgave van 1719 de zijne is geworden, en bijna woordelijk het betoog van vander Veer overneemt. Het is bekend dat als Tweede en Derde Deel dezer laatste uitgave in 1727 bij Barents een herdruk der *Poëzy* van 1688 is verschenen.

XIX. *Bijdragen*, II, 31, noot 3.

Een antwoord op de in deze noot gedane vraag vindt men hier op bl. 108, noot 1. Toen ik tot dat antwoord gekomen was, was het tweede vel reeds afgedrukt.

XX. *Bijdragen*, II, 33.

Over de familie van der Hoeve vergelijke men hier nog bl. 92 en 93. - Bekend is het dat het eerste deel van Brandts *Historie der Reformatie* aan Kornelis Kloek is opgedragen.

XXI. *Bijdragen*, II, 40, noot 1.

Het hier bedoelde bundeltje, de druk van 1644 van Westerbaens *Minne-dichten*, blijft vooral om de daarachter gevoegde gedichten van anderen steeds belangrijk.

In de *Minne-dichten* wordt het bekende vers van Hooft, *Amaril*, *had ick hair wt uw tuitjen* op naam van Anna Roemers Visscher geplaatst. Men vergelijke over dat punt de aanteekening van Leendertz op Hoofts *Gedichten*, I, 184, en die van Beets in de *Gedichten van Anna Roemers Visscher*, I, *Inl. bl.* XVIII, *Noot* 1. De hier geboden tekst komt met dien in den *Kuysheyts-kamp* overeen.

Ook vindt men in de *Minne-dichten* Anna's *Lof-ghedicht aen Franciscus van Heerman*, dat in de uitgave van de Bruyn ontbreekt, doch in die van Beets is opgenomen (II, 227 vgg., en I, *Inl. bl.* VIII).

Aangaande de achter dezen druk van 1644 van Westerbaens *Minne-dichten* geplaatste gedichten van Tesselschade zij opgemerkt dat daar een versje van haar wordt aangetroffen, dat in de Bruyns uitgave niet te vinden is. Het is getiteld *Op het lijden Christi*, en is 't zelfde gedicht, dat Dr. van Vloten in zijn *Tesselschade Roemers en hare vrienden*, bl. 36 heeft medegedeeld (‘Wye ist, daer ghy’ enz.).

Verder vindt men hier o.a. van hare hand het Italiaansch gedichtje ter eere van Maria de Medicis op hare inkomst te Amsterdam in 1638. Het is uitgegeven in Mr. van Lenneps *Vondel*, III, 443.

Achter de *Minne-dichten* komen ook eenige verzen van Jan Vos voor. Voor de chronologie van Vos' gedichten is dit niet onbelangrijk, daar we daardoor weten dat de navolgende tien gedichten van Vos vóór of in 1644, in geen geval later, zijn vervaardigd.

1) *Op 't Afbeelzel van Kaspar van Baarle.* De hier gegeven tekst is gelijk aan dien in Vos' *Dichtkunst* (1659), bl. 241. In de *Gedichten van Jan Vos*, I (1662), bl. 190 is het versje geheel omgewerkt.

2) *Bruylofts-Koets voor Karel de Wolf en Adriana van Baarle.* Zie boven bl. 106, noot 1. Ook hier komt de tekst der *Minne-dichten* en der *Dichtkunst*, bl. 263 geheel overeen. In de *Gedichten*, I (1662), bl. 656 is het vers zoo omgewerkt, dat het bijna niet meer te herkennen is.

3) *De geest van Titus Andronikus.* Het gedicht is, volgens

het onderschrift in de *Minne-dichten* en in de *Dichtkunst*, bl. 287, van 't jaar 1643. In de *Gedichten*, I (1662), bl. 276 vg. komt eene omwerking voor; de vergelijking daarvan met den oorspronkelijken tekst is voor de beschouwing van het karakter van Vos niet onbelangrijk.

4) *Aen S.K. Op het Klavesimbaal spelen van Joffrouw Anna van Baarle.* Ook hier komen de teksten in de *Minne-dichten* en in de *Dichtkunst*, bl. 288 geheel overeen, en ook hier weer is, evenals bij 't vorige gedicht, maar nu in nog erger mate, de omwerking in de *Gedichten*, I (1662), bl. 280 vg. geheel afwijkende van den oorspronkelijken tekst (zie boven bl. 92, noot 3). Ook valt het ons op dat in den titel in de uitgave van 1662 de woorden *Aen S.K.* zijn weggelaten.

5) *Aen Joffrouw M.R.* Ook hier komen de teksten der *Minne-dichten* en der *Dichtkunst*, bl. 289 overeen, maar is er eene geheele omwerking in de *Gedichten*, I (1662), bl. 223.

6) *Op de Beurs t' Amsterdam.* Dezelfde tekst in *Dichtkunst*, bl. 290. Veranderd in de *Gedichten*, I (1662), bl. 386.

7) *Aen I.A. Bakker.* Weer komt de tekst overeen met *Dichtkunst*, bl. 291. Geheel omgewerkt in de *Gedichten*, I (1662), bl. 159.

8) *Aen Jozina van Baerle.* De tekst komt overeen met dien in *Dichtkunst*, bl. 291. Eenige verandering in *Gedichten*, I (1662), bl. 456.

9) *Op de mondt van S.v.B.* De tekst is ook hier weer dezelfde als die, welke in *Dichtkunst*, bl. 291 vg. wordt gevonden. Opmerkelijk is het dat het vers in *Gedichten*, I (1662), bl. 226 geheel is omgewerkt, en dat de initialen nog duidelijker zijn geworden door den nieuwen titel *Aan Joffrouw S.V.B. voor G.B.* Of Brandt in 1662 de uitgave van dit versje of van die omwerking aangenaam is geweest? In elk geval dient men op dit gedichtje te letten, als men over de verhouding van Brandt tot Vos wil schrijven.

10) *Aan Elizabet van Baarle.* Ook hier weer een tekst als in *Dichtkunst*, bl. 284. Eenen veranderden tekst vindt men in *Gedichten*, I (1662), bl. 289 vgg. Daarop is in dit Deel der *Bijdragen*, bl. 41, noot 1, en bl. 57 reeds gewezen.

XXII. *Bijdragen*, II, 67, noot 2.

Ik heb me vergist. Het gedicht van Brandt *Op de doodt van Loedingius* is niet het eerst gedrukt in *Apollos Harp* van 1658. Men kan het vinden vóór de in 1655 door Brandt uitgegeven, en boven, mede op bl. 67, vermelde *Vyftien predicatien.*

XXIII. *Bijdragen*, II, 69.

Op bl. 69, r. 25 van boven, kunnen de woorden ‘ten minste in gebruik’ weggelaten worden. Brandt beschouwde Barlaeus' brieven als zijn eigendom. Zie dit Deel der *Bijdragen*, bl. 121.

XXIV. *Drukfouten in het Tweede Deel.*

Gaarne zag ik dat verbeterd werd:

bl. 26, r. 5 v. ben. *Geschreven* in *beschreven.*
bl. 39, r. 4 v. bov. 2 in 3
bl. 71, r. 1 v. bov. hem dien in hebben dien.